ROMANUL SECOLULUI XX

MIGUEL DE UNAMUNO

negura

UNIVERS

ROMANUL SECOLULUI

MIGUEL DE UNAMUNO

Traducere de
LASCĂR SEBASTIAN

Negură

(Nivolă)

Prolog

DON MIGUEL DE UNAMUNO ŢINE MORŢIŞ SĂ scriu eu o prefaţă la această carte a sa, în care istoriseşte povestea atît de jalnică a bunului meu amic Augusto Pérez, cum şi moartea-i misterioasă, iar eu nu pot face altceva decît s-o scriu, fiindcă orice dorinţă a lui señor Unamuno este pentru mine o poruncă, în cel mai pur înţeles al cuvîntului. Fără să fi atins extremul scepticism hamletian al sărmanului meu amic Pérez, care a mers pînă acolo încît s-a îndoit de propria-i existenţă, sînt totuşi ferm convins că-mi lipseşte ceea ce psihologii numesc „liber-arbitru"; dealtfel, spre consolarea mea, cred totodată că nici don Miguel nu se prea bucură de aşa ceva.

Va părea poate lucru straniu unora dintre cititorii noştri ca tocmai eu, cu desăvîrşire necunoscut în republica literelor spaniole, să prefaţez o carte de don Miguel, de mult şi prea binecunoscut în această republică, pe cîtă vreme obiceiul cere ca scriitori foarte cunoscuţi să facă, în prefeţe, prezentarea acelora care-s mai puţin cunoscuţi. Însă don Miguel şi cu mine ne-am pus de acord să schimbăm acest dăunător obicei, inversînd termenii, astfel ca necunoscutul să fie acela care-l prezintă pe cel cunoscut. La urma urmelor, cărţile sînt cumpărate pentru miezul textului şi nu pentru vreun prolog. De aceea, nimic mai firesc ca un tînăr începător, cum sînt eu, dacă vrea să se facă cunoscut, în loc să ceară unui veteran al literaturii să-i scrie o prefaţă de prezentare, e mai bine să-l roage a-i permite ca el, tînărul, să facă una, pentru una din operele veteranului. În felul acesta se rezolvă

totodată una dintre problemele eternei harțe dintre tineri și bătrîni.

Afară de aceasta, nu puține legături mă unesc cu don Miguel de Unamuno. Pe lîngă faptul că acest domn, în cartea de față — fie că ea este o novelă, fie că este o *nivolă* (a se vedea pag. 121 — și se știe că denumirea de **nivolă** e o născocire de-a mea — scoate în evidență multe zise și convorbiri între mine și nefericitul Augusto Pérez, și pe lîngă faptul că amintește în carte și istoria nașterii fiului meu tardiv Victorito, rudenie îndepărtată cu don Miguel, întrucît numele meu de familie l-a purtat și unul din străbunii lui, după cum reiese din foarte doctele investigații genealogice făcute de prietenul meu Antolín S. Paparrigopulos, atît de cunoscut în lumea erudiților.

N-aș putea să prevăd de ce primire se va bucura *nivola* aceasta din partea publicului care-l citește pe don Miguel, nici în ce fel are s-o interpreteze. De cîtva timp urmăresc cu destulă atenție lupta pe care don Miguel a întreprins-o cu ingenuitatea publicului, și am rămas într-adevăr uimit cît e aceasta de profundă și de candidă. În urma articolelor sale din *El Mundo Gráfico* și din alte publicații asemănătoare, don Miguel a primit o serie de scrisori și de tăieturi din periodice de provincie, care învederează comorile de simplicitate ingenuă și de candoare de porumbel pe care poporul nostru încă le mai păstrează. Astfel, unii îi comentează acea frază prin care afirmă că Señor Cervantes (și el un don Miguel) nu-i lipsit de oarecare spirit, și par să fie scandalizați de atare ireverență ; alții se lasă înduioșați de acele melancolice reflecții ale sale asupra căderii frunzelor ; alții se entuziasmează la strigătul său : „Război războiului !", pe care i l-a smuls durerea de-a vedea că oamenii mor chiar cînd nu sînt uciși ; alții reproduc acel mănunchi de adevăruri deloc paradoxale, pe care le-a publicat după ce le-a cules de prin toate cafenelele, cercurile și sălile tribunalelor, de unde porneau ponosite de atîta uzare și puțind a mediu trivial, și ei le reproduc pentru că le recunosc ca fiind ale lor ; și s-a găsit și un suflet pur de hulubaș care să se indigneze că acest logomah de don Miguel scrie uneori Kultură cu un K majuscul, și că, după ce își atribuie iscusința de-a născoci lucruri plăcute, recunoaște că nu-i în stare de șotii

și de jocuri de cuvinte ; or, se știe bine că pentru acest public ingenuu, iscusință și lucruri plăcute la atîta se reduc : șotii și jocuri de cuvinte.

Și încă e bine că acest public ingenuu pare să nu-și fi dat seama de altă drăcovenie a lui don Miguel, care de cele mai multe ori se ține de drăcii, și anume aceea de a scrie un articol și de a sublinia apoi la întîmplare unele cuvinte, după ce a îndoit foaia, ca să nu poată ști singur la ce cuvinte s-a oprit. Cînd mi-a povestit treaba asta, l-am întrebat de ce o face și mi-a răspuns : „Știu și eu... din bună dispoziție ! Ca să fac o piruetă ! Și mai ales fiindcă mă sîcîie și mă îndispun sublinierile și cuvintele scrise cursiv. E o insultă adusă cititorului, e ca și cînd l-ai socoti greu de cap, e ca și cînd i-ai spune : holbează-ți ochii, amice, holbează-ți ochii, aici e o anume intenție ! De aceea i-am și recomandat unuia să-și scrie articolele numai în cursive, pentru ca publicul să-și dea seama că ele sînt pline pînă peste cap de intenții, de la primul pînă la ultimul cuvînt ! Asta nu-i altceva decît pantomima scriitorilor ; e dorința de-a înlocui printr-asta în scris ceea ce nu se poate exprima prin accente și intonații. Și uită-te, amice Víctor, prin publicațiile de extremă-dreaptă, cele denumite integraliste, și vei vedea cum abuzează de cursive, de aldine, de majuscule, de semne de exclamare și de toate resursele tipografice. Pantomimă, pantomimă, pantomimă ! Iată simplicitatea mijloacelor lor de expresie sau, și mai bine zis, iată conștiința pe care o au despre ingenua simplicitate a cititorilor lor. E cazul să isprăvim odată cu felul ăsta de ingenuitate."

Alte dăți l-am auzit pe don Miguel susținînd că ceea ce se cheamă în alte părți umorism, cel adevărat, n-a prins mai deloc în Spania, nici n-are șanse să prindă curînd. Cei ce sînt numiți la noi umoriști, zice el, sînt uneori satirici, alteori ironici, cînd nu sînt pur și simplu niște autori veseli. A-l numi pe Taboada, de exemplu, umorist, înseamnă să abuzezi de termen. Nimic nu-i mai puțin umoristic decît satira aspră, deși limpede și străvezie, a lui Quevedo, la care predica se simte imediat. Ca umorist nu l-am avut decît pe Cervantes care, dacă s-ar scula din morți, cum și-ar mai rîde el — îmi spunea don Miguel — de cei ce s-au indignat că eu îi recunosc oarecare spirit și, mai cu seamă, cum ar mai rîde de naivii care i-au luat în serios multe din cele mai subtile ale sale luări peste picior !

Căci e neîndoielnic lucru că el o dădea prin zeflemea — zeflemea cum nu se poate mai serioasă — că a pastişat romanele cavalereşti, iar acel „de îndată ce rumenul Febus etc.", pe care unii cervantişti naivi ni-l prezintă ca model de stil, nu-i altceva decît o nostimă caricatură a barocului literar. Ce să mai spunem despre faptul că ei iau drept „spaniolism" acel „Era aceea a zorilor..." cu care începe un capitol cînd capitolul anterior sfîrşea cu vorba *ora*.

Publicul nostru, ca orice public puţin cultivat, este în chip firesc neîncrezător, aşa cum este întregul nostru popor. La noi, nimeni nu admite să fie luat peste picior, nici să se lase păcălit, nici să rămînă de căruţă, şi astfel, cînd cineva îi vorbeşte, vrea să ştie de la început la ce să se aştepte, sau dacă vorba e doar în glumă ori e în serios. Mă îndoiesc că alt popor e tot atît de descumpănit faţă de amestecul farselor cu lucrurile adevărate, iar în ce priveşte faptul că nu ştim precis dacă ceva e serios ori ba, care dintre noi ar putea să-l suporte ? Şi e cu mult mai greu ca un spaniol bănuitor, de clasă mijlocie, să-şi dea seama că ceva e spus în serios şi în glumă în acelaşi timp, e şi adevărat şi e şi o păcăleală, şi toate pe aceeaşi linie.

Don Miguel e preocupat de bufoneria tragică, şi nu o dată mi-a mărturisit că n-ar dori să moară înainte de-a fi scris o bufonadă tragică ori o tragedie bufă, dar nu una în care bufoneria sau grotescul şi tragicul să fie amestecate sau juxtapuse, ci îmbinate, contopite una într-alta. Şi cum eu i-am atras atenţia că aşa ceva nu-i decît cel mai neînfrînat romantism, el protestă : „Nu tăgăduiesc, dar punînd lucrurilor cîte o etichetă nu rezolvi nimic. De peste douăzeci de ani predau pe clasici de la catedră, şi cu toate astea nu mi-a intrat în cap cum clasicismul se opune romantismului. Se zice că e tipic grecului să distingă, să definească, să separe. Ei bine ! Tipic la mine e indefinitul, confundarea !"

Fondul acestor spuse nu-i altceva decît o concepţie, sau chiar mai bine decît concepţie, un sentiment al vieţii pe care nu mă încumet să-l numesc pesimist, deoarece ştiu că acest cuvînt nu-i pe placul lui don Miguel. Ideea lui fixă, monomania lui iat-o : Dacă sufletul nu-i este nemuritor, şi nu sînt nici sufletele celorlalţi oameni, şi chiar ale tuturor lucrurilor, şi

nemuritoare în însuşi înţelesul dat de primii catolici ai evului mediu, atunci, dacă nu-i aşa, nimic nu valorează nimic, nici vreo strădanie nu merită să fie încercată. De aici şi doctrina plictiselii lui Leopardi, de îndată ce îi pieri iluzia cea mai de pe urmă,

ch'io eterno mi credea [1]

de-a se crede etern. Asta explică de ce trei din autorii cei mai favoriţi ai lui don Miguel sînt Sénancour, Quental şi Leopardi.

Totuşi, acest rigid şi aspru umorism „contopitor" nu rămîne numai neîncrederea spaniolilor noştri, care, de cum li se adresează cineva, vor să ştie la ce să se aştepte, ci sîcîie şi pe mulţi alţii. Ei doresc să rîdă, dar ca să aibă o mai bună digestie şi ca să se distragă de la necazuri, nu ca să întoarcă nedreptăţile pe care le-ar fi înghiţit şi care le-ar fi putut produce indigestii, nici mai ales ca să-şi digereze necazurile. Don Miguel se înverşunează a crede că, dacă-i vorba să-i facem pe oameni să rîdă, trebuie s-o facem nu pentru ca să le înlesnim digestia prin contracţiile diafragmei, ci ca să vomite tot ce-au înfulecat, întrucît vezi mai limpede sensul vieţii şi al universului cu stomacul lipsit de delicatese şi mîncări excesive. Şi nu admite nici ironie fără fiere, nici umorism discret; zice că unde nu-i fiere cît de cît nu există ironie, şi că măsura e certată cu umorismul sau cum îi place lui să-i spună: „răumorism"[2].

Toate acestea îi impun o misiune foarte dezagreabilă şi cam ingrată, deoarece, zice el, e un fel de scuturătură a naivităţii publicului, pentru a vedea dacă spiritul colectiv al poporului nostru nu devine, încetul cu încetul, mai sprinten şi mai subtil. Îl scoţi din ţîţîni dacă-i spui că poporul nostru, mai ales cel din părţile meridionale, ar fi spiritual. „Unui popor care se distrează la luptele cu tauri şi care găseşte diversitate şi fineţe în atare spectacol, cum nu se poate mai modest, îi judeci repede mentalitatea", zice. Şi adaugă că nu există men-

[1] Versul e din poezia *A sè stesso (Mie însumi)* şi, corect, sună astfel: *Ch'eterno io mi credei...* (N. tr.)

[2] Joc de cuvinte intraductibil, între *malhumorado*, rău-dispus, şi cuvîntul inventat *malhumorismo*, care ar însemna umorism răutăcios. (N.tr.)

talitate mai simplă și mai strîmbă ca aceea a unui „microbist". Poftim și încearcă dumneata vreun paradox mai mult sau mai puțin umoristic față de unul care se înflăcărează pentru o împunsătură de spadă a lui Vicente Pastor ! Și are oroare de genul voios al cronicarilor taurilor, sacerdoți ai jocurilor de cuvinte, și de toate rămășițele spiritului de bucătărie.

Adăugați la toate acestea faptul că se complace în a se juca cu conceptele metafizice, și veți înțelege ușor de ce mulți cititori se depărtează cu dezgust de cărțile lui ; unii fiindcă simt că-i apucă durerile de cap, alții fiindcă, respectuoși față de *sancta sancte tractanda sunt* — „de cele sfinte cu sfințenie să vorbești" — socotesc că acele concepte nu pot fi obiect de batjocură și comicărie. El răspunde la aceste toate că nu vede de ce ar pretinde să fie luate în serios anume lucruri tocmai de odraslele spirituale ale celor care au luat în rîs atîtea lucruri sacre, adică cele mai mîngîietoare credințe și speranțe ale fraților lor. Dacă s-a găsit cineva să rîdă de Dumnezeu, de ce n-am petrece și noi pe socoteala Rațiunii, a Științei și chiar a Adevărului ? Și dacă ni s-a smuls cea mai scumpă și mai intimă speranță vitală, de ce n-am avea dreptul să le contopim pe toate, ca să ucidem timpul și eternitatea, și ca să ne răzbunăm ?

N-ar fi de mirare să apară cineva care să afirme că în această carte sînt pasaje scabroase sau, dacă voiți, chiar pornografice ; dar don Miguel a și avut grija să mă pună să spun cîte ceva în privința aceasta în prezenta *nivolă*. Și este oricînd gata să protesteze împotriva acestei imputări și să susțină că detaliile grosolane ce se pot găsi aici nu pornesc de la intenția de-a stîrni păcătoasele pofte trupești, și n-au alt obiectiv decît să fie punctul de pornire imaginativ pentru alte considerente.

Toți cei care îl știu îi cunosc repulsia față de orice formă a pornografiei. Și își justifică repulsia nu numai pe temeiul obișnuitelor rațiuni morale, ci și fiindcă socotește preocupările libidinoase ca pe cea mai puternică sugrumare a inteligenței. Scriitorii pornografici, ori pur și simplu erotici, îi par cei mai puțin inteligenți, cei mai nerozi, în fond. L-am auzit zicînd că din viciile clasicului trio : femeia, jocul și vinul, primele două smuncesc mintea mai mult decît al treilea. Și să subliniem că don Miguel bea numai apă. „Poți sta de vorbă cu un bețiv,

mi-a spus el o dată, şi poţi afla lucruri interesante, dar cine rezistă unei conversaţii cu un jucător ori un muieratic? Nimeni nu-i mai prejos de aceştia; poate doar un pătimaş după tauri, culme şi pisc al stupidităţii."

Pe de altă parte, mie unuia nu mi se pare deloc stranie alianţa dintre erotic şi metafizic, deoarece cred a şti că popoarele noastre — cum literatura lor ne-o demonstrează — au început prin a fi războinice şi religioase, ca să treacă mai tîrziu în erotism şi metafizică. Cultul femeii a coincis cu acela al subtilităţilor conceptiste. În zorile spirituale ale popoarelor noastre, în evul mediu, societatea barbară a trăit, în adevăr, exaltarea religioasă, chiar mistică, şi cea războinică — mînerul spadei e o cruce; dar femeia ocupa un loc strîmt şi secundar în imaginaţia sa, iar ideile strict filosofice dormitau, învăluite în teologie, prin mănăstirile claustrate. Erotica şi metafizica s-au desfăşurat împreună. Religia e războinică; metafizica e erotică şi voluptoasă.

Religiozitatea este aceea care-l face pe om belicos şi combativ, sau, poate, combativitatea este aceea care-l face religios. Pe de altă parte, instinctul metafizic, curiozitatea de-a şti ceea ce nu ne priveşte, păcatul originar, în sfîrşit, este cel care îl face senzual pe om, ori mai degrabă senzualitatea îi trezeşte, ca şi Evei, instinctul metafizic, setea cunoaşterii, ştiinţa binelui şi răului. Şi la urmă vine mistica, o metafizică a religiei născută din senzualitatea combativităţii.

Toate acestea le ştia prea bine curtezana ateniană Teodota, despre a cărei convorbire cu Socrate ne povesteşte Xenofon în ale sale *Amintiri*. Curtezana, încîntată de modul socratic de-a căuta sau mai bine de-a moşi adevărul, îi propuse filosofului să se facă codoşul ei şi s-o ajute să vîneze amici. *(Syntherates*, „co-vînător", „care vînează cu", zice textul, după cum a stabilit don Miguel, profesor de greacă şi căruia îi datorez această foarte interesantă şi revelatoare ştire.) Şi din toată acea foarte interesantă convorbire dintre Teodota-curtezana şi Socrate-filosoful mamoş, se vede limpede de tot intima înrudire care există între cele două meserii şi cum filosofia este în mare şi în bună parte codoşlîc, iar codoşlîcul e de asemenea filosofie.

Şi dacă lucrurile nu stau chiar aşa cum le arăt eu, nimeni nu va tăgădui cel puţin că totul e ingenios — şi basta.

Dealtfel, nu ascund deloc că această deosebire pe care o stabilesc eu între religie şi agresivitate pe de o parte, şi filosofie şi erotică pe de alta, n-ar fi pe placul scumpului meu dascăl don Fulgencio Entrambosmares del Aquilón, despre care don Miguel ne-a dat multe amănunte în „novela" sau *nivola* sa *Dragoste şi pedagogie*. Presupun că ilustrul autor al lui *Ars magna combinatoria* nu va pregeta să stabilească: o religie războinică şi o religie erotică, o metafizică războinică şi alta erotică, un erotism religios şi un erotism metafizic, un belicosism metafizic şi altul religios, iar, pe de altă parte, o religie metafizică şi o metafizică religioasă, un erotism belicos şi un belicosism erotic; toate acestea deosebit de religia religioasă, de metafizica metafizică, de erotismul erotic şi de belicosismul belicos. Ceea ce face şaisprezece combinaţii binare. Şi nu mai pun la socoteală combinaţiile ternare de acelaşi gen! Cum ar fi, de exemplu: o religie metafizico-erotică, sau o metafizică războinico-religioasă! Dar eu nu posed nici nesecata iscusinţă combinatorie a lui don Fulgencio, şi cu atît mai puţin impetuozitatea „contopitoare" şi indefinitorie a lui don Miguel.

Multe îmi vin în minte în legătură cu neprevăzutul final al povestirii de faţă şi cu versiunea dată de don Miguel asupra morţii nefericitului meu amic Augusto, versiune pe care o socotesc eronată. Dar nu face să mă apuc acum şi aici să discut în prefaţă cu prefaţatul meu.

Totuşi, pentru uşurarea conştiinţei mele, trebuie s-o spun, ca să se ştie, că sînt profund convins că Augusto Pérez, trecînd la împlinirea proiectului său de-a se sinucide, proiect comunicat mie la ultima întrevedere pe care am avut-o cu dînsul, s-a sinucis realmente şi de fapt, şi nu doar idealmente şi în intenţie. Deţin dovezi autentice în sprijinul părerii mele; atît de multe şi de indiscutabile îmi sînt dovezile, încît nu mai poate fi vorba de o părere, ci de o cunoaştere precisă.

Şi cu asta, am terminat.

Víctor Goti

Post-prolog

BUCUROS AŞ DISCUTA ACI UNELE AFIRMAŢII ale prefaţatorului meu, Víctor Goti, dar cum deţin secretul existenţei sale, prefer să-i las lui întreaga răspundere pentru cîte spune în al său prolog. Mai mult, cum eu am fost acela care l-am rugat să-l scrie, legîndu-mă cu anticipaţie — sau, ca să zic aşa, *a priori* — să-l accept aşa cum mi-l va da, nu e cazul nici să-l resping, nici să încep să-l corectez şi să-l rectific acum, ulterior — sau, ca să zic aşa, *a posteriori*. Dar ar fi cu totul altceva să las să treacă unele aprecieri ale sale fără nici o apreciere de-a mea.

N-aş putea hotărî pînă la ce punct e îngăduit să faci uz de confidenţele încredinţate celei mai intime prietenii şi să dezvăluieşti publicului părerile şi aprecierile care nu i-au fost destinate de cel ce le-a exprimat. Or, Goti, în prologul său, a săvîrşit indiscreţia de-a da publicităţii judecăţi de-ale mele, pe care niciodată nu mi-a trecut prin cap să le fac publice. Sau cel puţin, niciodată n-am voit să fie publicate în forma grosolană în care le-am expus între patru ochi.

În ce priveşte afirmaţia lui că nefericitul... Pardon! Nefericit? Pentru ce, mă rog? Bine-bine, să admitem că aşa a fost... Afirmaţia lui, zic, că nefericitul, sau cum va fi fost, Augusto Pérez s-a sinucis şi n-a murit aşa cum îi istorisesc eu moartea, adică prin liberul meu arbitru şi prin propria-mi hotărîre, mă face să surîd. Sînt, în adevăr, păreri care nu merită decît un surîs. Amicul şi prefaţatorul meu Goti ar trebui să fie cu multă băgare de seamă cînd pune în discuţie hotărîrile mele. Dacă mă mai plictiseşte mult, pînă la urmă fac cu el ceea ce

am făcut cu amicul său Pérez : ori îl las să moară, ori îl omor, cum fac medicii. Care — după cum o știu și cititorii mei — se zbat în această dilemă : ori lasă pe bolnav să moară, de teamă să nu-l ucidă, ori îl ucid de teamă că o să le moară singur. Și astfel, sînt capabil să-l omor pe Goti, dacă văd că-i gata să-mi moară de la sine, ori să-l las să moară de teama de-a nu fi silit să-l omor.

Nu doresc să mai prelungesc acest post-prolog. De-ajuns că prin el i-am pus alternativa de mai sus amicului meu Víctor Goti, căruia-i sînt recunoscător pentru osteneala sa.

M. de U.

I

AUGUSTO ÎȘI FĂCU APARIȚIA ÎN poarta casei și își întinse brațul drept, cu palma în jos și cu degetele răsfirate, și, îndreptîndu-și privirile spre cer, păstră o clipă această atitudine augustă de statuie. Nu fiindcă ar fi voit astfel să pună stăpînire pe lumea exterioară, ci voia pur și simplu să vadă dacă plouă. Și cînd primi pe dosul mîinii picurile reci ale ușoarei burnițeli, încruntă sprînceana. Dar nu ploaia fină și măruntă îl supăra pe el, ci mai degrabă plictiseala că va trebui să deschidă umbrela. Era atît de zveltă, atît de elegantă, adînc vîrîtă în teaca ei ! O umbrelă închisă e pe atît de elegantă, pe cît de urîtă este o umbrelă deschisă.

„E o nenorocire că trebuie să te servești de lucruri, gîndi Augusto ; că trebuie să le folosești. Întrebuințarea schilodește și chiar distruge orice frumusețe. Funcțiunea cea mai nobilă a obiectelor e să fie contemplate. Ce frumoasă e o portocală înainte de a fi mîncată ! Toate aceste se vor schimba în ceruri, cînd toată ocupația noastră se va mărgini, sau mai degrabă se va amplifica în contemplarea lui Dumnezeu și a tuturor lucrurilor întru El. Aici, în această sărmană viață, grija noastră de căpetenie e să ne slujim de Dumnezeu ; pretindem a-l deschide ca pe-o umbrelă, ca să ne apere de tot soiul de rele."

După ce își vorbi astfel, se aplecă să-și îndoaie manșetele pantalonilor. În cele din urmă deschise umbrela și rămase un moment nehotărît,

gîndindu-se : „Şi acum ? Încotro s-o apuc ? S-o iau la dreapta sau la stînga ?“ Căci Augusto nu era un călător, ci unul care se preumblă prin această viaţă. „Am să aştept să treacă un cîine, îşi zise, şi am să urmez direcţia pe care o va lua el.“

În clipa aceea trecu pe stradă nu un cîine, ci o fată foarte graţioasă, iar Augusto porni, tîrît de ochii ei, ca magnetizat şi fără să-şi dea seama de ceea ce face.

Străbătu o stradă, apoi alta şi alta...

„Dar ştrengarul ăla, îşi zicea în drum Augusto, căci el mai mult convorbea cu el însuşi decît gîndea, ce-mi face dumnealui acolo, întins cu burta la pămînt ? Trebuie că examinează o furnică. Furnica ! hm !— unul dintre cele mai făţarnice animale care există. Toată ziulica se plimbă şi vrea să ne facă să credem că munceşte. E ca şi pierde-vară ăsta care umblă colo în pas grăbit, lovind cu coatele pe toţi cu care se încrucişează şi care, sînt sigur, n-are nimic de făcut. Ce poate avea de făcut, mă întreb, ce poate avea de făcut ? E un fluieră-vînt aferat, da, un fluieră-vînt aferat ca şi... Ba nu ! eu nu sînt un aferat. Imaginaţia mea nu stă pe loc. Oamenii aferaţi sînt aceia care pretind că muncesc, cînd nu fac altceva decît să se zăpăcească singuri şi să înăbuşe gîndirea. Căci, poftim, pocitania asta de vînzător de ciocolată care stă colo, după vitrină, şi învîrteşte aparatul ca să-l vadă lumea, acest exhibiţionist al muncii, ce-i oare dacă nu un fluieră-vînt aferat ? ! Ce ne priveşte pe noi dacă munceşte sau nu ? Munca, munca ! Ipocrizie ! Munca, iat-o, e în strădania acestui paralitic care se tîrăşte din greu... Adică mai ştiu eu ? Iartă-mă, frate, îi zise cu glas tare. Frate ! Frate întru ce ? Întru paralizie ? Se zice că sîntem toţi fiii lui Adam. Şi acesta, Joaquinito, e tot fiu de-al lui Adam ? Adio, Joaquín ! Ian te uită ! Acum şi nelipsitul ăsta de automobil cu zgomotul şi praful lui. La ce bun se repede aşa, suprimînd distanţele ? Mania de-a călători vine de la topofobie şi nu de la filotopie ; acela care călătoreşte mult nu cată la ţinutul unde ajunge, mai degrabă fuge de acela pe care-l părăseşte. A că-

lători... a călători... Ce unealtă stingheritoare mai e și umbrela!... Na! Ce mai e și asta?"

Se opri în fața casei unde intrase grațioasa fată ce-l tîra cu ochii ei, magnetizat. Atunci Augusto își dădu seama că o urmărise. Portăreasa îl privea cu ochii ei mici, răutăcioși, și această privire îi spuse lui Augusto ce avea de făcut. „Această Cerberă, își zise el, așteaptă s-o întreb numele și toate amănuntele cu privire la domnișoara pe care am urmărit-o, și într-adevăr asta trebuie să fac. Să fac altfel, ar însemna să las urmărirea fără încununare, și asta nu vreau. Orice întreprindere trebuie dusă la bun sfîrșit. Detest tot ce-i nedesăvîrșit." Își vîrî mîna în buzunar și găsi doar un *duro*. Nu era vreme să se ducă să-l schimbe; ar fi pierdut timpul și ocazia.

— Rogu-te, buna mea, el vorbea portăresei ținînd mereu în buzunarul vestei arătătorul și policarul, ai putea să-mi spui, fără teamă și între noi, numele fetei care a intrat acum?

— Dar nu-i secret și nu-i nimic rău într-asta, domnul meu.

— Atunci?

— O cheamă doña Eugenia Domingo del Arco!

— Domingo? Vrei să spui Dominga!

— Nu, domnule, Domingo e primul ei nume de familie.

— Totuși, cînd e vorba de o femeie, numele trebuie să se schimbe în Dominga. Fără asta, ce ne facem cu acordul?

— Nu-l cunosc, domnule.

— Dar spune-mi... spune-mi..., ținea mereu degetele în buzunar, cum se face că iese singură la plimbare? E celibatară, e măritată? Are părinți?

— E celibatară, și orfană, trăiește cu un unchi și o mătușă...

— Din partea tatălui sau a mamei?

— Știu numai că le e nepoată.

— Îmi ajunge. Și apoi...

— Dă lecții de pian.

— Cîntă bine?

— Nici asta nu știu.

— Bun, bun, îmi ajunge. Ține pentru osteneala dumitale.

— Mulțumesc, domnule, mulțumesc. Ce să vă mai spun ? Vă pot sluji la ceva ? Doriți să-i transmit ceva ?

— Poate... poate... Nu acum... La revedere !...

— Puteți dispune de mine, domnule, și bizuiți-vă pe discreția mea absolută.

„Dar, amice dragă, își zise Augusto despărțindu-se de portăreasă, poftim cum te-ai angajat cu această femeie cumsecade. Acum s-a isprăvit, îmi e imposibil să las lucrul baltă la mijlocul drumului. Ce va spune despre mine acest model de portăreasă ? Prin urmare... Eugenia Dominga, vreau să spun Domingo, del Arco ? Foarte bine. Să-l notez, ca să nu-l uit. Marea artă a mnemotehnicii e să ai un carnețel în buzunar. Neuitatul meu amic Leoncio zicea cu dreptate : «Nu-ți pune în cap ceea ce poate sta foarte bine în buzunar !» La care, spre completare, s-ar fi putut adăuga : «Nu ține în buzunar ceea ce ai în cap !» Dar portăreasa ? Pe portăreasă cum o cheamă ?“

Se întoarse.

— Mai spune-mi un lucru, rogu-te...

— La poruncă...

— Matale ? Matale cum te numești ?

— Eu ? Margarita.

— Foarte bine, mersi !

— N-aveți pentru ce.

Augusto plecă din nou și se trezi îndată pe promenada de la Alameda.

Bureala încetase. Închise și strînse umbrela și apoi o puse în teacă. Se apropie de o bancă. O pipăi și o văzu că-i udă. Scoase un ziar, îl puse pe bancă și se așeză. Apoi își scoase portofelul și învîrti stylograful. „Iată un obiect absolut necesar, își zise ; fără el, ar trebui să-mi însemn cu creionul numele acestei domnișoare și ar putea să se șteargă. Mi se va șterge oare din minte și chipul ei ? Dar cum e ea ? Cum e dulcea Eugenia ? Îmi amintesc numai de-o pereche de ochi... Simt și acum lovitura acestor doi ochi... În vreme ce

eu, liric, divagam, doi ochi îmi străpungeau atît de dulce inima. Va să zică Eugenia Domingo, da, Domingo del Arco... Domingo ? Nu mă pot obișnui să-i zic Domingo... Da, va trebui s-o fac să-și schimbe numele și să-și spună Dominga. Dar băieții noștri vor purta oare, ca al doilea nume, numele Dominga ? Și cum vor trebui să-l suprime pe-al meu, acest impertinent Pérez, păstrînd numai un P., primul nostru născut se va chema Augusto P. Dominga ? Dar... unde mă duci, nebună fantezie ?" Și el notă : Eugenia Domingo del Arco, calea de la Alameda, 58. Deasupra adresei se găseau aceste două endecasilabe :

Din leagăn avem parte de tristețe
Și tot din leagăn — și de voioșie...

„Poftim, își zise Augusto, această micuță Eugenie, profesoară de pian, mi-a întrerupt un excelent început de poezie lirică transcendentă. Iat-o întreruptă la mijloc. Întreruptă la mijloc ?... Da, în evenimentele, vicisitudinile soartei, omul nu face decît să caute cum să-și întrețină tristețea sau voioșia nativă. Același fapt e trist sau voios după dispozițiile noastre înnăscute. Dar Eugenia ? Trebuie să-i scriu. Nu aici însă, ci acasă. Sau să mă duc la Cazino ? Ba nu, tot acasă. Aceste lucruri se fac la casa ta, în căminul tău. Cămin ? Dar casa mea nu-i un cămin. Cămin... cămin... Mai degrabă scrumieră ! Ah, Eugenia mea !"

Și Augusto se întoarse acasă.

II

Cînd servitorul îi deschise ușa...

Augusto, care era bogat și singur, bătrîna-i mamă murind cu doi ani înaintea acestor mici evenimente, locuia împreună cu un valet și o bucătăreasă, vechi ser-

vitori ai casei, născuți din părinți care au servit și ei în casa lui Augusto. Valetul și bucătăreasa erau soț și soție, dar n-aveau copii.

Cînd servitorul îi deschise ușa, Augusto îl întrebă dacă în lipsă nu l-a căutat cineva.

— Nimeni, domnișorule.

Erau întrebarea și răspunsul de rigoare, căci Augusto aproape nu primea nici o vizită acasă.

Intră în cabinetul lui de lucru, luă un plic și scrise : „Domnișoarei Eugenia Domingo del Arco. Strict personal.“ Apoi, în fața hîrtiei albe, își propti coatele pe sugătoare, capul între mîini și închise ochii. „Mai întîi să ne gîndim la ea“, își zise. Și se străduí să regăsească în întuneric lumina acelor doi ochi care l-au tîrît după ei la întîmplare.

Rămase astfel o clipă să-și reînvie în minte chipul Eugeniei, dar cum abia îl văzuse, trebui să și-l închipuie. Grație acestei străduinți de evocare, fantezia lui făcu să apară încetul cu încetul o figură vagă, împrejmuită de vis. Și adormi. Adormi, căci petrecuse o noapte grea, chinuit de insomnie.

— Domnișorule !

— Ce-i ? ! exclamă el deșteptîndu-se.

— Masa e pusă.

„Cine l-a deșteptat brusc din somn ? Glasul servitorului sau al foamei care făcuse din acest glas ecoul ei ? Mistere psihologice !“ Astfel gîndea Augusto îndreptîndu-se spre sufragerie și zicîndu-și : „Ah ! psihologia !“

Își mîncă gustarea de toate zilele cu mare poftă : două ouă la capac, un biftec cu cartofi și o bucată de brînză de Gruyère. Își bău apoi cafeaua și se întinse într-un balansoar. Aprinse o havană, începu să fumeze și zicînd : „Ah ! Eugenia mea !“ se pregătea să se gîndească la dînsa.

„Eugenia mea, da, a mea, își tot zicea el, aceea pe care mi-o făuresc în singurătate, și nu alta, nu Eugenia în carne și oase, nu aceea care a trecut prin fața casei mele, apariție neașteptată, nu aceea a portăresei !

Apariție neașteptată ? Dar care apariție nu e neașteptată ? Care-i logica aparițiilor ? Desigur, logica șirului de forme pe care le fac norii fumului de țigară. Întîmplarea ! Întîmplarea e ritmul profund al lumii, întîmplarea e sufletul poeziei ! Ah, Eugenia mea neprevăzută ! Chiar și existența mea domoală, tipicară, umilă e o odă pindarică țesută din miile de lucruri mici ale vieții cotidiene. Viața cotidiană ! Dă-ne nouă astăzi pîinea noastră cea de toate zilele ! Dă-mi, Doamne, miile de lucruri mici de toate zilele ! Oamenii nu pier în durerile sau bucuriile mari, fiindcă aceste bucurii și dureri ajung învăluite într-o imensă negură de întîmplări neînsemnate. Și viața tocmai asta e : negură. Viața e o nebuloasă. Astăzi, apare din această negură Eugenia mea. Și cine-i Eugenia ? Ah, știu prea bine, am căutat-o de atîta vreme. Și în vreme ce eu o căutam, ea îmi țîșni în față. Și nu înseamnă asta că întîlnești ceva ? Cînd un oarecare descoperă o apariție pe care o căuta, nu înseamnă că apariția, luînd cunoștință de căutarea lui, vine să-l întîlnească ? America n-a căutat ea oare pe Columb ? Eugenia n-a venit să mă caute pe mine ? Eugenia ! Eugenia ! Eugenia !"

Și Augusto se trezi glăsuind tare numele Eugeniei. Auzindu-l că strigă, servitorul care trecea pe lîngă sufragerie intră zicînd :

— M-ați strigat, domnișorule ?

— Nu, nu pe tine ! Dar ascultă, spune-mi, nu te cheamă Domingo ?

— Ba da, domnișorule, răspunse Domingo, fără să fie uimit de întrebarea care i se pune.

— Și de ce te cheamă Domingo ?

— Fiindcă așa mi se spune.

„Așa e, își zise Augusto ; ne numim după cum ni se spune. În vremurile homerice persoanele și lucrurile aveau două nume : acela pe care oamenii îl dădeau, și acela pe care îl dădeau zeii. Pe mine cum m-o fi chemînd Dumnezeu ? De ce nu pot să mă numesc altfel decît mă cheamă lumea ? De ce n-aș da Eugeniei un

nume diferit de acela pe care i-l dau ceilalți, pe care i-l dă Margarita, portăreasa ? Cum aș numi-o ?"

— Poți să pleci, zise el servitorului.

Ridicîndu-se din balansoar se duse în cabinet, luă tocul și începu să scrie :

„Domnișoară, azi-dimineață chiar, sub dulcea ploaie cerească, te-am întîlnit, apariție neașteptată, în fața casei mele în care locuiesc, fără să am încă un cămin. Reculegîndu-mă, m-am îndreptat spre poarta casei dumitale, care nu știu dacă îți este sau nu un cămin. Ochii dumitale m-au mînat acolo, ochii dumitale care sînt două stele gemene ce strălucesc în nebuloasa universului meu. Iartă-mi, Eugenia — îngăduie-mi să-ți spun familiar pe numele tău dulce — iartă-mi lirismul. Mă aflu într-o continuă stare lirică infinitezimală.

Nu știu ce să-ți mai spun. Ba da, ba da, știu. Dar am atîtea, atîtea să-ți împărtășesc, încît prefer să le las pentru o clipă cînd ne vom vedea și vom vorbi. Căci acest lucru doresc în momentul ăsta, să ne vedem, să ne vorbim, să ne scriem, să ne cunoaștem. Apoi... Apoi, Dumnezeu și inimile noastre au cuvîntul !

Mă vei asculta oare, Eugenia, dulce apariție a vieții mele cotidiene, mă vei asculta ?

Pierdut în negura vieții sale, îți așteaptă răspunsul

AUGUSTO PÉREZ"

Semnă cu floricele zicîndu-și : „Acest obicei de-a parafa pompos îmi place, întrucît e inutil".

Lipi plicul și ieși din nou.

„Slavă Domnului — își zise el în drum spre calea Alameda — slavă Domnului că știu unde mă duc, și că de-aci înainte am unde mă duce ! Această dulce Eugenia este pentru mine o binecuvîntare a lui Dumnezeu. A dăruit în cele din urmă o finalitate, a indicat un scop hoinărelilor mele rătăcitoare. Astăzi am de cucerit o casă. Am în sfîrșit o portăreasă confidentă !..."

În vreme ce mergea monologînd astfel, o întîlni pe Eugenia fără măcar să dea atenție strălucirii ochilor ei.

Negura spirituală era prea deasă. Dar Eugenia, la rîndul ei, îl observă și-și zise :

„Cine o fi tînărul ? Nu se prezintă prost și ținuta lui e destul de îngrijită."

Fără să-și dea bine seama, simți că acest tînăr a urmărit-o dimineața. Femeile știu totdeauna cînd le privești, chiar fără să le vezi, și cînd le vezi, fără să le privești.

Și amîndoi, Augusto și Eugenia, își urmară drumurile contrare, tăind cu sufletele lor urzeala pînzei de păianjen a străzii. Căci strada alcătuiește o țesătură în care se încrucișează priviri ale dorinței, invidiei, disprețului, milei, dragostei, urii ; cuvinte auzite o dată, ce rămîn cristalizate în minte ; gînduri, rîvniri, o întreagă țesătură misterioasă ce învăluie sufletele celor ce trec.

Augusto se trezi din nou în fața Margaritei, portăreasa, în fața zîmbetului Margaritei. Cel dintîi lucru pe care îl făcu Margarita, cînd îl văzu, fu să-și scoată mîna din buzunarul șorțului.

— Bună ziua, Margarita.

— Bună ziua, domnișorule.

— Augusto, draga mea, Augusto.

— Don Augusto, adăugă femeia.

— Nu oricui i se spune „don", remarcă el. Așa cum de la Juan la don Juan e o prăpastie, tot așa e și între Augusto și don Augusto. Dar... ajunge ! Domnișoara Eugenia a plecat ?

— Da, chiar în clipa asta.

— Încotro a luat-o ?

— Pe-acolo.

Și pe-acolo o luă Augusto. Dar se întoarse imediat. Uitase scrisoarea.

— Vei fi oare atît de drăguță, coană Margarita, să dai această scrisoare mînuțelor albe ale domnișoarei Eugenia în persoană ?

— Cu mare plăcere.

— Dar chiar propriilor ei mînușițe albe, da ? Mîinile ei ca ivoriul clapelor de pian pe care le mîngîie.

— Desigur ! Asta o știu eu demult.

— Cum, de mult ? Ce vrei să spui cu asta ?

— Dar domnul crede că e prima scrisoare de soiul ăsta pe care...

— De soiul ăsta ? Dar știi matale de ce soi e scrisoarea mea ?

— Ca celelalte, am ghicit numaidecît.

— Ca celelalte ? Care celelalte ?

— Asta-i bună ! Slavă Domnului, domnișoara are la pretendenți cu duiumul !

— Ah ! Dar acum e liberă ?

— Acum ? Nu, nu, domnule, are pe cineva, un fel de logodnic... deși eu îl cred numai aspirant la logodnă... Poate că îl ține sub observație... poate că e numai provizoriu...

— Cum se face că nu mi-ai spus nimic pînă acum ?

— Dacă nu m-ați întrebat...

— Așa e. Totuși, dă-i scrisoarea asta, dar numai ei în mînă, înțelegi ? Vom lupta ! Și poftim alt *duro*.

— Mulțămesc, domnule, mulțămesc.

Augusto plecă de-aici cu greu, căci convorbirea nebuloasă, cotidiană a Margaritei, portăreasa, începea să-i placă. Nu era oare acesta un mijloc de-a ucide timpul ?

„Vom lupta, își spunea Augusto, coborînd strada, da, vom lupta. Va să zică ea are alt logodnic, alt aspirant ! Vom lupta. *Militia est vita hominis super terram.* [1] Viața mea are de-aci-nainte un scop. Am de dus la bun sfîrșit o cucerire. O, Eugenia, Eugenia mea, vei fi a mea ! Cel puțin Eugenia mea, aceea pe care mi-am făurit-o după viziunea grăbită a ochilor, a acestei perechi de stele în nebuloasa mea, acea Eugenia va fi a mea, sau poate cealaltă, Eugenia portăresei, n-are-a face care ! Vom lupta. Vom lupta și voi învinge ! Cunosc secretele victoriei. Ah, Eugenia, Eugenia mea !“

Și se trezi în fața Cazinoului, unde Victor îl aștepta de mult ca să facă obișnuita partidă de șah.

[1] Războirea e viața oamenilor pe pămînt (lat.)

III

A STĂZI AI CAM ÎNTÎRZIAT, AMICE, îi spuse Victor lui Augusto, tu, veşnicul punctual.

— Ce vrei... treburile...

— Treburi, tu ?

— Dar ce, crezi că numai agenţii de bursă au treabă ? Viaţa e mult mai complicată decît îţi închipui tu.

— Ba e mai simplă decît o crezi...

— Totul e cu putinţă.

— Bine. Începe !•

Augusto mişcă, sărind o căsuţă, pionul din faţa regelui, şi, în loc să fredoneze, ca de obicei, arii de operă, îşi zicea : „Eugenia, Eugenia, Eugenia, Eugenia mea, scopul vieţii mele, dulce lumină de stele gemene în negură ; vom lupta ! Dacă logica există undeva, atunci aici, pe tabla de şah se află şi totuşi, şi aici cîtă nebuloasă, cît neprevăzut ! Însăşi logica n-o fi şi ea ceva întîmplător, ceva riscant ? Şi apariţia Eugeniei mele, nu-i oare un pic logică ? Nu ascultă oare de şahistul divin ?“

— Pardon, amice, întrerupse Victor, n-a fost vorba că nu-i voie să retragi o piesă jucată ? Piesa odată atinsă trebuie jucată.

— Perfect. E stabilit.

— Prin urmare, îţi mănînc pe gratis nebunul.

— Adevărat, aşa e, am fost distrat.

— Nu trebuie să fii distrat. Cine joacă şah nu coace castane. Şi ştii prea bine : atingi piesa, înseamnă că ai jucat-o.

— Ei da ! Am făcut-o.

— Aşa şi trebuie să fie. Asta-i partea educativă a jocului.

„Şi de ce nu-i permis să fii distrat cînd joci ? îşi zicea Augusto. Viaţa e sau nu un joc ? Şi de ce nu-i voie să retragi o piesă jucată ? Asta-i logica ! Poate că scrisoarea a şi ajuns în mîinile Eugeniei. *Alea jacta*

est ! Ce s-a făcut e bun făcut. Şi mîine ? Ziua de mîine aparţine lui Dumnezeu ! Dar ziua de ieri ? Cui aparţine ziua de ieri ? O, ieri, comoara celor puternici ! Prea-sfîntă ieri ! Substanţă a negurei cotidiene !"

— Şah ! întrerupse din nou Victor.

— Da... adevărat... poftim... Dar cum am lăsat să ajungă lucrurile pînă aci ?

— Din distracţie, amice, ca de obicei. Dacă n-ai fi aşa distrat, ai fi unul dintre primii noştri jucători.

— Spune-mi, Victor, viaţa e un joc sau o distracţie ?

— Dar jocul nu e o distracţie ?

— Atunci ce importanţă are dacă mă distrez într-un fel sau altul ?

— Cînd joci, trebuie să joci bine.

— Şi de ce să nu joci rău ? Ce diferenţă e între a juca rău şi a juca bine ? De ce să nu mişcăm piesele şi altfel ?

— E regula pe care de la tine însuţi, amice Augusto, o, ilustre filosof, am învăţat-o.

— Bine. Dar ascultă, am să-ţi anunţ o mare noutate.

— Ascult.

— Dar rogu-te, scumpule, ia şi te miră !

— Eu nu-s din aceia care se miră *a priori,* sau dinainte.

— Ei bine, ţine-te... Ştii ce mi s-a întîmplat ?

— Devii pe zi ce trece mai distrat.

— Ei bine, mi s-a întîmplat să mă amorezez.

— Asta o ştiam.

— Cum ! O ştiai... ?

— Firește, eşti amorezat *ab origine,* de cînd te-ai născut ! Ai o tendinţă înnăscută spre dragoste.

— Într-adevăr, dragostea se naşte odată cu noi.

— Nu m-am referit propriu-zis la iubire, ci la facultatea de-a iubi. Şi ştiam, fără să mi-o mai spui tu, că eşti îndrăgostit sau mai bine amorezat. O ştiam mai bine decît tine.

— Dar cine, spune-mi, cine ţi-a spus-o ?

— Asta nici tu n-o ştii.

— Ştii, se poate să ai dreptate...

— Nu ţi-am spus-o ? Şi dacă ştii, ia spune-mi, e brună sau blondă ?

— La drept vorbind, habar n-am. Totuşi îmi închipui că nu-i nici într-un fel nici într-altul, e poate castanie.

— E înaltă sau scundă ?

— Nici asta nu-mi amintesc. Dar trebuie să fie mijlocie. Dar ce ochi, domnule, ce ochi are Eugenia mea !

— Eugenia ?

— Da, Eugenia Domingo del Arco, calea Alameda, 58.

— Profesoara de pian ?

— Chiar ea. Dar...

— Da, o cunosc. Şi acum... încă o dată şah !

— Dar...

— Am zis : şah !

— Bun.

Şi Augusto îşi apără regele cu un cal. Dar în cele din urmă pierdu partida.

La despărţire, Victor îi puse mîna dreaptă pe ceafă, ca un jug, şi-i şopti la ureche :

— Va să zică e micuţa Eugenia, pianista. Bravo, Augusto, bravo, a ta e lumea !

„De ce aceste diminutive, gîndi Augusto, aceste teribile diminutive ?“

Şi ieşi în stradă.

IV

„CUM SE FACE CĂ DIMINUTIVUL E UN SEMN de tandreţe ? îşi zicea Augusto îndreptîndu-se spre casă. Oare fiindcă dragostea micşorează lucrul iubit ? Eu, îndrăgostit ! Îndrăgostit, eu ! Cine ar fi crezut !... O fi avînd Victor dreptate ? Să fiu un îndrăgostit *ab*

initio [1] ? S-ar putea ca dragostea mea să existe înainte de-a exista obiectul ei. Poate că însăşi această dragoste l-a provocat, l-a scos din negura lumii. Doar dacă mut înainte tura aceea, nu-mi mai dă şah, nu. Ce e dragostea? Cine i-a dat definiţia ? Dragostea definită încetează de-a fi... Doamne, de ce primarul îngăduie să se scrie firmele cu litere aşa urîte ?... Am jucat prost cu calul... Şi cum se face că sînt îndrăgostit, de vreme ce, la drept vorbind, nu pot spune că o cunosc ? Ei ! Cunoştinţa am s-o fac pe urmă. Dragostea vine înaintea cunoştinţei, iar aceasta ucide dragostea. *Nihil volitum quin praecognitum* [2], m-a învăţat părintele Zaramillo, dar eu am ajuns la concluzia contrarie : *Nihil cognitum quin praevolitum.* A cunoaşte înseamnă a ierta, se zice. Nu, a ierta înseamnă a cunoaşte. Întîi şi întîi dragostea şi mai apoi cunoaşterea... Dar cum de n-am văzut că dacă mă descopăr îmi dă şah ?... Şi ca să iubeşti ceva, ce trebuie ? Să întrezăreşti ! Întrezărirea, iată intuiţia amorului, o licărire în negură. Numai în urmă vin precizările, viziunea perfectă, dizolvarea negurei în picături de apă, sau de zăpadă, sau prefacerea ei în grindină. Cunoaşterea e grindina ! Nu, nu, mai curînd negură ! Ah, să fii vultur ! Şi să te plimbi printre nori ! Să priveşti soarele prin pînza norilor, ca pe-o lumină tot nebuloasă !

Ah ! Vulturul ! Ce-ar fi dacă, fugind din Pathmos, pasărea care priveşte soarele faţă-n faţă şi nu vede nimic în întuneric ar întîlni cealaltă pasăre, scăpată din Olimp, care vede în abisul nocturn şi nu poate ţintui soarele, ce-ar fi, ce şi-ar spune atunci vulturul sfîntului Ion şi bufniţa Minervei ?"

Spunînd acestea, Augusto trecu pe lîngă Eugenia fără s-o observe.

„Cunoaşterea vine în urmă... continuă el. Dar ce s-a întîmplat ? Aş jura că două sclipitoare şi mistice stele gemene au străbătut orbita mea... Ea să fie

[1] De la obîrşie (lat.).

[2] Nimic nu poate fi dorit fără să fie dinainte cunoscut (lat.).

oare ?... Inima îmi spune... Dar, tăcere, iată-mă ajuns acasă."

Şi intră.

Se îndreptă spre odaia lui şi, zărind patul, zise :

„Singur ! Să dormi singur ! Să visezi singur ! Cînd dormi alături de cineva, visul trebuie să fie comun. Efluvii misterioase unesc cele două creiere. Sau poate că pe măsură ce inimile se unesc mai mult, tot atît de mult se despart capetele ? Poate. Poate că te afli în poziţii reciproc adverse. Cînd doi îndrăgostiţi gîndesc acelaşi lucru, ei simt diferit ; cînd comunică în acelaşi sentiment de dragoste, fiecare gîndeşte altceva, poate chiar contrariul. Numai femeia poate iubi bărbatul, cînd el nu gîndeşte ca dînsa, adică atunci cînd gîndeşte. Poftim ce respectabilă căsnicie."

Foarte adesea, înainte de culcare, Augusto făcea o partidă de bezig cu servitorul lui, Domingo, în vreme ce nevasta acestuia, bucătăreasa, îi privea. Partida începu.

— Douăzeci de cupă ! zise Domingo.

— Ia spuneţi ! exclamă atunci Augusto. Dacă mă însor ?

— Ar fi foarte bine, domnule, zise Domingo.

— Depinde, îndrăzni să insinueze Liduvina, nevasta lui.

— Dar tu, tu nu te-ai măritat ? o luă din scurt Augusto.

— Depinde, domnule.

— Cum, depinde ? ! Vorbeşte !

— Să te însori e foarte uşor, numai că nu-i tot atît de uşor să fii însurat.

— Asta-i înţelepciunea populară, izvor de...

— Şi aceea care va fi soţia conaşului... zise repede Liduvina, de teamă să nu înghită un întreg monolog de-al stăpînului.

— Ce spui, aceea care va fi soţia conaşului ? Ce, ce ? Spune, femeie, spune mai repede !

— E aşa de bun conaşul nostru...

— Haide, spune, spune odată...

— Domnul își aduce aminte ce spunea cucoana mare...

La pioasa pomenire a mamei sale, Augusto lăsă cărțile să cadă pe masă, iar mintea îi rămase o clipă rătăcită. Adeseori, mama, acea femeie blîndă, fiică a nefericirii, îi spusese : „De-acuma nu mai am mult de trăit, fiul meu ; tatăl tău mă cheamă. Se vede că-i lipsesc lui mai mult decît ție. Astfel, cînd voi fi dusă de pe lume, fiindcă pînă la urmă te voi lăsa singur, însoară-te, însoară-te chiar mai repede. Adu în casă o femeie și o stăpînă. Nu pentru că nu aș mai avea încredere în vechii și credincioșii noștri servitori, nu. Dar, adu o stăpînă în casă. Și să fie stăpînă în casă, fiul meu, să fie stăpînă. Fă-o stăpîna inimii tale, a averii tale, a cheltuielilor tale, a bucătăriei și a hotărîrilor tale. Caută o femeie care conduce, care să știe să vrea... și să te conducă."

— Nevasta mea va cînta la pian, zise Augusto, alungîndu-și amintirile și părerile de rău.

— La pian ! Asta la ce servește ? întrebă Liduvina.

— La ce servește ? Dar tocmai ăsta-i farmecul lucrului, că nu servește la nimic, căci e blestemat de Dumnezeu cuvîntul ăsta, „a servi". Sînt sătul de servicii...

— De-ale noastre ?

— Nu, de-ale voastre, nu. Și dealtfel pianul servește, da, servește... servește să umple de armonie căminul, ca să nu mai fie o scrumieră.

— De armonie ? Și asta cu ce se mănîncă ?

— Liduvina... Liduvina...

Bucătăreasa coborî privirile sub dojana blajină. Era un obicei al amîndurora.

— Da, va cînta la pian, fiindcă e profesoară de pian.

— Atunci nu va mai cînta, adăugă Liduvina cu hotărîre. Altfel, pentru ce se mărită ?

— Eugenia mea... începu Augusto.

— Ah ! Eugenia îi zice ? Și e profesoară de pian ? întrebă bucătăreasa.

— Da. Şi ?

— E aceea care locuieşte la unchiu-său în calea Alameda, deasupra prăvăliei domnului Tiburcio ?

— Chiar ea. O cunoşti ?

— Da... din vedere...

— Nu, ceva mai mult, Liduvina, ceva mai mult, hai, vorbeşte. Nu uita că e în joc viitorul şi fericirea stăpînului tău...

— E o fată cumsecade, da, cumsecade fată...

— Hai, Liduvina, vorbeşte... Pentru memoria mamei !

— Aduceţi-vă aminte de sfaturile dumneaei, domnule ! Dar cine umblă în bucătărie ? Să ştii că e pisica !...

Şi servitoarea ieşi.

— Isprăvim odată ? întrebă Domingo.

— Într-adevăr, Domingo, nu putem lăsa aşa partida. Cine trebuie să joace ?

— Dumneavoastră, domnule.

— Ei bine ! Hai !

Şi pierdu şi partida asta, din distracţie.

„Va să zică toată lumea o cunoaşte, îşi zise el retrăgîndu-se în odaia lui, toată lumea o cunoaşte, afară de mine. Iată opera amorului. Şi mîine ? Ce voi face mîine ? E ! fiecărei zile-i ajunge grija ei ! Acum, în pat."

Şi se culcă.

Apoi, în pat, continuă să-şi spună : „Fapt e că m-am plictisit fără să ştiu, vreme de doi ani ucigători... de cînd a murit sfînta mea mamă... Da, da, există o plictiseală inconştientă. Aproape toţi oamenii se plictisesc inconştient. Plictiseala e fondul vieţii, şi numai plictiseala a născocit jocurile, distracţiile, romanele şi amorul. Negura vieţii mustește de o dulce plictiseală, de o licoare acră-dulce. Toate aceste evenimente cotidiene, neînsemnate ; toate aceste dulci conversaţii cu care ne ucidem timpul şi ne lungim viaţa, ce sînt ele, dacă nu o plictiseală foarte dulce ? Oh, Eugenia ! Eu-

genia mea ! Floare a plictiselii mele vitale și inconștiente, fii alături de mine în visele mele, visează prin mine și cu mine !"

Și se adînci în somn.

V

VULTUR STRĂLUCITOR, CU ARIPI PUTERnice perlate de rouă, el străbătea norii, cu ochii-i de pradă ațintiți spre negura solară, cu inima adormită într-o dulce plictiseală, la adăpostul unui acoperămînt făurit în furtună ; în preajmă-i, era tăcerea ce-o fac zvonurile îndepărtate ale pămîntului, iar colo sus, în adîncimea cerului, două stele gemene răspîndeau o aromă invizibilă.

Dar un strigăt asurzitor sparse tăcerea : Poșta !... Și Augusto distinse vag lumina zilei.

„„Visez sau trăiesc ? se întrebă el sub plapumă. Sînt vultur sau om ? Ce scrie în gazetă ? Ce știri îmi va aduce această nouă zi ? Un cutremur de pămînt a înghițit Corcubionul astă-noapte ? Și de ce nu Leipzig ? O ! Asociație lirică de idei, neorînduială pindarică ! Lumea e un caleidoscop. Omul îi construiește logica. Arta supremă e arta întîmplării. Să dormim așadar încă o clipă."

Și se întoarse pe cealaltă parte.

Poșta !... Brutarul ! Și apoi o trăsură, și pe urmă un automobil și după asta niște strengari...

„N-ai ce-i face ! își zise Augusto. Iată viața care se întoarce. Și cu ea dragostea... Dar dragostea ce e ? N-o fi oare distilarea tuturor lucrurilor ? Nu-i sucul plictiselii ? Să ne gîndim la Eugenia ; momentul e prielnic."

Închise ochii, hotărît să se gîndească la Eugenia. Să gîndească ?

Dar această gîndire pe încetul se diluă, se sparse și îndată se transformă într-o polcă. Un flașnetar se oprise sub fereastra odăii sale și cînta. Așa că sufletul lui Augusto era ecoul notelor, nu gîndea deloc.

„Esența lumii e muzicală, își zise Augusto, cînd muri cea din urmă notă a instrumentului. Dar Eugenia mea, nu e și ea muzicală ? Orice lege e o lege a ritmului, și ritmul e iubirea. Iată că dumnezeiasca dimineață, virginitatea zilei, îmi aduce această descoperire : iubirea e ritm. Știința ritmului e matematica ; expresia sensibilă a iubirii e muzica. Expresia, nu realizarea, să ne-nțelegem."

O bătaie înceată în ușă îl întrerupse.

— Intră.

— M-ați chemat, domnule ? zise Domingo.

— Da... micul dejun !

Fără să-și dea seama, sunase cu cel puțin o oră și jumătate mai devreme ca de obicei, și, odată ce-a sunat, a trebuit să-și ceară micul dejun, deși nu era încă ora.

„Dragostea ațîță și grăbește pofta de mîncare, urmă în sinea lui Augusto. Trebuie să trăiești ca să iubești ! Da, dar trebuie să și iubești ca să trăiești !"

Se ridică să mănînce.

— Cum e vremea, Domingo ?

— Ca totdeauna, domnule.

— Atunci nici frumoasă, nici urîtă...

— Chiar așa !

Era teoria servitorului, care-și avea și el teoriile lui.

Augusto se spălă, se pieptănă, se îmbrăcă și se pregăti de drum, ca unul care are de pe acum un scop în viață, pătrunzîndu-se lăuntric de pofta de-a trăi. Puțin melancolic totuși.

Ieși în stradă și, foarte repede, inima-i începu să sune clopoțelul de alarmă : „Nu mai spune, își zise el, dacă am văzut-o, dacă o cunosc de amar de vreme, icoana ei este ca și înnăscută în mine... Vino-mi în ajutor, mamă !" Și cum Eugenia trecu pe lîngă dînsul,

se încrucișă cu dînsul, el o salută, cu ochii cel puțin, dacă nu cu pălăria.

Era gata să se întoarcă din drum ca s-o urmeze, dar bunul simț și dorința de-a pălăvrăgi cu portăreasa îl mînară mai departe.

„Ea e, da, e ea, urmă el vorbind cu sine însuși, chiar ea, aceea pe care o caut de ani și ani, fără să știu ; e aceea care mă căuta. O armonie prestabilită ne-a sortit de mult unul altuia ; sîntem două monade complimentare între noi. Familia e adevărata celulă socială. Iar eu nu sînt decît o moleculă. Ce poetică e știința, Dumnezeule !... Mamă, mamă, privește-ți fiul ! Sfătuiește-mă din înălțimea cerului ! Eugenia, Eugenia mea !...“

Privi în toate părțile să vadă dacă nu se uită lumea la el, căci se trezise îmbrățișînd aerul. Și își zise : „Dragostea e un extaz ; ne scoate din noi înșine“.

Îl readuse la realitate — la realitate ? ! — zîmbetul Margaritei.

— Ei ! Ce mai nou ? întrebă Augusto.

— Nimic, domnule. E cam devreme.

— Nu te-a întrebat nimic cînd i-ai dat-o ?

— Nimic.

— Dar azi ?

— Azi, da. M-a întrebat de adresa dumneavoastră și, dacă vă cunosc, cine sînteți. Mi-a spus că ați uitat să scrieți adresa. Apoi m-a însărcinat cu un comision...

— Un comision ? Care ? Spune repede.

— Mi-a spus că dacă mai veniți pe-aici să vă spun că-i angajată, că are un logodnic.

— Are un logodnic ?

— V-am mai spus eu.

— Ce-are-a face, vom lupta !

— Bine, vom lupta !

— Îmi făgăduiești sprijinul dumitale, Margarita ?

— Mai încape vorbă ? !

— Atunci vom învinge !

Și se retrase. Se duse la Alameda să-și reîmprospăteze emoțiile la priveliștea verdeții, ascultînd cum

păsările își cîntă dragostea. Inima îi înflorea și în adîncul lui, ca niște privighetori, cîntau amintirile înaripate ale copilăriei.

Dar peste toate celelalte amintiri ale sale, îndeosebi cerul amintirilor despre maică-sa răspîndea o lumină și fierbinte și dulce.

Abia de-și amintea de tatăl lui ; era asemeni unei umbre, unui mit ce se pierdea în depărtare ; o brumă însîngerată de amurg. Însîngerată, căci era micuț de tot cînd îl văzuse scăldat într-o baie de sînge, în hemoptizie, și de o paloare cadaverică. Deși trecuse multă vreme, inima lui răsuna încă de acel : „Micule !“ al mamei sale, care sfîșia încăperea. Acel „Micule !“ despre care nu știa dacă se adresează tatălui muribund sau lui, lui Augusto, împietrit în fața misterului nepătruns al morții.

După aceea, mama, tremurînd de durere, îl strîngea la sîn și, îngăimînd ca o litanie : „Copilul meu ! Copilul meu ! Copilul meu !“, îl scălda în lacrimi de foc. Copilul plîngea și el, agățat de rochia maică-sii, fără să îndrăznească să-și întoarcă privirea nici să le depărteze din dulcea obscuritate a acestui sîn palpitant, de teamă să nu întîlnească privirile ucigătoare ale Mumei Pădurii.

Și astfel se scurseră zile de jale și doliu, pînă ce lacrimile secară în inimi și casa se dezbără pe încetul de zăbranic.

Era o casă liniștită și călduță. Lumina pătrundea prin florile albe brodate pe perdele. Jilțurile își desfăceau brațele cu intimitatea de pe vremea bunicilor deveniți copii, cu trecerea anilor. Ici vedeai scrumiera cu scrumul ultimei țigări pe care o fumase taică-său. Colo, de perete, portretul amîndurora, tatăl și mama, văduvă azi, făcut în ziua căsătoriei lor. Cum tatăl era înalt, ședea pe scaun, cu picioarele încrucișate, lăsînd să se vadă limba de la gheată, iar mama, scundă, stătea în picioare lîngă el, sprijinindu-și pe umărul soțului mîna fină ce părea făcută să nu strîngă ci să se așeze ca un hulub.

Mama, veşnic în negru, umbla forfota prin casă, fără zgomot, ca o pasăre micuţă, cu un zîmbet care-i era ca o uşurare a lacrimilor din primele zile de văduvie, veşnic în colţul buzelor şi în strălucirea ochilor iscoditori. „Trebuie să-mi închin viaţa ţie, numai ţie, Augusto", îi zicea dînsa seara, înainte de culcare. Şi Augusto purta prin pîcla viselor nocturne un sărut încă umezit de lacrimi.

Pentru ei, viaţa trecea ca un vis uşor.

Seara, mama îi citea cîte ceva : cînd viaţa sfîntului acelei zile, cînd un roman de Jules Verne, sau o poveste curată şi simplă. Şi uneori începea să rîdă, un rîs tăcut şi uşurel, care lăsa să se ghicească lacrimile depărtate.

Apoi, veni vremea să meargă la liceu. Seara, tot maică-sa era aceea care îl asculta la lecţie. Învăţa şi ea ca să poată să-l asculte. Studia toate numele bizare din istoria universală, şi avea obiceiul să-i spună zîmbind : „Doamne ! Ce mai prostii au născocit şi oamenii !" Învăţa matematicile ; aici, această bună mamă se întrecu pe sine. „Ei, dacă şi mama ajunge să facă matematicile !"... îşi spunea Augusto. Şi îşi amintea cu cît interes urmărea ea deslegarea unei ecuaţii de gradul al doilea. Studie psihologia, lucru care-i veni cel mai greu. „Dar, Doamne ! ce mai nevoie şi asta să complici lucrurile !", zicea dînsa adesea. Studie fizica, chimia, ştiinţele naturale.

La ştiinţele naturale ceea ce nu-i prea plăcea erau numele bizare care erau date animalelor şi plantelor. Fiziologia o îngrozea şi renunţă să-şi mai asculte copilul. Numai cînd vedea planşele înfăţişînd inima sau plămînii, îşi reamintea de moartea sîngeroasă a soţului... „Toate astea sînt urîte, băiatu mamei, îi zicea ; să nu faci medicina. E mai bine să nu ştii cum sîntem constituiţi pe dinăuntru."

Cînd Augusto îşi luă bacalaureatul, ea îl strînse în braţe, îi privi tuleiele şi, izbucnind în lacrimi, exclamă : „Dacă trăia şi tata !" Apoi îl aşeză pe genunchi, lucru de care el, ajuns flăcău mare, se simţea ruşinat, şi-l

ținu astfel, în tăcere, uitîndu-se la scrumiera răposatului ei soț.

Apoi veni grija carierei, prieteniile de la Universitate și melancolia bietei sale mame văzînd cum fiul ei încearcă primul zbor. „Trăiesc pentru tine, numai pentru tine — avea dînsa obiceiul să spună — și tu, tu, cine știe pentru care străină trăiești ?... Așa e făcută lumea, băiatule." În ziua cînd își luă licența în drept și veni acasă, maică-sa îi sărută mîna cu o gravitate comică și apoi îi grăi la ureche, îmbrățișîndu-l : „Tata te binecuvîntează, fiul meu !"

Niciodată mama nu s-a culcat înaintea lui, și îl părăsea numai după ce îi dădea o sărutare în culcușul său. Astfel, Augusto nu putea dormi într-altă parte. Și cînd se deștepta, tot cu maică-sa dădea ochii mai întîi. La masă, ceea ce nu mînca el, nu mînca nici dînsa.

Ieșeau adesea împreună, ca să se plimbe, și pășeau în tăcere, sub cer, ea gîndindu-se la soțul ei, iar el la primul lucru ce i se ivea în cale. Mama îi repeta veșnic aceleași lucruri, lucruri zilnice, tare vechi și aproape veșnic noi. Astfel își începea de cele mai multe ori discursurile : „Cînd te vei însura..."

De cîte ori întîlneau o fată frumoasă, sau numai drăguță, maică-sa se uita la el cu coada ochiului.

Apoi veni moartea, acea moarte domoală, gravă și dulce, fără durere, care intră în vîrful picioarelor, fără zgomot, ca o pasăre care trece, și o duse cu ea dintr-un zbor ușor, într-o seară de toamnă. Mama muri cu mîna în mîna fiului ei, cu ochii în ochii lui. Augusto simți cum i se răcea mîna, cum îi înmărmureau ochii. El lăsă mîna mamei, după ce apăsă pe răceala ei de gheață o sărutare caldă, și îi închise ochii. Îngenunchie la căpătîiul patului, în vreme ce trecea pe dinaintea lui povestea vieții sale uniforme.

Și acum, iată-l în piața Alameda, ascultînd ciripitul păsărilor și gîndindu-se la Eugenia. Și Eugenia avea un logodnic. „De ceea ce mă tem, băiete, — avea obicei să-i spună maică-sa — este primul spin pe care-l vei

întîlni în calea vieţii tale." Numai de-ar fi astăzi aci, să transforme în trandafir înflorit acest spin dintîi!

„Dacă trăia mama, ar fi găsit o soluţie, îşi zise Augusto. La urma urmei, problema mea nu-i mai grea decît o ecuaţie de gradul al doilea. În fond, e chiar o astfel de ecuaţie."

Solilocul îi fu întrerupt de cîteva gemete slabe, ca ale unui biet animal. Îşi întoarse privirea şi descoperi, în sfîrşit, în iarba unui tufiş, un biet căţeluş ce părea că-şi caută drumul. „Sărăcuţul de tine! îşi spuse el. E un nou-născut, lăsat să moară. Cei ce l-au aruncat n-au avut curajul să-l ucidă." Şi îl luă în braţe.

Sărmanul animal căuta sînul matern. Augusto se ridică şi se-ntoarse acasă gîndind: „Cînd va afla Eugenia, n-o să fie tocmai bine pentru rivalul meu. Ce tandră va fi cu căţelușul ăsta! Şi-i aşa de simpatic, foarte simpatic! Sărăcuţul! Cum îmi linge mîna..."

— Adu-mi puţin lapte, Domingo! Dar mai repejior, zise el servitorului de cum îi deschise uşa...

— Poftim, îţi mai veni şi ideea să cumperi cîini, conaşule?

— Nu l-am cumpărat, Domingo, cîinele ăsta nu-i sclav!. E liber. L-am găsit.

— A, da! E părăsit.

— Cu toţii sîntem părăsiţi, Domingo. Adă-mi laptele.

Îi aduse laptele şi un bureţel ca să-i uşureze suptul. Augusto porunci să i se aducă un biberon pentru căţeluş, pentru Orfeu, căci îl boteză cu acest nume, fără să se ştie ori s-o ştie el singur pentru ce anume.

Încetul cu încetul, Orfeu deveni confidentul convorbirilor lui cu sine însuşi şi i se aduseră la cunoştinţă tainele iubirii pentru Eugenia.

— Ţine minte, Orfeu, îi zicea el pe tăcute, că avem de luptat. Ce mă sfătuieşti să fac? Dacă te-ar fi cunoscut şi mama... Dar ai să vezi, ai să vezi tu, cînd vei dormi pe genunchii Eugeniei, sub mîngîierea mîinii ei dulci şi calde. Şi acum, ce-i de făcut, Orfeu?

În ziua aceea, prînzul fu melancolic, melancolică plimbarea, partida de șah melancolică și tot atît de melancolic visul nopții.

VI

„TREBUIE NEAPĂRAT SĂ IAU O HOTĂRÎRE — își zicea Augusto, plimbîndu-se în fața casei cu numărul 58 din calea Alameda — nu mai merge așa".

În clipa aceea, se deschise fereastra unuia dintre balcoanele de la catul al doilea, unde locuia Eugenia, și își făcu apariția o doamnă grasă cu părul cărunt, ce ținea în mîini o colivie. Așeza canarul la soare. Dar voind s-o atîrne de piron, greși, și colivia căzu în stradă. Doamna scoase un strigăt de deznădejde : „Ah, canarul meu !" Augusto se grăbi să ridice colivia. Bietul canar se zbătea înspăimîntat între gratii.

Augusto urcă spre apartament, în vreme ce canarul se zbătea în colivie și inima lui în piept. Doamna îl aștepta.

— O, mulțumesc, domnule, mulțumesc !

— N-aveți pentru ce, doamnă.

— Pichín, micuțul meu Pichín ! Hai, liniștește-te !

— Doriți să intrați, domnule ?

Și Augusto intră.

Doamna îl conduse în salon și îl lăsă singur zicînd : „Așteptați o clipă să pun bine colivia".

În acest moment, un domn bătrîn intră în salon, era desigur unchiul Eugeniei. Purta ochelari și un fes pe cap. Se apropie de Augusto și luînd loc lîngă ei i se adresă cu aceste cuvinte : (Aci urmează o frază în esperanto care vrea să spună : „Nu crezi ca și mine că pacea universală va veni în curînd grație limbii esperanto ?")

Augusto se gîndi s-o ia la fugă, dar dragostea pentru Eugenia îl reținu. Celălalt continuă să vorbească, mereu în esperanto.

În cele din urmă, Augusto se hotărî să vorbească :

— Nu înțeleg boabă din ce spuneți, domnul meu.

— Sînt sigură că vă vorbește în blestematul cela de jargon care se numește esperanto, zise mătușa, care tocmai intrase, și adăugă adresîndu-se soțului ei : Fermín, domnul e cel cu colivia.

— Nici eu nu te înțeleg mai mult decît înțelegi tu cînd îți vorbesc în esperanto, răspunse soțul.

— Domnul l-a ridicat pe sărăcuțul meu Pichín căzut în stradă și a avut bunătatea să mi-l aducă. Și adăugă întorcîndu-se spre Augusto : Cu cine am onoarea, domnule ?...

— Doamnă, eu sînt Augusto Pérez, fiul văduvei Pérez Rovira, pe care poate ați cunoscut-o.

— Al doñei Soledad ?

— Exact, al doñei Soledad.

— Am cunoscut-o foarte bine pe această doamnă minunată. A fost o văduvă și o mamă exemplară. Vă fericesc pentru așa mamă.

— Iar eu mă fericesc că datorez fericitei întîmplări cu căderea canarului plăcerea de-a vă cunoaște.

— Fericită ! Numiți asta o întîmplare fericită ?

— Pentru mine, da, doamnă.

— Foarte amabil, domnul meu, zise don Fermín, care adăugă : Ființele omenești și lucrurile sînt conduse de legi misterioase, pe care omul poate totuși să le întrevadă. Eu, domnule, am idei personale despre aproape toate lucrurile...

— Ce tot cînți acolo, omule, strigă mătușa. Și cum se face că ați alergat atît de repede în ajutorul sărmanului meu Pichín ?

— Voi fi sincer cu dumneavoastră, doamnă, îmi voi deschide inima. Dădeam tîrcoale casei.

— Casei noastre ?

— Da, doamnă. Aveți o nepoată fermecătoare.

— Înțeleg, domnul meu. Și acum văd cum e cu întîmplarea fericită. Și văd că există canari providențiali.

— Cine cunoaște căile Providenței ? zise don Fermín.

— Eu le cunosc, răspunse nevasta lui, și apoi, întorcîndu-se spre Augusto : Ușile casei noastre vă sînt deschise... Asta pică foarte bine ! Auzi, fiul donei Soledad... Fiindcă s-a întîmplat așa, mă veți ajuta să fac să-i treacă fetei o toană pe care și-a vîrît-o în cap...

— Dar libertatea... ? insinuă don Fermín.

— Taci, dragă, și stai acolo cu anarhismul tău.

— Anarhism ? ! exclamă Augusto.

Veselia ilumină chipul lui don Fermín care urmă cu cel mai dulce glas :

— Da, domnule, sînt anarhist, un anarhist mistic, dar în teorie, mă-nțelegi, în teorie. Nu-ți fie frică, dragul meu, zise bătrînul punîndu-i amabil mîna pe genunchi, nu azvîrl cu bombe. Anarhismul meu e pur spiritual. Căci eu, dragul meu, am ideile mele personale despre aproape toate lucrurile...

— Dar dumneavoastră, totuși nu sînteți și dumneavoastră anarhistă ? o întrebă pe mătușică Augusto, ca să spună și el ceva.

— Eu ? Găsesc că e o nerozie să nu conducă nimeni. Dacă nimeni nu comandă, cine ascultă ? Nu înțelegeți că acest lucru e imposibil ?

— Oameni lipsiți de orice credință ! Numiți imposibil... începu don Fermín.

Mătușa întrerupse :

— Ei ! scumpul meu don Augusto, am încheiat pactul. Îmi păreți o persoană minunată, foarte bine crescută, de familie bună, cu un cîștig mai mult decît frumușel... Ce mai tura-vura, sînteți candidatul meu de azi înainte.

— Doamnă, îmi faceți prea multă cinste...

— Da, trebuie s-o aducem pe micuța noastră pe calea cea bună. Nu-i răutăcioasă, știți, dar foarte capricioasă... Vai ! a fost atît de răsfățată !... Cînd s-a întîmplat bietului meu frate grozava catastrofă...

— Ce catastrofă ? întrebă Augusto.

— Cum întîmplarea o știe toată lumea, n-am de ce să v-o ascund. Tatăl Eugeniei s-a sinucis după o operație de bursă foarte nefericită și a lăsat-o aproape în mizerie. I-a rămas o casă împovărată de ipoteci, care-i mănîncă toată renta. Și biata fată și-a pus în gînd să facă economii din munca ei, ca să ridice ipotecile. Închipuiți-vă ! Dar poate să dea lecții de pian și șaizeci de ani și tot nu face nimic !

În clipa aceea, Augusto făuri un plan eroic și generos.

— Fata nu-i răutăcioasă, continuă mătușa, dar nu te poți înțelege cu ea...

— Dacă ați fi învățat esperanto... începu don Fermín..

— Lasă-ne în pace cu limbile tale universale. Cum, noi nu ne înțelegem pe limba noastră și tu vrei să ne dai alta ?

— Dar nu admiteți, doamnă, întrebă Augusto, că ar fi mai bine să n-avem decît o limbă ?

— Așa, bravo ! exclamă don Fermín încîntat.

— Da, domnule, zise mătușa cu hotărîre, o singură limbă : spaniola și cel mult asturiana, ca să vorbim cu servitorii care nu prea pricep.

Mătușa Eugeniei era asturiană și avea o servitoare, asturiană și ea, pe care o certa în dialectul lor.

— Acum, adăugă ea, dacă e vorba în teorie, nu mi se pare deloc rău să fie o singură limbă. Fiindcă așa, în teorie, soțul meu e adversar și al căsătoriei.

— Dar, zise Augusto ridicîndu-se, poate vă deranjez...

— Nu ne deranjați deloc, domnul meu, îi răspunse mătușa, și, mai mult, sînteți obligat să mai dați pe la noi. V-am mai spus-o, sînteți candidatul meu.

Pe cînd ieșea, don Fermín se apropie puțin de el și-i zise la ureche :

— Nu te mai gîndi la asta !

— Și de ce nu ? îl întrebă Augusto.

— Am presentimente, domnule, presentimente care...

La despărțire, ultimele cuvinte ale mătușii au fost :

— Nu uitați, îmi sînteți candidat.

Cînd Eugenia se întoarse acasă, primele cuvinte ale mătușii, de cum o văzu, au fost următoarele :

— Știți cine a fost la noi ? Don Augusto Pérez.

— Augusto Pérez... Augusto Pérez... A, da ! Și cine l-a adus aici ?

— Pichín, canarul meu.

— Și pentru ce a venit ?

— Poftim întrebare ! Pentru tine.

— Pentru mine, și adus de canar ? Dar nu înțeleg nimic. Mai bine ai vorbi în esperanto, ca unchiul Fermín.

— A venit pentru tine și e un tînăr simpatic, deloc urît, pus la punct, bine crescut, inteligent, și mai ales bogat, fetița mea, mai ales bogat...

— Ei bine ! Să stea acasă cu bogăția lui. Eu muncesc și n-am de ce să mă vînd.

— Dar cine zice să te vinzi, prostuțo ?

— Bine, bine, mătușă. Să lăsăm gluma.

— Ai să-l vezi, draga mea, ai să-l vezi și-ai să-ți schimbi părerea.

— Oricum, să nu-ți închipui...

— Nimeni nu poate pune mîna în foc pentru nimic.

— Căile Providenței sînt misterioase ! exclamă don Fermín. Dumnezeu...

— Dar bine, omule, observă nevastă-sa, cum se poate acomoda anarhismul tău cu Dumnezeu ? Ți-am mai spus-o de o mie de ori. Dacă nimeni n-are dreptul să comande, atunci la ce e bun Dumnezeu ?

— Anarhismul meu, femeie, ai mai auzit c-am spus-o de mii de ori, e mistic. Dumnezeu nu poruncește cum poruncesc oamenii. Și Dumnezeu e anarhist. Dumnezeu nu poruncește, ci...

— Dă ascultare, nu ?

— Exact, nevastă, exact așa cum ai spus. Chiar Dumnezeu te-a luminat. Vino-ncoace !

Își luă soția în brațe, îi privi fruntea, suflă cele cîteva fire de păr alb și adăugă :

— Te-a inspirat chiar El. Da, Dumnezeu dă ascultare... Ascultare...

— Așa e în teorie, nu ? Dar tu, dragă Eugenia, isprăvește cu prostiile tale. Ți se prezintă o partidă bună.

— Și eu sînt o anarhistă, mătușă, dar nu ca unchiul Fermín, nu mistică.

— Bine ! Vom vedea ! încheie mătușa.

VII

„AH, ORFEU ! ÎI SPUNEA AUGUSTO AJUNS acasă, pe cînd dădea cîinelui lapte. Ah, Orfeu ! Am făcut pasul, pasul hotărîtor ; am intrat în casa ei, i-am pătruns în sanctuar. Știi tu ce înseamnă să faci un pas hotărîtor ? Vînturile întîmplării ne urnesc din loc, și pașii noștri sînt cu toții hotărîtori. Pașii noștri ? Pașii ăștia sînt într-adevăr ai noștri ? Umblăm, Orfeu, într-o pădure încîlcită și sălbatică, fără poteci. Poteca o facem noi cu pașii noștri, umblînd la întîmplare. Unii cred că urmează drumul unei stele ; eu cred că urmez drumul unei stele duble, gemene. Și această stea nu e altceva decît însăși imaginea luminoasă a cărării către cer, imaginea hazardului.

Un pas hotărîtor ! Spune-mi, Orfeu, ce necesitate ne cere să avem pe Dumnezeu, și lumea și totul ? De ce trebuie să avem ceva anume ? Ni ți se pare că această idee de necesitate nu-i altceva decît forma supremă pe care hazardul o ia în mintea noastră ?

De unde a răsărit Eugenia ? Să fie oare una din închipuirile mele ? Sau eu sînt o închipuire a ei ? Sau poate sîntem două creațiuni mutuale, ea a mea și eu a ei ? Poate că totul este creațiunea fiecărui lucru în parte și fiecare lucru în parte este creațiunea totului ? Și, la urmă, ce-i o creațiune ? Tu, Orfeu, ce ești tu ? Dar eu, eu ce sînt ?

De multe ori, Orfeu, mi s-a întîmplat să mă gîndesc că nu exist, și ieșeam pe străzi, dorind ca ceilalți să nu mă vadă. Și alteori îmi închipuiam că lumea mă vede altfel decît mă văd eu însumi și deși eu credeam că merg corect, cu o ținută serioasă, făceam pe paiața fără s-o știu, și trecătorii rîdeau și-și băteau joc de mine. Ție, Orfeu, nu ți s-a întîmplat niciodată așa ceva ? Nu, firește, fiindcă tu ești încă tînăr și n-ai experiența vieții. Și apoi tu ești cîine.

Dar spune-mi, Orfeu, vouă, cîinilor, nu vi se întîmplă niciodată să vă credeți oameni, așa cum au existat oameni care s-au crezut cîini ?

Ce viață, Orfeu, și viața mea ! Ce viață mai ales acum, după moartea mamei ! Fiecare ceas vine împins de ceasurile care l-au precedat ; niciodată nu mi-am știut viitorul. Și acum, cînd încep să-l întrezăresc, mi se pare că se preschimbă în trecut. Eugenia e pentru mine aproape o amintire. Zilele astea trecătoare... ziua asta, ziua asta eternă care trece, destrămîndu-se în negura plictiselii. Ziua de azi e asemenea celei de ieri, cea de mîine asemeni zilei de azi. Privește, Orfeu, privește scrumul pe care tata l-a lăsat în scrumieră...

Iată adevărata revelare a eternității, dragă Orfeu, a grozavei eternități. Cînd omul rămîne singur cu sine și-și închide ochii în fața viitorului, a visului, atunci abisul îngrozitor al eternității i se deschide înainte. Eternitatea nu-i viitorul. Cînd murim, moartea ne silește să facem un ocol îndărătul vremii, și să începem drumul înapoi către trecut, către ceea ce a fost. Și astfel, fără de sfîrșit, desfășurînd firul destinului nostru, destrămînd tot infinitul care ne-a format întru eternitate, pășim către neant, fără să ajungem niciodată la el, fiindcă niciodată n-a existat.

Sub șuvoiul existenței noastre, într-însa chiar, există alt șuvoi, ce curge în sens contrar : aici, mergem din ziua de ieri spre ziua de mîine, colo, din ziua de mîine ne-ntoarcem la ziua de ieri. În același timp, zilele se țes și se desfac. Și din cînd în cînd ne vin adieri, aburi și

chiar zgomote misterioase din acea altă lume, dinăuntrul lumii noastre. Rărunchii istoriei sînt o contra-istorie, sînt un proces ce urmează un drum invers. Rîul subpămîntean curge de la mare spre izvor.

Astăzi, ochii Eugeniei strălucesc pentru mine pe cerul singurătății mele. Strălucesc cu sclipirea lacrimilor mamei. Și mă fac să cred că exist, dulce iluzie ! *Amo, ergo sum !* [1] Iubirea mea, Orfeu, e ca o ploaie binefăcătoare, în care se risipește și se concretizează negura vieții. Grație iubirii, am conștiința sufletului meu, îl pipăi. Și chiar în miezul lui, sufletul începe să mă chinuie, Orfeu, grație iubirii. Dar sufletul însuși, ce-i altceva dacă nu iubire, dacă nu durere încarnată ?

Zilele trec, zilele vin, dragostea rămîne. În adîncul, în măruntaiele lucrurilor, șuvoiul acestei lumi se atinge și se izbește de șuvoiul potrivnic al celeilalte lumi, și din această izbire, din această atingere, se naște cea mai tristă și cea mai dulce dintre dureri : aceea de-a trăi.

Privește, Orfeu, iețele, privește urzeala, uită-te cum băteala umblă încolo și-ncoace cu suveica, dar, spune-mi, unde este ghergheful pe care să se aștearnă pînza existenței noastre, unde e ?"

Cum Orfeu nu văzuse niciodată o țesătorie, era foarte greu să-și înțeleagă stăpînul. Dar, privindu-l țintă în ochi pe cînd vorbea, îi ghicea starea sufletească.

VIII

ÎN SCAUNUL LUI, AUGUSTO TREMURA TOT, CA și cum ar fi stat pe-un pat de tortură ; îi venea cu furie să se ridice, să forfotească prin salonul acela, să izbească aerul cu palmele, să strige, să facă tumbe, să uite de

[1] Iubesc, deci exist (lat.).

tot ce-l înconjoară. Nici doña Ermelinda, mătușa Eugeniei, nici don Fermín, soțul ei, anarhistul teoretic și mistic, nu reușeau să-l readucă la realitate.

— Cred, don Augusto, zicea doña Ermelinda, că cel mai bun lucru ar fi s-o așteptați, căci nu va întîrzia să vină. O chem, o vedeți, vă cunoașteți și primul pas s-a făcut. Toate legăturile de genul ăsta încep prin a face cunoștință, nu ?

— Într-adevăr, doamnă, zise Augusto, ca și cînd ar fi vorbit de pe altă lume, primul pas e să te vezi și să te cunoști...

— Și eu, una, cred că atunci cînd are să vă vadă... ei bine ! Lucrul e limpede !...

— Nu chiar atît de limpede, răspunse don Fermín. Căile Providenței sînt veșnic misterioase... Și în ce privește faptul că pentru căsătorie e necesar sau numai convenabil să te cunoști mai-nainte, îmi rezerv părerea... da, mi-o rezerv... Singura cunoaștere eficientă e cunoașterea *post nuptias* [1]. Tu, dragă nevastă, m-ai auzit explicînd ce înseamnă a cunoaște în graiul biblic. Și, crede-mă, nu există altă cunoaștere substanțială și esențială decît aceea din Biblie, cunoașterea pătrunzătoare...

— Taci, omule, taci. Nu aiuri.

— Cunoașterea, Ermelindo...

Clopoțelul de la ușă sună.

— Ea e ! făcu unchiul cu glas misterios.

Augusto simți un val de foc care, ridicîndu-se din pămînt pînă la el, îl încercui și trecu mult peste creștetul lui. Și inima începu să-i bată în piept ca un ciocan.

Ușa se deschise, apoi se auzi zgomotul unor pași grăbiți, în ritm egal. Iar Augusto, fără să știe cum, simți că liniștea renaște într-însul.

— Mă duc s-o chem, zise don Fermín, gata să se ridice.

— Nu, nu ! strigă doña Ermelinda și sună.

Cînd veni servitoarea, porunci :

[1] După nuntă (lat.).

— Spune-i domnișoarei Eugenia să vină puțin !

Urmă o tăcere. Ca niște complici, tăceau toți trei. Iar Augusto gîndea : „Voi putea îndura ? Nu voi deveni roșu ca un mac sau alb ca un crin, cînd ochii ei vor umple golul ușii ? Inima mea n-o să explodeze ?“

Se auzi un foșnet ușor, ca de porumbel care-și ia zborul, un „ah !“ scurt și sec, iar ochii Eugeniei, pe un obraz numai prospețime a vieții, și în culmea unui trup ce părea să nu apese podeaua, dădură scenei acesteia o nouă și tainică strălucire spirituală. Și Augusto se simți liniștit — o liniște uriașă — țintuit pe scaunul lui, ca și cînd o plantă ar fi răsărit într-însul, ceva vegetal, uitînd de sine, absorbit de misterioasa lumină spirituală pe care ochii aceia o răspîndeau.

Numai cînd o auzi pe doña Ermelinda că-i spune nepoatei sale : „Îți prezint pe amicul nostru, don Augusto Pérez...“ își veni în fire și se ridică în picioare, încercînd să zîmbească.

— Îți prezint pe amicul nostru, don Augusto Pérez, care dorește să te cunoască...

— E domnul cu canarul ? întrebă Eugenia.

— Întocmai, domnul cu canarul, domnișoară, răspunse Augusto, apropiindu-se de ea și întinzîndu-i mîna. Gîndi : „Cu siguranță mîna ei mă va frige !“

Dar nu-l fripse deloc. Mîna lui atinse o mînă albă și rece, albă ca zăpada și ca zăpada de rece. Și Augusto simți răspîndindu-se în toată ființa lui un fluid de seninătate.

Eugenia luă loc.

— Și domnul acesta... începu pianista.

„Domnul acesta — gîndi Augusto fulgerător — domnul acesta ! Să mă numească astfel ! E semn rău !“

— Domnul acesta, copila mea, care printr-o fericită întîmplare...

— Da, întîmplarea cu canarul.

— Căile Providenței sînt misterioase ! zise sentențios anarhistul.

— Zic că domnul acesta, continuă mătușa, care printr-o fericită întîmplare a făcut cunoștință cu noi și care-i

fiul unei doamne pe care cîndva am cunoscut-o și prețuit-o mult, domnul acesta, de vreme ce este un amic al casei, a dorit să te cunoască și pe tine, Eugenia.

— Și să vă admire ! completă Augusto.

— Să mă admire ? făcu Eugenia.

— Da, ca pianistă !

— A ! așa...

— Cunosc, domnișoară, marea dumneavoastră dragoste pentru artă...

— Pentru artă ? Care ? Arta muzicii ?

— Firește !

— Atunci ați fost înșelat, don Augusto !

„Don Augusto ! Don Augusto — gîndi el — Don ! De prost augur acest don ! Tot atît de rău ca și domnul de adineaori !“ Apoi, cu glas tare zise :

— Nu vă place muzica ?

— Nici gînd, vă asigur.

„Liduvina are dreptate — gîndi Augusto ; asta, odată măritată, cînd bărbatul va putea s-o întrețină, nici nu se mai atinge de pian !“ Apoi, cu glas tare :

— Cum toată lumea susține că sînteți o excelentă profesoară...

— Încerc să-mi îndeplinesc cît pot mai bine datoria mea profesională. Și fiindcă trebuie să-mi cîștig existența...

— În ce privește să-ți cîștigi existența... începu don Fermín să spună...

— Bine, ajunge, întrerupse mătușa, domnul Augusto e informat despre toate...

— Despre toate ? Și despre ce, mă rog ? întrebă Eugenia cu asprime și gata, cu o ușoară mișcare, să se ridice și să plece.

— Ei, despre ipotecă...

— Cum ? ! strigă nepoata ridicîndu-se. Dar ce înseamnă toate astea ? Ce vrea să zică vizita dumisale ?

— Ți-am spus o dată, copila mea, că domnul dorea să te cunoască... Și nu te tulbura așa...

— Dar sînt lucruri...

— Iertați, domnișoară, pe mătușa dumneavoastră,

se rugă și Augusto, ridicîndu-se, la rîndul lui, odată cu unchiul și mătușa. Nu-i nimic... Și în ce privește ipoteca, în ce privește abnegația și dragostea dumneavoastră de muncă, vă asigur că nu eu am cerut mătușii dumneavoastră să-mi spună aceste lucruri atît de interesante. Eu...

— Da, dumneavoastră v-ați mulțumit să aduceți canarul în casă, cîteva zile după ce mi-ați trimis o scrisoare.

— Așa e, mărturisesc.

— Ei bine, domnul meu, vă voi da răspunsul la această scrisoare cînd oi pofti eu și fără constrîngerea cuiva. Acum e mai nimerit să mă retrag.

— Bine, foarte bine ! exclamă don Fermín. Asta zic și eu că-i energie și libertate ! Femeia viitorului ! Femei ca astea trebuie să le cucerești prin forța pumnului, amice Pérez, prin forța pumnului.

— Domnișoară ! zise rugător Augusto apropiindu-se de dînsa.

— Aveți dreptate... zise Eugenia, și, ca să se despartă, îi întinse mîna tot atît de albă și de rece ca adineauri, asemenea zăpezii.

Cînd ea întoarse spatele ca să iasă, și cînd astfel pieriră ochii ei, izvorul misterioasei lumini spirituale, Augusto simți valul de foc că-i învăluie trupul, inima zvîcni în piept și capul fu gata să-i pocnească.

— Nu vă e bine ? îl întrebă don Fermín.

— Ce fată ! Doamne, ce fată ! exclamă doña Ermelinda.

— Admirabilă ! Măreață ! Eroică ! O femeie ! adevărată femeie ! zise Augusto.

— Și eu spun la fel, adăugă unchiul.

— Iertați, domnule Augusto, vorbi din nou mătușa, iertați-o. Fata asta parcă-i un arici ; cine ar fi crezut !...

— Dar sînt încîntat, doamnă, încîntat ! Această superbă independență de spirit mă entuziasmează mai mult ca orice ! Asta, asta și nu alta, e femeia care-mi trebuie !

— Da, domnule Pérez, da, exclamă anarhistul. Iată femeia viitorului !

— Dar eu, eu ce sînt ? intră în vorbă doña Ermelinda.

— Tu, tu ești femeia trecutului ! Femeia viitorului ai văzut-o ! E clar că nu degeaba m-a auzit vorbind mereu despre societatea viitoare și femeia viitorului ! Nu degeaba i-am vîrît în cap doctrinele emancipatoare ale anarhismului... fără bombe !

— Eu sînt aproape încredințată, zise mătușa răudispusă, că strengărița asta e în stare să arunce și bombe !

— Și chiar de-ar fi așa... insinuă Augusto.

— Nu, asta nu ! Asta nu ! zise unchiul.

— Ei și dacă ?

— Don Augusto ! Don Augusto !

— Cred, adăugă mătușa, că nu vă veți părăsi proiectele din pricina celor ce s-au întîmplat...

— Sigur că nu ! Va fi cu atît mai meritoriu.

— Atunci, la asalt ! Și, la urma urmelor, știți că sîntem de partea dumneavoastră și că puteți veni în casa noastră de cîte ori veți voi, fie că Eugenia vrea sau nu.

— Dar, nevastă, Eugenia n-a spus că vizitele lui don Augusto îi displac !... Trebuie s-o cucerești cu forța pumnului, amice, cu forța pumnului ! Cu cît ai s-o cunoști mai bine, cu atît îți vei da seama ce soi este ! O femeie adevărată, don Augusto, și trebuie cucerită prin forța pumnului. Nu voiai oare s-o cunoști ?

— Sigur, dar...

— Ne-am înțeles, ne-am înțeles ! La luptă va să zică, amicul meu.

— Firește, firește. Și acum, la revedere !

Don Fermín îl luă de-o parte pe Augusto ca să-i vorbească :

— Am uitat să-ți spun : cînd îi vei scrie Eugeniei, să-i scrii numele cu un j și nu cu un g, Eugenia, și del Arco cu un k : Eujenia Domingo del Arko.

— Dar pentru ce așa ?

— Fiindcă, în așteptarea zilei fericite cînd esperanto va fi limba unică a întregii omeniri, e potrivit să scriem în limba noastră cu ortografia fonetică. Nu mai e nevoie de c, jos cu c ! za, ze, zi, zo, zu cu un z și ka, ke, ki, ku cu un k. Și afară cu h ! H-ul e absurd ! E reacțiunea, autoritatea, evul mediu, e retrograd ! Jos cu h !

— Va să zică dumneavoastră sînteți și fonetist ?

— Cum „și", de ce „și " ?

— În afară de anarhist, esperantist...

— Totul se leagă, dragul meu, totul se leagă. Anarhism, esperantism, spiritism, vegetarianism, fonetism... toate fac una ! Jos cu autoritatea ! Jos cu diviziunea limbilor ! Jos cu materia vulgară și cu moartea ! Jos carnea ! Jos cu h ! Adio !

Se despărțiră și Augusto coborî în stradă ușurat de o mare greutate și aproape vesel. Niciodată n-ar fi bănuit ce se petrecea acum în mintea lui. Felul în care Eugenia i se înfățișase prima oară cînd s-au văzut în liniște și de aproape, departe de a-l face să sufere, îl înflăcăra și îl încuraja. Lumea îi părea mai largă, mai limpede văzduhul și mai albastru cerul. Ca și cînd acum respira pentru prima oară.

În adîncul scoicii auzului său, cuvintele mamei cîntau mereu : „Însoară-te !" Aproape toate femeile pe care le întîlnea pe stradă îi păreau elegante, ultra-frumoase, și nici una urîtă. S-ar fi zis că pentru el lumea începea să fie luminată de o nouă și misterioasă strălucire, izvorîtă din două stele mari, nevăzute, ce sclipesc departe în albastrul cerului, dincolo de bolta ce se vede. Începea să cunoască lumea. Și fără să știe cum, ajunge să se gîndească la originea profundă a confuziei vulgare între păcatul cărnii și căderea primilor noștri părinți, deoarece au gustat din fructul arborelui științei binelui și răului.

Apoi medită asupra doctrinei lui don Fermín cu privire la originea cunoașterii.

Ajunse acasă. Orfeu, cățelușul lui, îi ieși înainte. El îl luă în brațe, îl mîngîie și-i zise : „Astăzi, Orfeu, începem o viață nouă. Nu simți că lumea e mai largă, mai limpede văzduhul și mai albastru cerul ? Ah, Orfeu, cînd ai s-o vezi, cînd ai s-o cunoști !... Atunci vei simți chinul de-a nu fi decît un cîine, așa cum eu simt chinul de-a nu fi decît un om ! Dar spune-mi, Orfeu, cum poți cunoaște dacă nu păcătuiești, dacă însăși conștiința ta nu-i un păcat ? Cunoașterea care nu-i un păcat nu mai e cunoaștere, nu e rațională."

Și pe cînd îi servea masa, credincioasa Liduvina se opri să-l privească.

— Ce mă privești așa ? întrebă el.

— Parcă v-ați schimbat cumva.

— După ce cunoști ?

— Domnul are, parcă, altă față.

— Crezi ?

— Sigur. Va să zică, merge cu pianista ?

— Liduvina ! Liduvina !

— Aveți dreptate, domnule. Dar tare mă doare pentru fericirea dumneavoastră.

— Cine poate ști ce se va întîmpla ?

— Așa e !

Și amîndoi își țintiră privirile în podea, ca și cum acolo sălășluia taina fericirii.

IX

A doua zi, Eugenia stătea de vorbă cu un tînăr într-o odăiță murdară de la o intrare, în vreme ce portăreasa ieșise discret în poarta casei, ca să ia aer.

— Trebuie să sfîrșim, Mauricio, zise Eugenia, nu poate să mai meargă așa, cu atît mai mult cu cît s-a întîmplat ieri ceea ce ți-am istorisit.

— Dar nu tu singură spui, replică numitul Mauricio, că acest pretendent e un biet halucinat care trăiește cu capul în nori ?

— Da, dar are parale și mătușa n-are să mă lase în pace. Și, la drept vorbind, nu țin să fac mojicii nimănui, dar nici n-am chef să tot fiu sîcîită.

— Trimite-l la plimbare !

— Cum asta ? Din casa unchiului meu ? Și dacă ei nu vor ?

— Nu lua în seamă.

— Nici n-am de gînd, dar îmi închipui că tipul își va face obiceiul să vină în vizită tocmai cînd voi fi eu acasă. Înțelegi că pentru atîta lucru n-am să mă închid în odaia mea și n-am să mă ascund de el. Fără să mă solicite în vreun fel, va face pe martirul în tăcere.

— Lasă-l să facă.

— Nu, eu nu rezist cerșetorilor, de orice soi ar fi ei, și mai alés acelor care cer de pomană cu ochii. Dacă ai vedea ce priviri îmi aruncă !

— Te mișcă ?

— Mă sîcîie. Și, la urma urmei, de ce nu ți-aș spune-o ? Da, mă mișcă.

— Și ți-e teamă ?

— Nu fi pisălog ! Nu mi-e teamă de nimic. În ochii mei numai tu contezi.

— Știam asta ! zise Mauricio plin de convingere, și, punînd mîna pe genunchiul Eugeniei, o uită acolo.

— Trebuie odată să te hotărăști, Mauricio.

— Dar la ce, scumpa mea, la ce ?

— La ceea ce trebuie să facem, dragul meu, la ceea ce trebuie să facem, la căsătoria noastră, pentru Dumnezeu !

— Și din ce vom trăi ?

— Din munca mea, pînă ai să găsești și tu de lucru.

— Din munca ta ?

— Da, din această odioasă muzică !

— Din munca ta ! Asta nu ! Niciodată ! Niciodată ! Niciodată ! Orice, numai să trăiesc din munca ta, nu ! Voi căuta, voi continua să caut ! Să mai așteptăm...

— Să mai aşteptăm... Să mai aşteptăm... Dar anii trec ! strigă Eugenia bătînd în podea cu piciorul pe al cărui genunchi Mauricio îşi aşezase mîna.

Simţind astfel că i se scutură mîna, o retrase de pe genunchi, dar înlănţui cu braţul grumazul Eugeniei şi cu degetele bătu ritmic cerceii logodnicei. Eugenia nu se-mpotrivi.

— Ascultă, Eugenia, dacă vrei, ca să te amuzi, poţi să te porţi frumos cu acest halucinat.

— Mauricio !

— Ai dreptate, frumoasa mea, nu te supăra ! Şi atrăgînd cu braţul capul Eugeniei, el îi căută buzele cu buzele lui şi se împreunară, cu ochii închişi, într-un sărut umed, lung şi mut.

— Mauricio !

Şi apoi îi sărută ochii.

— Nu se poate să mai meargă aşa, Mauricio !

— Cum ! Dar există ceva mai frumos ? Crezi că vom fi vreodată mai fericiţi ca acum ?

— Îţi spun, Mauricio, că nu mai poate să meargă aşa. Trebuie să cauţi de lucru. Urăsc muzica.

Biata fată simţea tainic, fără să-şi dea bine seama, că muzica e o pregătire eternă, pregătirea pentru un viitor care nu mai vine, eterna iniţiere care nu se isprăveşte niciodată. Era sătulă de muzică.

— Voi căuta de lucru, Eugenia, voi căuta.

— Veşnic spui acelaşi lucru şi veşnic rămînem pe loc.

— Va să zică tu crezi că...

— Ştiu că-n fond eşti un mare pierde-vară şi că va trebui tot eu să-ţi caut de lucru. A ! Văd cît de puţin vă costă pe voi, bărbaţii, să aşteptaţi !...

— Asta nu-i adevărat...

— Lasă, ştiu eu ce spun. Ţi-o repet, nu vreau să-l mai văd pe don Augusto cum mă priveşte cu ochişorii lui plîngăreţi, de cîine hămesit...

— Dar ce ai, fetiţo ?

— Şi acum, adăugă ea ridicîndu-se şi depărtîndu-l cu mîna, domoleşte-te şi du-te să iei aer, că ai mare nevoie.

— Eugenia ! Eugenia ! îi murmură la ureche cu glas sec, aproape febril, dacă ai vrea...

— Tu ai nevoie să-nveţi să vrei, Mauricio. Hai ! Arată-te bărbat ! Caută de lucru. Hotărăşte-te repede ! Dacă nu, voi munci eu, dar hotărăşte-te repede. Altfel...

— Altfel, ce ?

— Nimic ! Trebuie să se sfîrşească !

Şi fără să-i dea răgazul să răspundă, ieşi din cămăruţa portăresei căreia îi zise în treacăt :

— Nepotul dumitale e înăuntru, coană Marto, şi spune-i să ia odată o hotărîre.

Cu fruntea sus, ieşi în stradă tocmai cînd o flaşnetă îi trăgea o polcă furioasă. „Groaznic ! groaznic ! groaznic !“ îşi zise fata şi într-o clipă fugi cît mai departe.

X

CUM AUGUSTO SIMŢEA NEVOIA SĂ SE DESTĂINUIE cuiva, se îndreptă spre Cazino, ca să-l vadă pe bunul său amic Victor ; era a doua zi după vizita făcută în casa Eugeniei, şi tocmai în clipa cînd ea, jos, la portăreasă, zgîlţîia indolenţa în dragoste a logodnicului ei.

În urma vizitei, se simţea cu totul altul. Părea că această vizită, descoperindu-i femeia forte — din ochii ei se răspîndea vigoare — îi răscolise ca un plug măruntaiele sufletului şi făcuse loc unui izvor pînă atunci ascuns să ţîşnească. Păşea cu mai multă hotărîre şi răsufla mai uşurat.

„De data asta am un scop, o ţintă în viaţă — îşi zicea el. Trebuie să cuceresc această fată, sau să mă las cucerit de ea. E acelaşi lucru. În dragoste, să fii biruitor sau biruit, cam tot acolo vine. Totuşi, nu !... nu ! În

cazul de față, să fiu învins, ar însemna ca ea să mă lase pentru celălalt. Da, pentru celălalt, căci aici, nu încape îndoială, celălalt există. Celălalt? Ce fel de celălalt? Eu sînt un pretendent, un solicitator, dar celălalt... mi se pare că el nu mai e nici solicitator, nici pretendent; pentru că nici nu pretinde, nici nu solicită nimic, fiindcă a obținut deja. Firește că nimic mai mult decît dragostea dulcei mele Eugenia. Nimic mai mult...?"

Un trup de femeie, strălucitor de frăgezime, de sănătate și voioșie, ce trecu pe lîngă el, îi întrerupse soliloculși-l tîrî pe urma lui. Începu, aproape mașinal, să urmărească acel corp, continuîndu-și firul convorbirii cu sine:

„Ce frumoasă e! Asta și aceea, și una și cealaltă. Și poate că celuilalt aspirant, în loc să pretindă și să solicite, i se pretinde și i se solicită; poate că el nici nu i se potrivește așa cum ea merită... Dar ce voioasă e mititica asta! Cu cîtă grație salută trecătorul de colo! De unde are ochi ca ăștia? Sînt aproape ca ceilalți, ca ochii Eugeniei! Ce voluptate să uiți viața și moartea în brațele ei. Să te lași legănat de ele, ca de niște valuri carnale! Celălalt...! Totuși celălalt nu este logodnicul Eugeniei, cel pe care-l iubește ea; celălalt sînt eu. Da, eu sînt celălalt; eu sînt celălalt!"

Fata pe care o urmărea intră într-o casă tocmai cînd Augustò ajunsese la concluzia că el e celălalt. Rămase locului, uitîndu-se la casă, și abia atunci își dădu seama că o urmărise. Își aminti că plecase spre Cazino și o luă într-acolo. Și urmă în gînd:

„Ce de mai femei frumoase sînt pe lume, Doamne, Dumnezeule! Aproape toate sînt! Bogdaproste, Doamne, bogdaproste! *Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam!* [1] Strălucirea ta, Doamne, e frumusețea femeii! Ce păr, Dumnezeule, ce păr!"

Slujnica ce-l întîmpină în acea clipă cu coșnița pe braț avea într-adevăr un păr strălucitor. Augusto se întoarse repede din drum în urma ei. Lumina părea să

[1] Mulțumiri aducem ție întru mare strălucirea ta (lat.).

se fi cuibărit în aurul părului care se zbătea să scape din cosiţe şi să fluture în aerul proaspăt şi transparent. Şi, umbrit de părul ei, un obraz numai zîmbet !

„Eu sînt celălalt, continuă Augusto pe cînd o urmărea pe fata cu coşul. Nu există oare şi alte femei destinate mie ? Ba da, există şi altele, pentru «celălalt». Dar, asemenea ei, a celei unice, nu mai există nici una ! Nici una ! Toate acestea sînt remedii împotriva ei, a celei unice, a Eugeniei mele dragi. Eugenia „mea“ ? Ei da, prin gîndire, prin dorinţă, o fac să fie a mea. El, celălalt, sau mai degrabă acela, s-ar putea să ajungă la posesiunea ei materială ; cînd însă e vorba de tainica lumină spirituală a ochilor ei, Eugenia e a mea, numai a mea ! Dar acest păr de aur nu reflectă şi el o tainică lumină spirituală ? Să fie o singură Eugenia, sau poate sînt două : una, a mea, şi alta a logodnicului ei ? Ei bine ! Dacă este aşa, dacă sînt două Eugenii, rămînă el cu a lui şi eu voi rămîne cu a mea. Cînd noaptea, tristeţea îmi va pătrunde în suflet, cînd îmi va veni o poftă nebună să plîng fără să ştiu de ce, ah, cît de dulce va fi să-mi îngrop faţa, gura, ochii în acest păr de aur şi să respir aerul care se strecoară printre firele lui şi se înmiresmează ! Poftim...“

Se simţi deodată ţinut în loc. Fata cu coşniţa se oprise să stea de vorbă cu o prietenă. Augusto şovăi o clipă, apoi, zicîndu-şi : „Hm ! găsesc atîtea femei frumoase de cînd am cunoscut-o pe Eugenia... !“, el îşi reluă drumul spre Cazino.

„Dacă se încăpăţînează să-l prefere pe celălalt, vreau să spun pe cel dintîi, sînt în stare de-o hotărîre eroică, de-o hotărîre a cărei mărinimie va înmărmuri întreaga lume. Mai întîi, fie că mă iubeşte sau nu, istoria asta cu ipoteca nu poate să rămînă aşa !“

O explozie de voioşie ce părea să ţîşnească din limpezimea cerului îl smulse din solilocul lui. Lîngă dînsul, rîdeau două fetişcane, iar rîsul lor părea un ciripit de păsări pe o ramură înflorită. O clipă, îşi opri privirea setoasă de frumuseţe asupra acestei perechi ce-i păru un singur trup din două făpturi. Se ţineau strîns la

braț. Îi veni o aprinsă dorință să le oprească, să ia cîte una de fiecare braț și s-o pornească astfel între ele, privind cerul, către care vîntul vieții îi va mîna.

„E uimitor cîte femei frumoase întîlnesc de cînd o cunosc pe Eugenia ! își spunea el urmărind acea pereche voioasă. Lumea s-a preschimbat în paradis ! Ce ochi ! Ce păr ! Ce rîs ! Una-i blondă, alta brună ! Dar care-i blonda ? Care-i bruna ? Pentru mine, ele se contopesc una într-alta..."

— Ia spune-mi, dragă, ești treaz sau dormi ?

— Bună, Victor !

— Te-am așteptat pînă acum la Cazino. Dacă n-ai mai venit...

— Tocmai veneam...

— Veneai ? Pe unde ? Pe-aici ? Ești nebun ?

— Așa e, ai dreptate. Dar ascultă, îți mărturisesc adevărul. Mi se pare că ți-am vorbit despre Eugenia...

— Pianista ? Da, da...

— Ei bine, sînt amorezat lulea de Eugenia, ca un...

— Ca un amorezat, știu. Altceva ?...

— Sînt nebun, dragă, nebun. Am văzut-o ieri la ea acasă, m-am dus în vizită la unchiu-său și mătușă-sa. Am văzut-o...

— Și ea te-a privit în ochi. Nu-i așa ? Și-ai început să crezi în Dumnezeu ?

— Nu, nu-i așa ; nu m-a privit, m-a învăluit cu privirea ei. Și n-am crezut în Dumnezeu, m-am crezut un Dumnezeu.

— Ești zdravăn atins, amice...

— Și n-ai idee ce îndrăzneață a fost ! Dar nu pot pricepe ce mi se întîmplă de atunci : aproape toate femeile pe care le văd îmi par frumoase, și de cînd am plecat de la ea, nici o jumătate de oră nu-i, m-am îndrăgostit de trei, ba nu, de patru : una, mai întîi, care trăia întreagă în strălucirea ochilor, apoi alta, pentru păru-i împărătesc, și, mai adineaori, de două fete dintr-o dată, una blondă și alta brună, ce rîdeau ca îngerașii din ceruri. Pe toate patru le-am urmărit. Ce-o mai fi însemnînd și asta ?

— Asta înseamnă, amice Augusto, că în adîncul sufletului tău zăcea neînsufleţită o provizie de iubire, fără să ştie singură la ce să se cheltuiască ; atunci a răsărit Eugenia, pianista, şi te-a zgîlţîit, şi cu vraja ochilor ei a răscolit apa stătută în care dormea iubirea ta. Această iubire s-a deşteptat, a ţîşnit din baltă şi, cum e atît de mare, se împrăştie peste tot. Cînd un bărbat ca tine se-ndrăgosteşte într-adevăr de o femeie, se-ndrăgosteşte în acelaşi timp de toate celelalte.

— Eu credeam c-o să se întîmple tocmai contrariul... Poftim, uită-te la bruneta asta drăguţă ! Parcă-i o noapte luminoasă ! E adevărat că negrul absoarbe cel mai mult lumina ! Nu vezi lumina ascunsă în părul ei ? N-o simţi în negrul ochilor ? Ia să ne luăm după ea...

— Cum vrei...

— Ei bine ! Degeaba aş fi crezut eu c-o să se întîmple contrariul, că, odată îndrăgostit cu adevărat, te concentrezi asupra unei singure iubiri, mai-nainte risipită asupra tuturora, şi că toate celelalte femei parcă nici n-ar fi fost şi n-ar face doi bani... Dar nu ! Ian te uită, uită-te la această rază de soare din noaptea părului ei !

— Nu-i aşa. Ai să vezi îndată, dacă izbutesc să-ţi explic. Presupun că ai fost îndrăgostit de femeie, fără s-o ştii, în abstract, şi nu de o femeie anume, asta sau cealaltă. Dînd cu ochii de Eugenia, acest abstract s-a concretizat şi femeia a devenit o anume femeie şi te-ai îndrăgostit de ea, iar acum, fără s-o părăseşti totuşi, treci de la ea la aproape toate femeile, şi te amorezezi de colectivitate, de specie. Prin urmare, ai trecut de la abstract la concret şi de la concret la genul întreg, de la femeie la o femeie şi de la o femeie la toate femeile !

— Ce metafizică !

— Dar dragostea ce-i altceva, dacă nu metafizică ?

— Nu zău ?

— Mai ales la tine. Amorul tău e numai cerebral sau, cum se zice de obicei, amor cu capul.

— Asta o crezi tu... exclamă Augusto, puțin vexat și puțin indispus, deoarece ideea că iubirea lui nu era decît cerebrală îi pătrunse, îndurerîndu-l, adîncul sufletului.

— Și, dacă cercetăm mai amănunțit, te asigur că tu însuți nu ești decît o idee pură, o entitate fictivă...

— Atunci nu mă crezi în stare să mă amorezez cu adevărat, ca toți oamenii ?...

— Ba cred că ești într-adevăr amorezat ! Dar numai cu capul. Crezi că ești amorezat...

— Dar ce înseamnă să fii amorezat, dacă nu faptul de-a crede că ești ?

— O ! O ! Băiețașule, e ceva mai complicat decît îți închipui tu !...

— Ia spune-mi, după ce se cunoaște că cineva e amorezat și nu doar crede că este ?

— Ascultă, mai bine să renunțăm și să vorbim despre altceva.

Cînd Augusto se întoarse acasă, îl luă pe Orfeu în brațe și-i zise : „Spune-mi, Orfeu, care-i deosebirea dintre a fi amorezat și a crede numai că ești ? Sînt sau nu sînt amorezat de Eugenia ? Oare inima nu-mi zvîcnește în piept cînd o văd și sîngele nu-mi arde ? Ce ? Nu sînt și eu om ca toți oamenii ? Le voi arăta eu, Orfeu, că sînt un om ca ceilalți !“

La ora mesei, aflîndu-se nas în nas cu Liduvina, Augusto o întrebă :

— Spune-mi, Liduvina, după ce se cunoaște că un om e amorezat într-adevăr ?

— Dar ce vă mai veni, conașule ?

— Hai, spune, după ce-l cunoști ?

— Ei bine ! se cunoaște... se cunoaște după prostiile pe care le face și le spune. Cînd un om e într-adevăr amorezat, cînd, cum se zice, îl scoate din minți o femeie, atunci nu mai e om...

— Dar atunci ce este ?

— Este... este... un lucru, un dobitoc... Femeia face din el ce poftește.

— Atunci, și cînd o femeie e nebună după un bărbat, cînd e scoasă din minți, după cum spui tu, și bărbatul face din ea ce poftește ?

— Nu-i chiar-chiar totuna...

— Cum adică ? Cum ?

— Asta e cam greu de explicat, conașule. Dar sînteți într-adevăr amorezat ?

— Păi asta vreau și eu să verific. Dar prostii de cele boacăne, dacă nu mă-nșel, nici n-am făcut, nici n-am spus...

Liduvina tăcu, iar Augusto își zise : „Să fiu într-adevăr amorezat ?“

XI

DUPĂ CÎTEVA ZILE, AUGUSTO SUNĂ LA UȘA lui don Fermín și a doñei Ermelinda. Servitoarea îl pofti în salon și-i zise : „Anunț îndată“. Rămase o clipă singur și parcă plutind în gol. Simțea că ceva greu de tot îi apasă pieptul. O chinuitoare senzație de solemnitate îl înăbușea. Se așeză și se ridică imediat. Își aruncă privirea la tablourile atîrnate pe pereți, printre care un portret al Eugeniei. Îi veni pofta să fugă din odaie, să se salveze. Îndată auzi pași mărunți și un cuțit îi străpunse inima, și un fel de pîclă îi acoperi ochii. Ușa salonului se deschise și Eugenia își făcu apariția. Sărmanul Augusto se sprijini de spătarul unui fotoliu. Văzîndu-l vînăt, ea păli și se opri nehotărîtă în mijlocul odăii, apoi, apropiindu-se de el, îi zise cu glas sec și stins :

— Ce aveți, don Augusto, nu vă e bine ?

— Nu, nu-i nimic...

— Doriți ceva ? Aveți nevoie de ceva ?

— Un pahar cu apă.

Eugenia, folosindu-se de acest pretext, ieși din încăpere ca să caute ea însăși paharul cu apă, pe care îl și aduse imediat. Apa tremura în pahar, dar paharul tremura și mai tare în mîinile lui Augusto, care lăsă să-i curgă apă pe bărbie, fără să-și abată ochii din ochii Eugeniei.

— Dacă doriți, zise ea, să spun să vi se facă o ceașcă de ceai de mușețel sau de tei... Ce vi s-a întîmplat ?

— Nimic, absolut nimic. Mulțumesc, Eugenia, mulțumesc, spuse el ștergîndu-și apa de pe bărbie.

— Atunci foarte bine. Luați loc.

Cînd se așezară, ea urmă :

— V-am așteptat zilele acestea și spusesem chiar servitoarei să vă poftească înăuntru și să mă anunțe, chiar dacă unchiul și mătușa ar fi plecați, cum se-ntîmplă uneori după-amiaza. Oricum, aș fi dorit mult să stăm de vorbă singuri.

— O ! Eugenia ! Eugenia !

— Bine ! Bine ! Mai puțină înflăcărare ! Niciodată n-aș fi crezut că veți fi atît de zguduit, căci m-ați înfricoșat cînd am intrat pe ușă. Parcă erați un mort.

— Într-adevăr, eram mai mult mort decît viu.

— Va trebui în sfîrșit să ne explicăm.

— Eugenia ! strigă sărmanul de el, și-și întinse mîna pe care o retrase îndată.

— Mi se pare că nu vă simțiți încă bine, ca să putem vorbi liniștiți ca doi buni prieteni. Ia să vedem ! și ea îi luă mîna ca să-i cerceteze pulsul.

Pulsul începu să bată febril, pe cînd sărmanul Augusto deveni roșu, și fruntea îi ardea. Ochii Eugeniei se șterseră din fața lui și nu mai văzu nimic, nimic, decît o negură, o negură roșie. O clipă i se păru că-și pierde cunoștința.

— Fie-ți milă, Eugenio, fie-ți milă de mine !

— Liniștiți-vă, don Augusto, liniștiți-vă !

— Don Augusto... don Augusto... acest don, don...

— Ei da, bunul meu don Augusto, calmați-vă și să vorbim în liniște.

— Îngăduie-mi atunci... și luă între mîinile sale alba și recea mînă de zăpadă, cu degete lungi și subțiri, făcute să dezmierde clapele de pian și să scoată dulci arpegii.

— Dacă vă face plăcere, don Augusto.

Și el duse mîna la buze și o acoperi cu sărutări care abia încălzeau alba ei răceală.

— Cînd veți sfîrși, don Augusto, vom începe să stăm de vorbă.

— Dar ascultă, Eugenia, vezi tu...

— Nu, nu, nu, să fim serioși !

Și, retrăgîndu-și mîna, urmă :

— Nu știu ce fel de speranțe v-au dat unchiul și mătușa, sau mai degrabă mătușa, dar am impresia că v-ați înșelat.

— Cum asta ?

— Cred că vi s-a spus că am un logodnic.

— Știu.

— Ei v-au spus-o ?

— Nu, nimeni nu mi-a spus nimic, dar o știu.

— Atunci ?...

— Dar, Eugenia, nu pretind nimic, nu urmăresc nimic, nimic nu cerșesc. Mă voi mulțumi, Eugenia, dacă m-ai lăsa să vin din cînd în cînd și să-mi împrospătez spiritul în privirile ochilor tăi, să mă îmbăt de aerul pe care îl respiri...

— Toate astea, don Augusto, sînt lucruri pe care le citești în cărți ; să renunțăm. Nu am nimic împotrivă să vii cînd vei avea poftă să mă vezi și să mă revezi, să-mi vorbești și chiar... ai văzut prea bine, chiar să-mi săruți mîna, dar am un logodnic pe care-l iubesc și cu care vreau să mă mărit.

— Dar într-adevăr îl iubești ?

— Poftim întrebare !

— Și după ce anume îți dai seama că ești îndrăgostită de el ?

— Dar ai înnebunit, don Augusto ?

— Nu, deloc. Te întreb asta fiindcă cel mai bun amic al meu mi-a spus că mulți își închipuiesc că sînt îndrăgostiți fără să fie...

— Despre dumneata a spus asta, nu ?

— Da, despre mine a spus, și ce dacă ?...

— Fiindcă în cazul dumitale se prea poate să se potrivească...

— Dar crezi tu, Eugenia, poți să crezi că într-adevăr nu sînt îndrăgostit de tine ?

— Nu vorbi așa tare, don Augusto, ar putea să te audă servitoarea...

— Da, continuă el înflăcărîndu-se, sînt unii care cred că eu nu pot iubi cu adevărat !...

— Scuză-mă un pic, îl întrerupse Eugenia care ieși, lăsîndu-l singur.

Ea se întoarse după un minut și-i zise cu cel mai mare calm :

— Ei, don Augusto, te-ai liniștit acum ?

— Eugenia ! Eugenia !

În acest moment se auzi sunînd clopoțelul, și Eugenia zise :

— Unchiul și mătușa !

Iar aceștia intrară imediat în salon.

— Don Augusto a venit să vă vadă ; chiar eu i-am deschis ; a voit să plece, dar l-am poftit înăuntru. I-am spus că nu veți întîrzia, așa că, iată-l !

Don Fermín exclamă :

— Va veni vremea cînd vor dispărea toate convenționalismele sociale ! Sînt convins că zidurile și îngrădirile proprietăților private nu-s decît un excitant pentru ceea ce numim hoți, cîtă vreme hoții adevărați sînt ceilalți, proprietarii. Nu există proprietate mai sigură decît aceea care-i fără zid și fără îngrăditură, la îndemîna tuturor. Omul se naște bun, e în chip firesc bun ; societatea îl face rău și-l pervertește...

— Ia mai taci, bărbate ! strigă doña Ermelinda. Nu mă lași s-ascult cîntecul canarului ! Îl auziți, don Augusto ? Un deliciu să stai și să-l asculți ! Cînd Eugenia a început să învețe pianul, aveam un canar

care o asculta totdeauna, înflăcărîndu-se, și cu cît bătea mai tare clapele, cu atît cînta și el mai tare. Dar din asta, sleit de puteri, a și murit...

— Pînă și animalele domestice se molipsesc de viciile noastre ! adăugă unchiul. Am scos din sfînta stare naturală pînă și animalele care trăiesc pe lîngă noi ! Ah ! omenire, omenire !

— Ne-ați așteptat mult, don Augusto ? întrebă mătușa.

— O ! Deloc, doamnă, absolut deloc, un moment numai, cît ai clipi din ochi... cel puțin așa mi s-a părut...

— A ! Bine ! Înțeleg.

— Da, mătușă, foarte puțin, tocmai atît cît i-a trebuit ca să-și revină dintr-o ușoară indispoziție care îl cuprinsese pe stradă...

— Cum ?

— O, n-a fost nimic, doamnă, nimic...

— Acum vă părăsesc, am treabă, zise Eugenia, care întinse lui Augusto mîna și ieși.

— Ei ! Cum merg lucrurile ? îl întrebă mătușa pe Augusto, de îndată ce Eugenia plecă.

— Ce lucruri ?

— Cucerirea, de !

— Rău, foarte rău ! Mi-a mărturisit că are un logodnic și că trebuie să se mărite cu el.

— Nu ți-am spus eu ? Ermelinda, eu ți-am spus-o !

— Nu, nu și nu ! Nu se poate așa ceva. Povestea asta cu logodnicul e o bazaconie, don Augusto, o nebunie !

— Dar dacă-l iubește, doamnă ?

— Asta zic și eu, exclamă unchiul. Asta zic și eu. Libertatea ! Sfînta libertate ! Libera alegere ! Asta e !

— Ei bine ! Nu, nu și nu ! Nu cumva ștrengărița asta știe ea mai bine ce trebuie să facă ?... Auzi ! Să vă disprețuiască, don Augusto ! Să vă disprețuiască pe dumneavoastră în persoană ! Nu se poate.

— Dar gîndiți-vă, doamnă... Nu poți, nu trebuie să siluiești astfel voința unei fete ca Eugenia... E vorba

de fericirea ei și numai de asta trebuie să ne îngrijim noi și să ne sacrificăm pentru asta, dacă e nevoie...

— Dumneavoastră, don Augusto, dumneavoastră să vă sacrificați ?

— Da, doamnă, eu ! Sînt gata să mă jertfesc pentru fericirea Eugeniei, a nepoatei dumneavoastră, căci fericirea mea e s-o văd pe ea fericită !

— Bravo, exclamă unchiul, bravo, bravo ! Iată un erou ! Iată un anarhist... mistic !

— Eu, anarhist ? întrebă Augusto.

— Da, anarhist. Căci anarhismul meu constă tocmai în faptul că fiecare se jertfește pentru ceilalți, că fiecare e fericit făcîndu-i fericiți pe ceilalți...

— Totuși nu pari destul de mulțumit, Fermín, cînd întîmplător ți se servește supa numai cu zece minute după douăsprezece !

— Bun ! Dar știi bine, Ermelinda, că anarhismul meu e teoretic... Mă străduiesc să ajung la perfecțiune, dar...

— Și fericirea e teoretică ! zise Augusto, ca și cînd și-ar fi vorbit sieși, apoi adăugă : M-am hotărît să mă jertfesc pentru fericirea Eugeniei și m-am gîndit să săvîrșesc un act eroic.

— Anume care ?

— Nu mi-ați spus într-o zi, doamnă, că acea casă lăsată Eugeniei de un tată nenorocit...

— Sărmanul meu frate !

— ...e împovărată de ipoteci care îi mănîncă toată renta ?

— Da, domnule.

— Ei bine ! Știu ce-mi rămîne de făcut.

Și se îndreptă spre ușă.

— Dar, don Augusto...

— Augusto se simte în stare de hotărîrile cele mai eroice, de cele mai mari sacrificii. Și acum vom vedea dacă-i amorezat numai cu capul sau și cu inima, vom vedea dacă se crede îndrăgostit fără să fie. Eugenia, doamnă, m-a deșteptat la viață, la viața adevărată, și,

oricum o fi, îi datorez o eternă recunoștință. Și acum la revedere !

Ieși cu solemnitate. Abia păși el pragul, și doña Ermelinda exclamă :

— Mare strengăriță !

XII

A DOUA ZI, LIDUVINA ÎL ANUNȚĂ PE AUGUSTO :

— Domnule, a venit spălătoreasa.

— Spălătoreasa ? A, da ! Să intre.

Fata intră, ducînd coșul mare cu rufăria lui Augusto călcată. O clipă se priviră în ochi, iar biata fată simți că i se aprind obrajii. Niciodată nu i s-a întîmplat așa ceva, de cînd venea aici în casă. Înainte, domnișorul parcă nici n-o vedea, ceea ce o neliniștea și-o chinuia mult, ca una ce știa cît prețuiește. Să nu se uite la ea ! Să n-o privească așa cum o privesc toți bărbații ! Să n-o soarbă din ochi sau mai curînd să nu dezmierde, cu ochii lui, ochii ei, gura ei, întregul obraz !

— Ce ai, Rosario, căci așa te cheamă, nu ?

— Da, așa mă cheamă.

— Ei ! Ce ai ?

— Ce să am, domnișorule Augusto ?

— Niciodată nu te-am văzut roșind așa. Dealtfel, îmi pari cu totul alta.

— Ba mi se pare, domnișorule, că matale ești cu totul altul...

— Poate, poate... Dar vino, apropie-te.

— Hai să lăsăm gluma. Mă grăbesc.

— Să lăsăm gluma ! Crezi că glumesc ? zise el pe-un ton mai serios. Apropie-te, colea, să te văd mai bine.

— Dar nu m-ați mai văzut de-atîtea ori ?

— Ba da, dar n-am observat pînă acum că ești atît de drăguță...

— Vai, domnișorule, nu vă rîdeți așa de mine... și fața îi ardea ca focul.

— Și poftim, ce culori în obraji, ca un soare...

— Zău că...

— Vino colea, vino. Îți închipui cumva că domnișorul Augusto a înnebunit, nu-i așa ? Ei bine ! Nu, n-a înnebunit deloc. Pînă acum am fost nebun, sau mai degrabă pînă acum am fost dobitoc, dobitoc sadea, pierdut într-o negură, orb... Numai de curînd mi s-au deschis ochii. Vezi bine, de-atîtea ori ai intrat aici în casă și m-am uitat la tine fără să te văd. Parcă nici n-am trăit pînă acum, Rosarito, exact parcă nici n-am trăit... Am fost un dobitoc, dobitoc... Dar ce-i, micuța mea, ce ai ?

Rosario, care a trebuit să se așeze pe un scaun, își ascunse obrazul în palme și începu să plîngă. Augusto se ridică, închise ușa, se-ntoarse către fată și, cu mîna pe umărul ei, îi zise cu glasul cel mai cald, cel mai mîngîietor, și foarte încet :

— Dar ce e, micuța mea, ce ai ?

— Cu povestea dumitale, don Augusto, mă faci să plîng...

— Îngerașule !

— Nu mai vorbi așa, don Augusto.

— Cum să nu vorbesc ? Da, așa e, am trăit ca un orb, ca un dobitoc, ca și cînd nici n-aș fi trăit, pînă-n clipa cînd a venit o femeie, mă-nțelegi, alta, care mi-a deschis ochii. Atunci am descoperit lumea și mai ales am învățat să vă observ pe voi, femeile...

— Și femeia aceea ? O fi o femeie rea...

— Rea ? Rea, zici ? Știi tu ce spui, Rosario, știi ? Știi tu ce înseamnă rău ? Ce înseamnă să fii rău ? Nu, nu, femeia aceea e un înger, ca tine ; dar femeia aceea nu mă iubește... nu mă iubește... nu mă iubește... și zicînd acestea glasul i se stinse și ochii i se împăienjeniră de lacrimi.

— Sărăcuțul don Augusto !

— Ah, da ! Zici bine, Rosario, sărăcuțul don Augusto ! Dar ascultă, Rosario, dă dracului acest „don“ și spune simplu : sărăcuțul Augusto ! Haide, zi : sărăcuțul Augusto...

— Dar, domnișorule...

— Hai, spune : sărăcuțul Augusto !

— Dacă stărui matale... sărăcuțul Augusto !

Augusto luă loc.

— Vino încoace ! îi zise el.

Ea se ridică dintr-o dată, ca pe arcuri, ca hipnotizată, cu răsuflarea gîfîind. El o luă, o așeză pe genunchi, o strînse puternic la piept și, lipind obrazul de obrazul îmbujorat al fetei, izbucni :

— Ah ! Rosario ! Rosario ! nu știu ce am, nu mai știu pe ce lume mă aflu ! Femeia aceea pe care tu ai numit-o rea, fără s-o cunoști, m-a orbit deschizîndu-mi ochii. Pînă acum n-am trăit și acum trăiesc. Dar numai acum, cînd trăiesc, simt ce înseamnă să mori. Trebuie să mă feresc de femeia asta, de privirea ei. Îmi vei da tu, Rosario, o mînă de ajutor, mă vei ajuta tu să mă apăr contra ei ?

Un „da“ infinit de dulce, ca un susur ce părea că vine dintr-altă lume, atinse ușor auzul lui Augusto.

— Acum nu mai știu ce e cu mine, Rosario, nici ce vorbesc, nici ce fac, nici ce gîndesc. Nici măcar atît nu mai știu : dacă sînt sau nu îndrăgostit de acea femeie, de aceea pe care tu o numești rea...

— Dar, don Augusto, eu...

— Augusto, scurt, Augusto...

— Augusto, eu...

— Bine, nu spune nimic, ajunge, și își închise ochii. Taci, lasă-mă să vorbesc singur, cu mine însumi. Așa am trăit de la moartea mamei, cu mine însumi, cu mine singur, cum s-ar zice adormit. Și nu știu ce-nseamnă să dormi alături de cineva, să dormi în doi cu același somn. Să dormi cu cineva ! Nu să dormi împreună fiecare cu visul lui, nu, ci să dormi împreună, să dormi împreună același vis ! Dacă am dormi același somn, noi doi, Rosario ?

— Şi femeia aceea... începu biata copilă, tremurînd în braţele lui Augusto şi cu lacrimi în glas.

— Femeia aceea nu mă iubeşte, Rosario... nu mă iubeşte... nu mă iubeşte... Dar m-a învăţat că există şi alte femei, prin ea am aflat că există celelalte femei... şi una din ele ar putea să mă iubească... Mă vei iubi tu oare, Rosario, spune, mă vei iubi ?

Şi, ca un nebun, o strîngea la piept.

— Cred că da... că vă voi iubi...

— Că te voi iubi, Rosario, că te voi iubi !

— Că te voi iubi !...

În clipa aceea, uşa se deschise, Liduvina apăru şi o închise imediat scoţînd un „ah" de surpriză. Augusto se tulbură mult mai mult decît Rosario. Fata se sculă repede, se scutură, îşi aranjă părul şi zise cu glasul tremurat :

— Ei, domnişorule, facem socoteala ?

— Da, ai dreptate. Dar mai vii, nu, ai să mai vii ?

— Da, mai viu.

— Şi mă ierţi, spune, îmi ierţi totul ?

— Să iert... ce ?

— Asta, asta... A fost o clipă de nebunie. Mă ierţi ?

— N-am ce să iert, domnişorule. Dar aţi face bine să nu vă mai gîndiţi la femeia aceea.

— Dar tu, tu te vei gîndi la mine ?

— Acum trebuie să plec.

Făcură socoteala şi Rosario plecă. Abia plecă şi Liduvina îşi făcu apariţia :

— Mă întrebai, domnule, mai zilele trecute, după ce cunoşti că un bărbat e amorezat sau nu, aşa-i ?

— Într-adevăr.

— Şi ţi-am spus că face sau că spune prostii. Ei bine, acum pot să-ţi garantez că eşti amorezat.

— Dar de cine ? De Rosario ?

— De Rosario ?... Vai de mine !... De cealaltă !

— Şi după ce vezi tu asta, Liduvina ?

— Na ! Ai făcut şi-ai spus ăşteia ceea ce nu poţi să faci şi să spui celeilalte.

— Va să zică, tu crezi că...

— Nu, nu, presupun că n-ați mers chiar atît de departe, dar...

— Liduvina ! Liduvina !

— Cum dorește domnișorul.

Bietul băiat se duse să se culce, cu capul arzînd. Trîntindu-se în pat, la picioarele căruia dormea Orfeu, spuse : „Ah, Orfeu, Orfeu, ce trist e să dormi singur, singur, să dormi un singur somn ! Somnul unui om singur e o iluzie, o aparență ; somnul în doi e adevărul, realitatea. Ce-i lumea reală dacă nu somnul pe care-l visăm cu toții, visul comun ?“

Și se adînci în somn.

XIII

DUPĂ CÎTEVA ZILE, ÎNTR-O DIMINEAȚĂ, Liduvina intră în odaia lui Augusto ca să-i anunțe că o domnișoară întreba de el.

— O domnișoară ?

— Da, pianista.

— Eugenia ?

— Da, Eugenia. Cu siguranță că nu numai dumneata ai înnebunit.

Bietul Augusto începu să tremure. Se simțea acuzat și condamnat. Sări din pat, se stropi repede pe față, se îmbrăcă, și fu gata la orice s-ar întîmpla.

— Știu, don Augusto, zise cu gravitate Eugenia de cum intră, că ai răscumpărat datoria pe care o aveam la creditorul meu și că ipoteca proprietății se află astăzi în mîinile dumitale.

— Mărturisesc, așa e.

— Cu ce drept ai făcut asta ?

— Cu dreptul pe care-l are orice cetățean, domnișoară, de-a cumpăra ce-i place și ceea ce posesorul lucrului vrea să-i vîndă.

— Nu asta am vrut să spun. Te întreb, de ce ai cumpărat casa ?

— Pur și simplu fiindcă mă durea să văd că depinzi de un om căruia îi ești poate indiferentă și despre care bănuiesc că nu-i decît un negustor fără scrupule.

— Și fiindcă, pare-se, dumitale nu-ți sînt indiferentă, ai preferat să depind de dumneata...

— O ! nu, nu așa, asta niciodată, niciodată ! Niciodată, Eugenia, niciodată ! Nu caut să ajungi să depinzi de mine. Mă ofensezi dacă presupui așa ceva. Vei vedea îndată...

Și, lăsînd-o singură, ieși foarte agitat.

Se întoarse după o clipă cu niște hîrtii în mînă.

— Poftim, Eugenia, iată documentele ipotecii cumpărate. Ia-le și fă ce vrei cu ele.

— Cum ?

— Renunț la tot. Pentru asta le-am cumpărat.

— Știam eu, și de aceea îți spun că dumneata cauți cu orice preț să mă faci să depind de dumneata. Vrei să mă legi prin recunoștință. Vrei să mă cumperi.

— Eugenia ! Eugenia !

— Da, vrei să mă cumperi, vrei să mă cumperi. Vrei să cumperi nu dragostea mea, care nu-i de vînzare, ci trupul meu.

— Eugenia ! Eugenia !

— Nu știu dacă-ți dai seama, dar asta e o infamie, nimic altceva decît o infamie.

— Eugenia, pentru numele lui Dumnezeu, Eugenia...

— Nu te apropia, că nu răspund de faptele mele !

— Ba da, am să mă apropii. Pălmuiește-mă, Eugenia, lovește-mă, insultă-mă, scuipă-mă în față, fă ce vrei cu mine !

— Nu meriți nici atît, zise Eugenia ridicîndu-se. Mă duc, dar ia notă că nu accept pomana sau cadoul dumitale ! Mai mult ca oricînd, voi munci. Îl voi face să muncească și pe logodnicul meu, în curînd soțul meu, și ne vom asigura traiul. Iar în ce privește casa mea, păstrează-ți-o.

— Dar, Eugenia, dacă nu mă-mpotrivesc deloc să te măriţi cu acest logodnic de care-mi vorbeşti ?

— Cum ? cum ? Ce tot îndrugi ?

— Şi dacă n-am făcut toate aceste nici cu scopul ca, legată prin recunoştinţă, să mă iei în sfîrşit de bărbat !... Dacă renunţ la propria mea fericire sau, mai mult, dacă fericirea mea este să te văd pe tine fericită, să te văd fericită cu soţul ales după plac !...

— A ! Bine ! Bine ! Înţeleg. Ţi-ai ales rolul de victimă eroică, rolul de martir ! Păstrează casa, îţi spun. Ţi-o fac cadou.

— Dar, Eugenia, Eugenia !...

— Destul !

Şi, fără să-l mai privească, cei doi ochi de foc dispărură.

Augusto rămase o clipă năucit, parcă îşi pierduse conştiinţa că trăieşte, şi, cînd risipi negura acestei tulburări lăuntrice care-l învăluia, îşi luă pălăria şi ieşi în stradă, ca să rătăcească la întîmplare. Trecînd pe lîngă biserica Sfîntul Martin, intră înăuntru, fără să-şi dea seama de ceea ce face. Nu distinse în întunericul bisericii decît lumina mocnitoare a candelei aprinse în faţa altarului principal. Avu senzaţia că respiră întunericul, mirosul de vechime, mirosul tradiţiei afumate de tămîie, al acestui lăcaş secular, şi, mergînd aproape pe bîjbîite, se aşeză pe o bancă. Mai curînd căzu decît se aşeză. Se simţea ostenit, ostenit de moarte, ca şi cînd tot acest întuneric, toată această vechime pe care o respira îi apăsa inima. Din cînd în cînd, o tuse înăbuşită se distingea dintr-un murmur ce părea că vine de departe, de foarte departe. Îşi aduse aminte de maică-sa.

Închise ochii şi se gîndi din nou visînd la casa lor liniştită şi curată, în care lumina pătrundea prin florile albe brodate pe perdele. Îşi revăzu în minte mama forfotind prin casă fără zgomot, veşnic îmbrăcată în negru, cu zîmbetul acela al ei umezit de lacrimi. Apoi retrăi întrega-i viaţă de copil, contopită cu viaţa mamei, pe cînd trăia sub scutul ei, şi în sfîrşit moartea înceată, gravă, dulce, fără dureri a sărmanei femei, cînd ea se

duse de pe lume ca o pasăre călătoare ce-şi ia zborul pe nesimţite. Îşi mai aduse aminte, sau visă din nou cum îl găsi pe Orfeu şi îndată se pomeni cuprins de o stare ciudată, ce făcea să-i treacă pe dinainte, ca pe ecranul unui cinematograf, viziunile cele mai stranii.

Alături de el, un bărbat bolborosea rugăciuni. Cînd omul se ridică să iasă, Augusto îl urmă. La ieşirea din biserică omul îşi muie arătătorul şi mijlociul mîinii drepte în agheasmatar şi îl stropi şi pe Augusto cu apă sfinţită, apoi îşi făcu cruce. Se găsiră faţă-n faţă, la uşiţa cu grilaj.

— Don Avito ! exclamă Augusto.

— Chiar el, iubite Augusto, el în persoană.

— Dumneata aici ?

— Da, eu aici. Viaţa te învaţă multe, iar moartea şi mai multe. Amîndouă te învaţă cu mult mai mult decît ştiinţa.

— Bine ! Dar ce facem cu viitorul geniu ?

Don Avito Carrascal îi istorisi jalnica poveste a fiului său [1] şi conchise glăsuind :

— Acum vezi, Augusto, cum se face că am ajuns aici...

Augusto tăcea, coborînd privirea. O apucară prin piaţa Alameda.

— Da, Augusto, da, reluă don Avito, viaţa este singurul dascăl al vieţii ; nici un învăţămînt de pe lume nu ţi-o poate preda. Nu înveţi să trăieşti decît trăind, şi fiece om trebuie să ia mereu de la capăt ucenicia vieţii...

— Dar opera generaţiilor, don Avito, moştenirea din veacuri, ce facem cu ele ?

— Nu există decît două moşteniri : moştenirea iluziilor şi moştenirea decepţiilor, şi aceste două moşteniri nu le găseşti decît acolo unde ne întîlnirăm adineauri, în biserică. Fără îndoială, te-ai dus acolo, mînat de-o mare iluzie sau de o mare dezamăgire.

— De amîndouă.

[1] Povestea se află în romanul meu *Amor y Pedagogía*. (Nota autorului.)

— Foarte bine, de amîndouă, sigur. Căci iluzia, speranţa, zămislesc decepţia, amintirea, iar decepţia, amintirea, la rîndul lor zămislesc iluzia, speranţa. Ştiinţa e realitatea, e prezentul, dragă Augusto, şi eu nu mai pot trăi din nimic prezent. De cînd sărmanul meu Apolodor, victima mea — el grăi aceste cuvinte cu lacrimi în glas — a murit, adică s-a sinucis, nu mai există pentru mine prezent posibil, nu mai există ştiinţă, nici realitate care să conteze în ochii mei. Nu mai pot trăi decît din amintire şi din speranţă. Şi am venit să-ngenunchez în acest lăcaş al tuturor iluziilor şi al tuturor dezamăgirilor, în biserică !

— Va să zică ai început să crezi ?

— Ştiu şi eu ?...

— Dar cum ? Nu crezi ?

— Nu ştiu dacă cred sau nu : ştiu că mă rog. Şi nici nu prea ştiu bine ce spun cînd mă rog. Sîntem mai mulţi care ne întrunim aici, cînd se lasă seara, să înşirăm mătănii. Eu nu ştiu cine sînt ei, nici ei nu ştiu cine sînt eu, dar ne simţim strînşi într-o legătură intimă unii cu alţii. Gîndesc şi acum că această blestemată omenire are nevoie să i se zămislească genii.

— Dar soţia dumitale, don Avito ?

— Ah, soţia mea ! exclamă Carrascal, pe cînd o lacrimă ivită în colţul ochilor părea iluminată de o sclipire lăuntrică. Soţia mea ! Abia acum am descoperit-o ! Nu ştiam ce posedam în făptura ei, pînă în clipa groaznicei mele nenorociri. N-am pătruns taina vieţii decît în nopţile grozave care au venit după sinuciderea dragului meu Apolodor, cînd cu fruntea sprijinită de sînul ei de mamă plîngeam, plîngeam. Şi ea, mîngîindu-mă uşor pe creştet, îmi spunea : „Sărmanul meu copil ! Sărmanul meu copil !“ Niciodată, niciodată n-a fost mai maternă ca în acele clipe. N-aş fi crezut niciodată, făcînd-o să fie mamă cu scopul de a-mi procura materia primă a geniului, n-aş fi crezut niciodată, făcînd-o să fie mamă, că într-o bună zi voi avea nevoie de dînsa ca de-o mamă. Căci eu nu mi-am cunoscut mama, Augusto, nu mi-am cunoscut-o. N-am avut mamă. N-am

știut niciodată ce înseamnă să ai o mamă, pînă în clipa cînd nevasta mea, pierzîndu-și copilul, s-a simțit mamă pentru mine. Tu ai cunoscut-o pe mama ta, Augusto, pe această minunată doña Soledad, altfel te-aș fi sfătuit să te însori.

— Am cunoscut-o, don Avito, dar am pierdut-o și colo, în biserică, mi-am amintit de ea...

— Ei bine, dacă vrei s-o regăsești, însoară-te, Augusto, însoară-te !

— Dar n-o voi regăsi aceeași.

— E adevărat. Totuși, însoară-te !

— Dar cum ? adăugă Augusto cu un zîmbet silit, amintindu-și de una din ideile lui don Avito. Cum ? Deductiv sau inductiv ?

— Lasă astea, Augusto. Pentru numele lui Dumnezeu, nu-mi mai aduce aminte de aceste tragedii ! Dar, hai, ca să vorbesc ca tine : însoară-te intuitiv !

— Dar dacă femeia pe care o iubesc nu mă iubește ?

— Însoară-te cu femeia care te va iubi, chiar dacă tu n-ai s-o iubești pe ea. E mai bine să te însori ca să ți se cucerească dragostea decît ca s-o cucerești tu pe a altuia. Caută o femeie care te iubește.

Ca o fulgerare, chipul micuței spălătorese îi trecu prin minte lui Augusto. Căci își făcuse iluzia că sărăcuța fată se amorezase de dînsul.

În sfîrșit, Augusto se despărți de don Avito și se-ndreptă spre Cazino. Voia să-și limpezească negura minții și a inimii, făcînd cu Victor o partidă de șah.

XIV

AUGUSTO BĂGĂ DE SEAMĂ CĂ AMICULUI său Victor i se întîmplase ceva neobișnuit. Nu-i izbutea nici o mișcare la șah, stătea tăcut și rău dispus.

— Ți s-a întîmplat ceva, Victor...

— Da, dragă, mi s-a întîmplat ceva foarte serios. Am nevoie de reconfort. Hai să ieşim ! Noaptea e foarte frumoasă. Am să-ţi istorisesc totul.

Victor, deşi cel mai intim prieten al lui Augusto, avea totuşi cu cinci sau şase ani mai mult decît el şi era însurat de peste doisprezece ani. Luase hotărîrea să se-nsoare de foarte tînăr, din datorie a conştiinţei, zicea el. Copii nu avea.

Cînd ajunseră în stradă, Victor începu :

— Tu ştii, Augusto, că a trebuit să mă-nsor foarte tînăr...

— A trebuit ? !

— Ei hai, nu mai face pe miratul, toată lumea cunoaşte povestea. Părinţii noştri, ai Elenei şi-ai mei, ne-au căsătorit încă de pe cînd eram copii. Căsătoria a fost un joc pentru noi. Ne jucam de-a soţul şi soţia. Numai că la mijloc a fost o falsă alarmă.

— Dar ce a fost o falsă alarmă ?

— Ei ! Motivul pentru care am fost căsătoriţi ! Decenţa exagerată a părinţilor noştri. Şi-au dat seama de o nebunie a noastră care stîrnise puţină zarvă şi, fără să aştepte să vadă care vor fi urmările, sau dacă vor fi urmări, s-au grăbit să ne căsătorească.

— Foarte bine au făcut.

— Nu-s de aceeaşi părere. În orice caz, acel pas greşit n-ar fi avut deloc urmări, cum n-au avut nici paşii greşiţi făcuţi după căsătorie.

— Paşii greşiţi ?

— Fireşte, în cazul nostru, nu era altceva. Ţi-am mai spus-o, noi ne jucam de-a soţul şi soţia...

— Victor !

— Ei, nu te scandaliza ! Am fost şi sîntem încă prea tineri ca să ne pervertim. Dar lucrul la care gîndeam cel mai puţin era fără îndoială ideea de a întemeia un cămin. Eram doi copii ce alcătuiau laolaltă ceea ce se chema o viaţă conjugală. Dar s-a scurs un an şi, văzînd că nu există nici un rezultat, începurăm să ne încruntăm, să ne privim iscoditori, să ne învinovăţim mutual, în tăcere. Nu mă împăcam cu ideea să nu fiu tată. Eram

bărbat în toată puterea cuvîntului, aveam peste douăzeci și unu de ani și, la drept vorbind, nu mă puteam resemna să fiu inferior celorlalți, inferior oricărui dobitoc care-și are primul copil exact după nouă luni de la cununie sau chiar mai-nainte.

— Foarte bine, dragă, dar a cui e vina ?

— Firește, fără să i-o spun în față, dădeam vina pe ea și-mi spuneam : „Femeia asta e stearpă și mă face ridicol". Iar ea, la rîndul ei, fără nici o îndoială, mă învinuia pe mine și presupunea, cine știe !...

— Ei, ce anume ?

— Nimic. Dar cînd trece un an și apoi altul și așa mai departe, fără ca o căsnicie să-și aibă copii, femeia începe să-și spună că bărbatul e de vină, fiindcă n-a fost sănătos cînd s-a căsătorit, că tăinuia vreo boală... mai știu eu. Fapt este că simțeam cum devenim dușmani unul altuia. Intrase diavolul în casa noastră și în cele din urmă se dădu pe față, iar reproșurile începură : „Nu ești bun de nimic" și : „Ba cine nu-i bun de nimic, ești tu !" și toate celelalte.

— Va să zică din pricina asta, după doi sau trei ani de la căsătorie, ai început să arăți atît de bolnav, atît de chinuit, de neurastenic, și a trebuit să te internezi singur în sanatoriul acela ?

— Nu, nu, nu era asta... A fost ceva mai rău. Un moment tăcură. Victor își coborî privirea în pămînt.

— Bine, bine, nu-mi spune ; nu te silesc să-mi dezvălui toate secretele tale.

— Ei și, ce-o să fie ? Am să ți le spun. Adevărul e că, exasperat de zbuciumul meu interior, am început să cred că toată chestiunea nu depinde de intensitate sau de orice altceva, ci de număr, înțelegi ?

— Da, cred că înțeleg.

— Și am început să mănînc ca un dobitoc ceea ce credeam că-i mai hrănitor și mai substanțial, tot felul de mîncăruri picante, în special mîncărurile ce trec drept cele mai afrodisiace și începui să întețesc legăturile cu soția mea. Și îți închipui că...

— ... Te-ai îmbolnăvit.

— Evident ! Şi mi-am dat seama la timp ! Altfel, m-aş fi dus pe lumea cealaltă ! Dar m-am oprit şi m-am vindecat în ambele sensuri, apoi m-am întors la Elena, ne-am liniştit şi resemnat. Încetul cu încetul, nu numai pacea se restabili, dar însăşi fericirea. La începutul acestei vieţi noi, după trei sau patru ani de căsnicie, mai jeleam cîteodată singurătatea noastră, dar în cele din urmă ne-am consolat şi ne-am obişnuit repede. Ajunserăm să nu ne mai pară rău după copii şi chiar să-i deplîngem pe cei ce au. Ne-am obişnuit unul cu altul, ne-am creat un obicei din a trăi cu celălalt. Tu nu poţi înţelege acest lucru...

— Nu, asta n-o înţeleg.

— Ei bine ! Eu mi-am creat o obişnuinţă din soţia mea, iar Elena şi-a creat o obişnuinţă din mine. Toate la noi erau moderat orînduite, toate, ca cele trei mese. La ora prînzului, precis, nici o clipă mai devreme, nici o clipă mai tîrziu, supa era pe masă, şi în aşa fel, că mîncam aproape în fiecare zi acelaşi lucru, în aceeaşi ordine, în aceeaşi cantitate. Am groază de schimbare şi Elena la fel. În casa mea se trăieşte după ceas.

— Asta îmi aduce aminte de vorbele amicului nostru Luis, despre familia Romera : sînt nişte soţi burlaci.

— De fapt, nu există burlac mai burlac, mai aprig decît căsătoritul fără copii. Odată, ca să înlocuim lipsa copiilor, căci la urma urmelor dacă sentimentul patern nu murise în mine cu desăvîrşire, sentimentul maternităţii la Elena cu atît mai mult nu murise, ne-am gîndit să înfiem un cîine. Dar într-o bună zi l-am văzut murind sub ochii noştri, înecat cu un os ce i se oprise în gîtlej. Văzîndu-i ochii plînşi ce păreau că imploră viaţa, am fost cuprinşi de o durere şi de o groază atît de mare, încît am renunţat la orice cîine, la orice făptură vie. Şi ne-am mulţumit cu nişte muţunache, cu nişte păpuşi pe care le-ai văzut la noi acasă şi pe care Elena le îmbracă şi le dezbracă.

— Păpuşile cel puţin nu mor.

— Tocmai. Totul mergea bine şi eram foarte fericiţi. Somnul meu nu era deranjat de ţcîncete de copil,

n-aveam bătaia de cap de a şti dacă va fi băiat sau fată, nici să-mi făuresc planuri despre ce-o să fac din ei... Şi mai mult, îmi aveam nevasta mereu la dispoziţie, fără grija sarcinei şi lehuziei. Scurt ! Duceam o viaţă ca în paradis !

— Drace ! Ştii că prea puţin sau nici o diferenţă nu-i între acest soi de căsătorie şi...

— Şi ce ? O legătură nelegitimă ? Cred şi eu. O căsătorie fără copii se schimbă într-un fel de concubinaj legal, foarte bine rînduit, foarte igienic, relativ cast, dar la urma urmelor soţii rămîn celibatari, celibatari curaţi. Şi au trecut astfel mai bine de unsprezece ani, mergem pe doisprezece... Dar acum... acum, ştii ce mi s-a întîmplat ?

— De unde vrei să ştiu ?

— Nu ghiceşti deloc ?

— Că doar nu cumva nevastă-ta a rămas însărcinată...

— Ba da... exact. Iată nenorocirea !

— Nenorocire ? Doar doreai atît de mult !...

— Da, la început, în primii doi sau trei ani şi nu mai mult. Dar acum, acum... Iarăşi a intrat diavolul în casă ; ne-am reluat certurile. Astăzi, ca odinioară, fiecare zvîrle piatra în capul celuilalt ; întîi, o făceam din pricina sterilităţii, astăzi pentru ceea ce ni s-a întîmplat. Am şi început să-l numim... nu, nu-mi vine să-ţi spun...

— Ei ! nu-mi spune, dacă nu vrei.

— Am început să-l numim : „intrusul !“ Şi într-o noapte am visat că a murit înecat cu un os ce i s-a oprit în gîtlej...

— Ce prostie !

— Aşa e, ai dreptate, e o prostie ! Dar, adio regularitate, adio tihnă, adio tabieturi ! Ieri chiar, Elena a vomitat de cîteva ori. Pare-se că-i una din indispoziţiile inerente acestei stări pe care o numim... interesantă ! Interesantă ! Interesantă ! Poftim ce mai interes ! Să verşi ! Ai văzut vreodată ceva mai puţin decorativ şi mai dezgustător ?

— Dar ea ? Ea trebuie să fie în culmea fericirii simțindu-se mamă...

— Ea ? Ca și mine ! E o farsă a Providenței, a Naturii sau a cui poftești, o bătaie de joc. Dacă ar fi venit... piciul sau pușloaica asta cînd eram niște turturele inocente și cînd, plini de vanitate mai mult decît de dragoste părintească, îl așteptam nerăbdători ; dacă ar fi venit atunci cînd ne consideram inferiori pentru că n-avem copii, atunci ar fi fost binecuvîntat și binevenit ! Dar acum ! Acum ! Îți spun că e o farsă. Dacă n-ar fi să...

— Ce, dragul meu, ce ?

— Ți l-aș face cadou, să-i țină de urît lui Orfeu.

— Hai, omule, liniștește-te. Și nu mai spune prostii...

— Ai dreptate, nu știu ce vorbesc. Iartă-mă. Dar găsești tu că e drept să ne cadă pe cap așa ceva, după aproape doisprezece ani, cînd lucrurile mergeau de minune și scăpasem de vanitatea dobitocească a proaspeților căsătoriți ? E atît de evident ! Trăiam atît de liniștiți, atît de siguri de noi, atît de încrezători...

— Măi băiete ! Măi băiete !

— Ai dreptate, da, ai dreptate ! Ce este mai grozav nu-ți poți închipui. Biata mea Elena nu poate scăpa de ideea ridicolului care o pîndește. I se pare că e caraghioasă.

— Dar nu văd pentru ce...

— Nici eu nu văd, dar așa e, se simte ridicolă. Și comite unele imprudențe care mă fac să mă tem pentru intrusul nostru... sau pentru intrusă.

— Vai de mine ! exclamă Augusto neliniștit.

— Nu, nu, Augusto, liniștește-te. Nu ne-am pierdut simțul moral, iar Elena, care-i, cum știi, foarte religioasă, deși strînge din dinți, acceptă totuși hotărîrile Providenței și se resemnează să fie mamă. Și va fi o mamă bună, nu mă îndoiesc, o foarte bună mamă. Numai că teama de ridicol e așa de mare la dînsa, încît, spre a-și ascunde starea, spre a-și acoperi sarcina, o cred în stare de fapte care... În sfîrșit, mai bine să nu mă

mai gîndesc. Iată, e deja o săptămînă de cînd n-a mai ieşit din casă. Spune că-i e ruşine. Îşi închipuie că toată lumea de pe stradă se va opri s-o privească. Şi spune să plecăm undeva, fiindcă va trebui să iasă la aer şi la soare cînd se va apropia de termen, şi asta n-o s-o facă acolo unde sînt oameni care o cunosc şi care au să vină s-o felicite pentru sarcină.

Cei doi prieteni rămaseră o clipă tăcuţi. Victor, după ce-şi încheie povestea cu această scurtă pauză, grăi :

— Vezi, Augusto, hotărăşte-te şi însoară-te ca să ţi se întîmple ceva în genul ăsta. Hotărăşte-te şi însoară-te cu pianista !

— Cine ştie !... zise Augusto vorbind ca pentru sine, cine ştie !... Poate că, însurîndu-mă, îmi voi găsi o mamă...

— O mamă, da, preciză Victor, pentru copiii tăi ! Dacă-i vei avea...

— Ba şi pentru mine o mamă. Poate că de-aci-nainte vei începe, dragă Victor, să găseşti în soţia ta o mamă pentru tine.

— De-aci-nainte o să încep să-mi pierd nopţile...

— Sau să le cîştigi, Victor, sau să le cîştigi.

— În sfîrşit, nu prea înţeleg bine ceea ce mi se întîmplă, ceea ce ni se întîmplă. În ce mă priveşte, cred că voi izbuti să mă resemnez, dar Elena, biata mea Elenă... săracuţa de ea !

— Vezi, ai şi început s-o deplîngi.

— Oricum, Augusto, gîndeşte-te mult înainte de-a te însura.

Se despărţiră.

Augusto se întoarse acasă, cu capul plin de toate cîte auzise de la Victor şi de la don Avito. Abia de-şi amintea de Eugenia, de ipoteca ridicată, de fata de la spălătorie.

Cînd, la sosire, Orfeu îi sări înainte, Augusto îi pipăi gîtul cu atenţie şi, strîngîndu-l la piept, îi zise : „Atenţie la oase, Orfeu, multă atenţie, nu ? N-am poftă să te îneci cu vreunul ! Nu vreau să te văd cum mori sub ochii mei, implorîndu-mi viaţa. Vezi, Orfeu, don Avito,

pedagogul, s-a convertit la religia strămoșilor săi... Ce vrei ! Asta-i moștenirea ! Iar Victor nu vrea să se resemneze să fie tată. Unul nu-și mai află mîngîiere fiindcă și-a pierdut copilul, altul fiindcă îl va avea. Dar ce ochi, Orfeu, ochii ei ! Ce priviri mi-a aruncat cînd mi-a zis : «Vrei să mă cumperi ! Vrei să cumperi, nu dragostea mea, căci dragostea mea nu se poate cumpăra, dar vrei să cumperi trupul meu. Păstrează casa !» Să-i cumpăr trupul... trupul !... Trupul meu, Orfeu, sînt sătul de el pînă peste cap ! Ceea ce îmi trebuie este un suflet, un suflet, un suflet ! Și un suflet de foc, cum e cel ce iradiază în ochii ei, în ochii Eugeniei ! Trupul ei... trupul ei... da, trupul ei e magnific, splendid, dumnezeiesc. Dar e așa, fiindcă trupul ei este suflet, suflet pur, este din cap pînă-n picioare viață, idee, simbol. De trupul meu sînt sătul, Orfeu, sînt sătul, fiindcă sînt lipsit de suflet. Sau nu cumva îmi lipsește sufletul, fiindcă sînt sătul de trupul meu ? Trupul meu, Orfeu, îl văd, îl ating, îl pipăi, dar sufletul, unde-i sufletul meu ? Oare am suflet ? L-am simțit vibrînd puțin, numai cînd o țineam îmbrățișată, pe genunchii mei, pe Rosario, pe biata Rosario, care plîngea împreună cu mine. Lacrimile acelea nu puteau veni din trupul meu. Ele țîșneau din suflet. Sufletul e un izvor care se revarsă numai prin lacrimi. Cîtă vreme n-ai plîns cu adevărat, nu știi că ai un suflet. Și acum, Orfeu, hai la culcare, dacă ne e îngăduit."

XV

DAR CE-AI FĂCUT, FATA MEA ? O ÎNTREBĂ doña Ermelinda pe nepoată-sa.

— Ce-am făcut ? Ceea ce ai fi făcut și dumneata în locul meu, dacă aveai puțină demnitate ; te asigur de asta. Să vrea să mă cumpere ! Să vrea să mă cumpere pe mine !

— Ia seama, fata mea, că e mult mai bine să fii cumpărată decît vîndută.

— Să vrea să mă cumpere ! A voit să mă cumpere pe mine !

— Dar nu pentru asta s-a purtat el astfel, Eugenia. A făcut-o din generozitate, din eroism...

— N-am nevoie de eroi, adică de oameni care fac pe eroii. Cînd eroismul vine așa, de la sine, în chip firesc, da, mai merge, dar din calcul ! Ah, nu ! A voit să mă cumpere, să mă cumpere pe mine, pe mine ! Îți garantez, mătușă, că are să mi-o plătească. Va trebui să mi-o plătească acest...

— Acest, cé ?... Hai, isprăvește !

— Acest... halucinat dezgustător. Parcă nici nu există pentru mine. Căci nici nu există !

— Ce prostii !

— Crezi dumneata, mătușă, că unchiașul ăsta...

— Cine ? Fermín ?

— Nu, mătușă... ăsta... ăla cu canarul ! Crezi dumneata că are ceva în el ?

— Cel puțin măruntaie tot are...

— Va să zică dumneata crezi că are măruntaie ? Ei așa ! E găunos, auzi, sînt sigură de parcă aș fi văzut. E găunos.

— Hai, fata mea, vino colea, și să vorbim serios. Nu mai trăncăni și nu mai face prostii. Uită toate astea. Sînt de părere că trebuie să-l accepți...

— Dar dacă nu-l iubesc, mătușică...

— Ce știi tu despre dragoste ! N-ai experiență. Tu știi ce-i un arpegiu, însă cît privește dragostea...

— Vorbești, mătușă, ca să nu taci.

— Ce știi tu despre iubire, fata mea ?

— De vreme ce iubesc pe un altul...

— Care altul ? Golanul ăla de Mauricio ! Asta numești tu dragoste ? El e „altul" ? Ascultă-mă pe mine, Augusto e mîntuirea ta, Augusto și numai el. E atît de bine-crescut, atît de bogat, atît de bun...

— Dar tocmai pentru asta nu-l iubesc, că e „atît de bun", cum zici mata. Nu-mi plac bărbații buni.

— Nici mie, copila mea, nici mie, dar...

— Dar ce ?

— Cu ei trebuie să te măriți. Pentru asta sînt ei pe lume, și ca soți sînt foarte buni.

— Totuși, dacă nu-l iubesc, cum am să-l iau de bărbat ?

— Cum ? Căsătorindu-te cu el ! Eu nu m-am măritat cu unchiu-tău ?

— Atunci, dumneata nu l-ai iubit pe unchiul ?

— Ba da, cred că da, acum așa mi se pare, că da, dar cînd m-am măritat nu știu dacă l-am iubit. Amorul e o poveste din cărți, ceva născocit anume ca să se vorbească și să se scrie despre el. Bazaconii de poet. Ceea ce e pozitiv, e căsătoria. Codul civil nu vorbește de dragoste, ci de căsătorie. Tot ce ține de dragoste nu-i altceva decît muzică...

— Muzică ?

— Da, muzică. Și tu știi bine că muzica abia dacă, predînd-o altora, te ajută să-ți cîștigi pîinea și, dacă n-ai să profiți de ocazia asta care ți s-a ivit, n-ai să mai sfîrșești niciodată cu purgatoriul tău...

— Ei și ? Vă cer eu ceva ? Nu-mi cîștig singură pîinea ? Sînt o povară pentru voi ?

— Nu te mai aprinde așa, praf de pușcă ce ești ! Dacă vorbești astfel, ne-am certa de-a binelea. Nimeni nu-ți reproșează nimic. Dacă te sfătuiesc, o fac pentru binele tău.

— Pentru binele meu... binele meu... Pentru binele meu, acest señor don Augusto Pérez a săvîrșit, nu-i așa, frumoasa-i faptă, „bărbăția" lui ? Bărbăție, da, bărbăție! A voit să mă cumpere ! Să mă cumpere pe mine ! Pe mine ! Asta-i o bărbăție, îți zic, o bărbăție, o faptă de bărbat... Bărbații, mătușico, îmi dau seama din ce în ce mai bine, sînt niște grobiani, niște brute ; le lipsește orice delicatețe. Nu știu nici măcar să facă un bine cuiva, pînă nu-l jignesc...

— Chiar toți ?

— Toți, da, toți ! Cel puțin aceia care sînt cu adevărat bărbați, se-nțelege.

— Aha !

— Da, căci ceilalți, cei care nu-s nici grobiani, nici brutali, nici egoiști, nu sînt bărbați.

— Ei, și ce sînt ?

— Mai știu și eu... niște papă-lapte !

— Poftim ce mai teorii la dumneaei !

— În casa asta, ai de la cine te molipsi.

— Dar pe unchiu-tău nu l-ai auzit vorbind despre așa ceva.

— Nu, asta mi-a venit mie, observîndu-i pe bărbați.

— Observînd desigur și pe unchiu-tău.

— Unchiu-meu nu-i un bărbat... de soiul ăsta.

— Atunci e un papă-lapte, nu ? Un papă-lapte ? Haide, spune !

— Ba nu, ba nu, nici asta. Unchiul, vezi, este... este... Nu-mi pot închipui că e asemeni celorlalți... în carne și oase.

— Ei bine ! Ce gîndești tu despre unchiu-tău ?

— Pentru mine, e unchiul meu, nu știu cum să spun... nimic altceva decît unchiul meu. E ca și cum în realitate nici n-ar exista.

— Tu, Eugenia, poți să crezi așa ceva. Dar eu îți spun că unchiu-tău există. Și încă prea există !

— Brute, sînt toți niște brute, toți niște brute. Știi dumneata ce-a spus dobitocul ăla de Martín Rubio lui don Emeterio numai la cîteva zile după moartea soției lui ?

— Nu, nu-mi aduc aminte !

— O să-ți amintesc eu ; era pe vremea acelei epidemii grozave, știi... Toată lumea era îngrozită, pe mine mă țineați închisă în casă cîteva zile și beam cu toții numai apă fiartă. Fugeam unii de alții și dacă întîlneai pe cineva de curînd îndoliat, te fereai de el ca de-un ciumat ! Ei bine ! După cinci sau șase zile de la moartea neveste-si, bietul don Emeterio trebui să iasă, în doliu bine-înțeles, și dădu nas în nas cu idiotul de Martín. Dumnealui, văzîndu-l în doliu, stătu prevăzător la distanță, ferindu-se să nu se molipsească,

și-i zise : „Dar, dragul meu, ce e ? Ți s-a întîmplat vreo nenorocire ?“ „Da, răspunse don Emeterio. Mi s-a prăpădit nevasta...“ „Ce nenorocire ! Și cum s-a întîmplat ?“ „În urma unei nașteri, îi zise don Emeterio.“ „A ! Atunci nu-i deloc grav !“, răspunse bruta și se apropie să-i strîngă mîna. Poftim ce mai delicatețe ! Și asta tot bărbăție se cheamă ! Îți spun că sînt niște brute ! Nimic altceva decît brute.

— Dar mai bine să fii brută decît un pierde-vară, cum e lălîul ăsta de Mauricio, care, nu știu cum, ți-a sucit capul... Căci, după cîte am aflat eu, și nu sînt prost informată, să mă spînzuri dacă mușunache ăsta e într-adevăr amorezat de tine...

— Sînt eu de el, și e destul !

— Atunci tu ești încredințată că ăsta, logodnicul tău, cum îi spui tu, e un bărbat, un bărbat adevărat ? Dacă ar fi fost bărbat, de mult și-ar fi găsit o situație și ceva de lucru.

— Ei bine ! Dacă nu-i bărbat, vreau să devină prin mine. Ai dreptate, mătușă, e leneș, dar poate că tocmai de asta îl iubesc. Dealtfel astăzi, după frumoasa faptă de bărbăție a lui don Augusto, cînd mă gîndesc că a voit să mă cumpere pe mine !... sînt hotărîtă să fac pe dracu-n patru și să-l iau pe Mauricio.

— Dar din ce veți trăi, nenorocito ?

— Din ce voi cîștiga eu. Voi munci, și mai mult încă decît acum. Voi primi și celelalte lecții pe care le-am refuzat. În orice caz, la casă am renunțat ; i-am făcut-o cadou lui don Augusto. A fost un capriciu, nu altceva, doar un capriciu, fiindcă era casa în care m-am născut. Dar eliberată de povara casei și a ipotecii, mă voi pune pe lucru cu mai multă rîvnă. Și Mauricio, cînd va vedea că muncesc pentru amîndoi, va fi silit să-și caute de lucru și să găsească. Dacă, bineînțeles, are puțină rușine.

— Și dacă n-are ?

— Dacă n-are... va depinde de mine !

— Va să zică așa : soțul pianistei !

— Și chiar așa de-ar fi. Va fi al meu, al meu, cu atît mai mult al meu cu cît va depinde mai mult de mine.

— Al tău, da.. cum poate fi și-un cîine. Asta într-adevăr înseamnă să cumperi un bărbat.

— Oare un bărbat, cu capitalul dumisale, n-a voit să mă cumpere pe mine ? Ce găsești straniu în faptul că eu, femeie, vreau să cumpăr un bărbat cu munca mea ?

— Tot ce-mi trăncănești tu, fetițo, seamănă foarte bine cu ceea ce unchiul tău numește feminism.

— Nu știu cum se numește și nici nu vreau să știu. Dar îți garantez, mătușă, că nu s-a născut încă bărbatul care să mă cumpere pe mine ! Pe mine ? Pe mine ? Pe mine să mă cumpere ?!

Chiar în acest punct al conversației, intră servitoarea ca să anunțe că don Augusto voia să o vadă pe doamna.

— Să plece ! Nu vreau să-l văd. Transmite-i că i-am spus ultimul cuvînt.

— Gîndește-te puțin, copila mea, liniștește-te. N-o lua și tu așa cu otusbiru. N-ai tu de unde să înțelegi intențiile lui don Augusto.

Cînd Augusto se află în fața doñei Ermelinda începu să se scuze. A fost, mărturisea el, profund mîhnit de atitudinea Eugeniei care n-a știut să interpreteze cum trebuie adevăratele lui intenții. Într-adevăr, el a despovărat de ipotecă imobilul care e liber, din punct de vedere legal, de orice sarcină și reintră în posesia proprietarei sale. Și dacă ea se încăpățînează să nu atingă veniturile, la rîndul lui nici el nu poate s-o facă. Se vor pierde fără nici un folos pentru nimeni sau mai degrabă vor capitaliza pe numele proprietarei. Mai mult decît atît, el renunță să mai solicite mîna Eugeniei și dorește numai s-o vadă fericită. Era chiar gata să caute o bună situație pentru Mauricio, ca să nu fie silit să trăiască pe spinarea soției sale.

— Aveți o inimă de aur ! exclamă doña Ermelinda.

— Numai că rămîne, doamnă, s-o convingeți și pe nepoata dumneavoastră de adevăratele mele intenții. Iar

în ce privește ridicarea ipotecii pe casă, dacă a fost o impertinență, să mă ierte. Dar cred că nu e nimerit să ne mai întoarcem la cele trecute. Dacă dînsa va voi, voi fi martor la cununie și voi pleca apoi într-o lungă și depărtată călătorie.

Doña Ermelinda sună servitoarea ca s-o cheme pe Eugenia, căci don Augusto voia să-i vorbească.

— Domnișoara a ieșit, răspunse servitoarea.

XVI

— EȘTI NEMAIPOMENIT, MAURICIO, ZISE Eugenia logodnicului ei, în cămăruța acelei portărese, absolut nemaipomenit, și dacă vei continua așa, dacă nu te scuturi de mocăiala ta, dacă nu faci nimic ca să găsești un post și să ne putem căsători, sînt în stare să comit o prostie.

— Ce prostie, hai, spune, scumpa mea, și-i mîngîia grumazul, învîrtind pe un deget o buclă de la ceafa fetei.

— Ascultă, dacă vrei ne vom căsători îndată și eu voi continua să muncesc pentru amîndoi.

— Dar ce va spune lumea despre mine, dacă accept lucrul ăsta ?

— Nu mă privește ce va spune lumea despre tine !

— Drace ! E grav !

— Da, nu mă privește. Ceea ce vreau e să se isprăvească odată...

— Așa de rău ne merge nouă ?

— Da, rău, foarte rău. Și dacă nu te hotărăști, sînt în stare...

— În stare de ce ? Hai, spune !

— Să accept sacrificiul lui don Augusto.

— Să te măriți cu el ?

— Nu, asta niciodată ! Să primesc casa.

— Dar primește-o, scumpo, primește-o. Dacă altă soluție nu-i...

— Îndrăznești...

— De ce să nu îndrăznesc ? Sărăcuțul don Augusto nu prea pare să fie în mințile lui, și, dacă a avut această fantezie, cred că nu-i bine să-l contrazicem...

— Va să zică ai vrea să...

— E limpede, scumpo, e limpede ca bună ziua !

— Iată-te, în sfîrșit, bărbat !

— Poate că nu atît cît ai voi tu, după cîte îmi spui ! Dar vino mai aproape...

— Lasă-mă, Mauricio. Ți-am spus-o de o sută de ori să nu fii...

— Să nu fiu tandru...

— Nu, să nu fii... bădăran. Stai bine. Dacă vrei mai multă apropiere, atunci smuncește-ți lenea, caută într-adevăr de lucru și restul îl știi. Să te vedem dacă ai cap. Nu uita că mai zilele trecute ți-am tras o palmă...

— Și strașnică, n-o uit. Hai, scumpo, mai dă-mi una, ține, iată-mi obrazul...

— Nu spune de două ori...

— Haide, te rog !

— Nu, plăcerea asta nu vreau să ți-o fac !

— Nici altă plăcere ?

— Ți-am mai spus să nu fii grosolan. Și-ți repet că, dacă nu te grăbești să-ți cauți de lucru, sînt în stare să primesc casa.

— Ascultă, Eugenia, vrei să-ți vorbesc cu inima deschisă, să-ți spun adevărul, adevărul adevărat ?

— Vorbește !

— Ei bine ! Te iubesc mult, infinit, sînt nebun după tine, dar căsătoria mă tulbură, îmi dă o frică teribilă. Nu-ți pot ascunde că temperamentul meu e cam lenevos ; ceea ce mă supără cel mai mult e că trebuie să fiu silit să muncesc și prevăd că dacă ne vom lua și dacă vom avea copii, cum presupun că vrei tu...

— Asta ar mai lipsi !

— ...voi fi silit să muncesc și încă din gros, căci viața e grea. Dar să accept ca tu să muncești, asta niciodată !

Mauricio Blanco-Clará nu poate trăi din munca unei femei. Totuși, există poate o soluție care aranjează totul, fără să mă silească să muncesc, și nici pe tine...

— Să auzim...

— Dar îmi făgăduiești să nu te superi ?

— Hai, spune !

— După cîte știu și mi-ai spus, acest biet don Augusto e un halucinat, un dobitoc, un biet... asta... un...

— Continuă, hai !

— Dar nu te superi ?

— Ți-am spus să continui !

— Cum îți spuneam, e un... predestinat. Și ceea ce ar fi mai bine, ar fi să accepți, nu numai casa, ci și...

— Și... ce ?

— Să-l accepți ca bărbat.

— Cum ! zise ea ridicîndu-se brusc.

— Să-l accepți și, cum nu-i decît un prostănac, ei bine... totul se aranjează...

— Cum se aranjează ?

— Ei bine ! El plătește și noi...

— Și noi... ce ?

— Ei bine... noi...

— Taci !

Eugenia ieși, un incendiu în ochi, zicîndu-și : „Ce brute, ah, ce brute ! N-aș fi putut să-mi închipui !... Ce brute și bărbații !"

Ajungînd acasă, se închise în odaia ei și izbucni în plîns. Trebui să se culce în pat, cuprinsă de friguri.

Mauricio se simți, o clipă numai, ca atîrnat în aer, apoi își reveni, aprinse o țigară, ieși în stradă și aruncă o vorbă dulce primei fete grațioase ce trecu pe lîngă el.

Seara, vorbi cu un amic despre don Juan Tenorio.

— Tipul lui don Juan nu-mi spune nimic, zicea Mauricio. E numai teatru.

— Cum, tu, Mauricio, spui asta, tu care treci drept un don Juan, un seducător !

— Un seducător ! Eu, un seducător ? Cum se mai născocesc lucrurile, Rogelio !

— Dar cu pianista ?

— Vrei să-ți spun adevărul, Rogelio ?

— Spune !

— Ei bine ! Dintr-o sută de legături, mai mult sau mai puțin onorabile, și aceea la care faci tu aluzie e o legătură cum nu se poate mai onorabilă... Ei bine ! Dintr-o sută de legături între bărbat și femeie, în mai mult de nouăzeci seducătoarea este ea, iar cel sedus el.

— Ian poftim ! N-ai să-mi tăgăduiești acum că ai cucerit-o pe Eugenia, pianista ?

— Desigur, o tăgăduiesc. Nu eu am cucerit-o, ea m-a cucerit pe mine.

— Seducătorule ! Lasă !

— Cum vrei... Dar îți spun că ea, numai ea. N-am știut cum să mă împotrivesc.

— E același lucru.

— Dar cred că se va sfîrși și că voi fi din nou liber. Liberat de ea, firește, fiindcă nu garantez că nu voi fi cucerit de alta. Sînt așa de slab ! Dacă m-aș fi născut femeie...

— Bine, bine. Și de ce are să se sfîrșească ?

— Fiindcă... ei bine ! Fiindcă am făcut o gafă ! Am voit să continuăm, adică să începem legăturile, mă-nțelegi, fără angajamente nici consecințe... și, ce mai vorbă ! Mi se pare că o să-mi dea papucii. Femeia asta vrea să mă absoarbă.

— Și te va absorbi !

— Cine știe... Sînt atît de slab ! M-am născut să fiu întreținut de o femeie, dar cu demnitate, mă-nțelegi, fără asta, mai bine lipsă !

— Și ce numești tu demnitate ? Aș putea să știu ?

— Asta nu se întreabă ! Sînt lucruri pe care nu le poți defini.

— Adevărat ! răspunse Rogelio pe tonul unei profunde convingeri și adăugă : Dacă pianista te părăsește, ce te faci ?

— Rămîn liber. Și vom vedea dacă mă va cuceri alta... Am fost cucerit de atîtea ori !... Dar asta, cu felul ei de-a nu ceda, de-a păstra veșnic o distanță onorabilă, de-a se face respectată, în sfîrșit, căci nici nu se poate alta mai respectată, ei bine ! cu aceste toate, m-a scos

din minți, dar, știi, m-a scos din minți de-a binelea. Ar fi sfîrșit prin a face din mine ce-ar fi voit. Acum, dacă mă părăsește, voi suferi, și încă mult, dar voi fi liber.

— Liber ?

— Da, liber, la dispoziția alteia.

— Cred că o să vă împăcați...

— Cine știe !... Mă-ndoiesc totuși, fiindcă are un caracter... Astăzi am jignit-o, într-adevăr, am jignit-o.

XVII

— AUGUSTO, îi zise Victor, îți mai aduci aminte de don Eloíno Rodríguez de Albuquerque y Álvarez de Castro ?

— Cine ? Funcționarul acela de la Finanțe, mare amator de chefuri, mai ales cînd nu-l costă prea scump ?

— Chiar el. Ei bine ! S-a însurat !

— Splendid boșorog pentru femeia care și l-a luat pe cap !

— Dar ce-i mai surprinzător este felul lui de-a se însura ! Ascultă și ia notă. O știi prea bine : don Eloíno Rodríguez de Albuquerque y Álvarez de Castro, cu toate titlurile lui, abia de are cu ce să-și țină zilele, nimic mai mult decît leafa lui de la minister, iar, pe deasupra, cu sănătatea stă cît se poate de rău.

— Cu viața pe care a dus-o, cred și eu !

— Bietul om suferă de-o boală de inimă incurabilă. Zilele îi sînt numărate. Abia a scăpat dintr-o criză gravă care l-a dus în pragul morții și l-a hotărît să se însoare, și... atenție la lovitura din urmă... Bietul om rătăcea din pensiune de familie în pensiune de familie și nicăieri nu putea rămîne. Înțelegi că pentru patru *pesetas* nu poți pretinde numai delicatese și trufandale, iar dumnealui era tare mofturos. Și nu era nici grijuliu de felul lui. Și așa, rătăcind din pensiune în pensiune, ajunse în

pensiunea unei venerabile matroane, cam bătrîioară, mai vîrstnică decît dînsul (şi el e mai aproape de şaizeci de ani decît de cincizeci), şi rămasă în două rînduri văduvă : mai întîi după un dulgher care s-a sinucis zvîrlindu-se din înălţimea unei schele şi la care femeia făcea mereu aluzie numindu-l „Rogelio al meu" ; apoi, după un sergent major de carabinieri. Acesta din urmă i-a lăsat după moarte o pensioară de o *peseta* pe zi. Închipuieşte-ţi că don Eloíno al nostru, abia intrat în casa acestei văduve, cade la pat bolnav, grav bolnav, atît de bolnav încît nu mai era nici o nădejde. Fu chemat mai întîi don José, apoi don Valentín, dar degeaba ! Eloíno era pe moarte ! Boala lui cerea atîta şi astfel de îngrijire — de cele mai multe ori nu prea atrăgătoare — încît nu-i mai dădea pace bietei patroane. Ceilalţi pensionari începură să ameninţe cu plecarea. Or, don Eloíno nu putea plăti mai mult, iar dubla văduvioară îi repeta că nu-l mai putea ţine în casă, căci îi strica socotelile.

„În numele Domnului ! Cocoană, măcar de milă ! zicea el, măcar de milă ţine-mă, unde m-aş putea duce în halul ăsta ? Cine o să mă primească ? Dacă mă alungi, n-am ce face decît să mă duc şi să mor într-un spital... În numele Domnului ! Fie-ţi milă ! Mai am doar cîteva zile de trăit !"

Căci era convins că agonia nu-i va fi de lungă durată. Firește, femeia i-a răspuns că locuinţa ei nu-i un spital, că ea trăieşte dînd casă şi masă, şi că toate astea îi strîcau socotelile.

Dar iată că unul dintre pensionari avu o idee strașnică şi-i zise :

„— Don Eloíno, n-ai decît un singur mijloc ca să rămîi în casa acestei femei de treabă, cît vei mai avea de trăit."

„— Care ?" întrebă el.

„— Mai întîi, îi spuse amicul, putem şti ce crezi despre boala dumitale ?"

„— Vai ! Cred că nu voi mai trăi multă vreme ! M-or mai vedea ei, fraţii, în viaţă ? Nu ştiu !..."

„— Aşa de rău te simţi ?"

„— Simt că mor !“

„— Dacă-i așa, un singur mijloc mai ai, ca această femeie de treabă să nu te alunge în stradă și să nu fii silit să te duci la spital.“

„— Dar ce mijloc ?“

„— Să te-nsori cu ea !“

„— Să mă-nsor cu ea ! Să mă-nsor cu patroana pensiunii ! Cine ? Eu ? Un Rodríguez de Albuquerque y Álvarez de Castro ! Dragă, n-am chef de glumă !“

Lucrul acesta îl izbi atît de puternic, încît era gata să-și dea sufletul pe loc.

— Avea și pentru ce !

— Dar cum își reveni din prima surpriză, amicul îi demonstră că, însurîndu-se cu patroana, îi va lăsa femeii treisprezece *duros* pe lună ca pensie, sumă de care altfel n-o să se folosească nimeni în afara Statului. Înțelegi ?...

— Da, cunosc cîțiva, amice Victor, care s-au însurat numai ca Statul să nu pună în buzunar o pensie. Asta înseamnă adevărat civism !

— Dacă don Eloíno a refuzat cu indignare asemenea propunere, închipuiește-ți cîte a mai spus patroana : „Eu, eu să mă mărit, la vîrsta mea, încă să mă mărit a treia oară cu boșorogul ăsta ? Mi se face greață !“

Totuși îl întrebă discret pe un doctor și fu asigurată că don Eloíno își dă sufletul în cîteva zile. Își zise :

„Adevărul e că treisprezece *duros* pe lună nu mi-ar strica deloc.“ În cele din urmă acceptă.

Atunci fu chemat parohul, bunul don Matías, după cum îl știi, adevărat apostol, ca să-l convingă pe muribund.

„— Ba da, ba da, zise don Matías, sărmanul meu, sărmanul meu !“ Și îl convinse. Don Eloíno îl chemă apoi pe Correíta. Părea că-l roagă să se-mpace cu el — erau certați — și să-i fie martor la căsătorie.

„— Cum, te însori, don Eloíno ?“

„— Da, Correíta, da, mă însor cu patroana pensiunii, cu doña Sinfo ! Eu, un Rodríguez de Albuquerque y Álvarez de Castro ! Închipuiește-ți ! Ca să mă îngrijească

vreo cîteva zile, cît mai am de trăit... cine știe dacă frații mei vor mai ajunge să mă vadă în viață !... Femeia se mărită cu mine pentru treisprezece *duros* pe lună, cît îi las pensia."

Se zice că, întors acasă, Correíta istorisi, firește, această poveste nevestei sale Emilia, iar nevastă-sa începu să strige la el :

„— Dar ești un dobitoc, Pepe ! De ce nu i-ai spus să se însoare cu Encarna ? (Encarnacíon era o slujnică, nici prea tînără, nici prea frumoasă, pe care Emilia a adus-o ca zestre la căsătoria ei). L-ar fi îngrijit și ea tot atît de bine ca zgripțuroaica aia, pentru treisprezece *duros !*" Și se zice că Encarna adăugase :

„— Sigur, coniță, aveți dreptate, și eu l-aș fi luat de bărbat și l-aș fi îngrijit cîte zile o mai avea — că multe n-are — pentru treisprezece *duros !*"

— Dar toate astea, Victor, nu-s inventii ?

— Deloc. Sînt unele lucruri peste putință de născocit ! Și asta-i partea cea mai nostimă a poveștii : don Valentín, care, după don José, îl îngriji pe don Eloíno, îmi istorisi că, ducîndu-se într-o zi să-l vadă, îl întîlni pe don Matías îmbrăcat în odăjdii și crezu că se duce să-i citească bolnavului pe moarte sfîntul maslu, cînd colo află că-l însoară. Se întoarse mai tîrziu. Patroana proaspăt căsătorită — pentru a treia oară ! — îl întovărăși pînă la ușă cu glasul plîns și neliniștit, și în prag îl întrebă :

„— Dar spune-mi, don Valentín, o să mai trăiască, o să mai trăiască oare ?"

„— Nu, doña Sinfo, e o chestie de zile. O să moară curînd."

„— Așa-i că o să moară curînd ?"

„— Da, da, curînd de tot."

„— Zău ? O să moară, ești sigur ?"

— Ce mîrșăvie ! exclamă Augusto.

— Nu-i numai asta. Don Valentín porunci să nu se dea bolnavului decît lapte, foarte puțin de fiecare dată, dar doña Sinfo zise unuia dintre pensionarii ei :

„— Poftim de vezi ! Îi dau tot ce-mi cere ! La ce să nu-i fac pe plac, ca mîine moare !“

Don Valentín porunci să i se facă și cîteva spălături. Ea zise :

„— Spălături ?! Brr ! Mi-e greață ! Babalîcului ăstuia boșorog ? Eu ? ah, nu, nu eu ! Celorlalți doi pe care i-am iubit, pe care i-am luat de bărbat pentru plăcerea mea, treacă-meargă... Dar lui ? Eu, spălături lui ? Ah, asta nu !“

— Toate astea sînt fantastice !

— Ba nu, sînt istorice ! Fratele și sora lui don Eloíno își făcură apariția. Și, doborît de această nenorocire, fratele grăi :

„— Fratele meu, fratele meu, un Rodríguez de Albuquerque y Álvarez de Castro, să se însoare cu patroana pensiunii din strada Pellejeros ! Fratele meu ! Fiul unui președinte de tribunal din Zaragoza. Din Zara-go-za ! Să se-nsoare cu o oarecare... doña Sinfo !“

Era înmărmurit !... Iar văduva sinucisului, proaspăta soție a muribundului gîndea :

„Sînt sigură : pe motiv că sîntem cumnați au să plece fără să-mi plătească odaia, ca și cum asta n-ar fi pîinea mea !“

— Totuși, se pare că au plătit chiria, adică bărbatul ei plăti, iar dînșii au luat un baston cu mînerul de aur pe care-l avea muribundul.

— Și a murit într-adevăr ?

— Da, nu mult după aceea. La început, starea i se îmbunătăți ; iar patroana își zicea : „Don Valentín e de vină, că el știa ce are. Don José era mai bun că nu se pricepe la nimic. Dacă l-ar fi îngrijit el, azi ar fi mort, așa o să-mi stea mult pe cap !“ Afară de copiii primului bărbat, doña Sinfo avea o fată din partea celui de-al doilea, carabinierul. Nu mult după căsătorie, don Eloíno spuse copilei :

„— Vino, vino colea ; vino, vino să te pup ; îți sînt doar tată și tu ești fata mea...“

„— Fata ta ! Ah, asta nu ! Fată vitregă, poate“, zicea mama.

„— Mă rog, fată vitregă, cucoană, fata mea vitregă... vino colea... doar mă moștenești !“

Femeia bodogănea :

„— Nerușinatul ! Cică îi e fată numai ca să poată s-o înghesuie. S-a mai pomenit așa ceva ?“

— Ajunseră, firește, la ceartă.

„— M-au tras pe sfoară, don Eloíno, și încă ce tragere pe sfoară ! Te-am luat de bărbat, fiindcă mi s-au dat asigurări c-ai să mori imediat... Altfel, curat chix ! M-au păcălit, m-au păcălit !“

„— Și eu am fost păcălit, cucoană. Ce-ai vrea să fac ? Să mor ca să-ți fac dumitale pe plac ?“

„— Păi așa a fost înțelegerea.“

„— Am să mor, cucoană, am să mor mai curînd decît doresc ! Un Rodríguez de Albuquerque y Álvarez de Castro !“

Se ciorovăiră pentru plata pensiunii, ba atîți bănuți mai mult, ba atîți bănuți mai puțin, și femeia, în cele din urmă, îl dădu pe ușă afară !

„— Să ne vedem cu bine, don Eloíno, și într-un ceas bun.“

„— Dumnezeu să te aibă-n paza lui, doña Sinfo.“

Cel de-al treilea soț al acestei femei de ispravă muri în sfîrșit, lăsîndu-i o pensie de 2,15 *pesetas* pe zi și un plus de cinci sute pentru parastase. Bineînțeles că suma din urmă n-a fost întrebuințată pentru parastase. Ca să nu aibă remușcări și poate din recunoștință pentru pensia de treisprezece *duros* lunar, ea plăti să se facă cel mult două rugăciuni întru pomenirea răposatului...

— Dar ce poveste sinistră, Dumnezeule !

— Poveste ce n-a fost născocită, poveste peste putință de născocit. Sînt pe cale să mai adun cîteva detalii asupra acestei tragi-comedii, asupra acestei farse funebre. La început m-am gîndit să fac o scenetă ; însă după ce m-am gîndit mai bine, am hotărît s-o introduc în felul în care Cervantes introduce cîteva episoade în

Don Quijote, s-o introduc, cum spun, într-o *novela* [1] pe care o scriu ca să mai uit de bătaia de cap ce mi-a pricinuit-o sarcina nevestei.

— Cum ! te-ai apucat să scrii o *novela* ?

— Păi ce să fac ?

— Ce subiect ai, dacă se poate ști ?

— *Novela* mea n-are subiect, sau ca să mă exprim mai bine, are subiectul care se va degaja dintr-însa. Subiectul se face el singur.

— Cum asta ?

— Mai zilele trecute, vezi tu, n-aveam ce face, dar simțeam zbuciumul de-a face ceva, mă apucă un fel de mîncărime lăuntrică, o zvîrcoleală a fanteziei, și mi-am zis : „Am să încep să scriu o *novela*, dar am s-o scriu așa cum trăim, fără să știm ce-o să se-ntîmple". M-am așezat, mi-am luat hîrtie și începui să scriu ce-mi trecu prin minte, fără să știu ce va urma, fără nici un plan. Personajele mele se creează pe măsură ce intră în acțiune și încep să vorbească, mai ales pe măsură ce vorbesc ; caracterul lor se va forma cu încetul. Și uneori, acest caracter al lor va fi că nu vor avea caracter !

— Da, ca mine.

— Nu știu. Toate astea vor reieși singure. Mă las purtat.

— Ai și ceva psihologie ? Ceva descripții ?

— Dialog, mai ales dialog. Totul este ca personajele să vorbească, să vorbească mult, cu riscul de-a nu spune nimic.

— Elena ți-a vîrît asta în cap, nu ?

— Dar de ce ?

[1] Pentru jocul de cuvinte din paginile următoare, e nevoie să se știe că *novela* în spaniolă înseamnă pur și simplu *roman*. Tălmăcitorul n-a transcris corespondentul în românește, întrucît această năstrușnică născocire a lui don Miguel care este *nivola*, cum se va vedea, a fost luată în Spania de bună și astăzi există termenii *novela* și *nivola* cu două sensuri deosebite. (N. tr.)

— Fiindcă odată mi-a cerut un roman, ca să-și mai treacă timpul, și-mi aduc aminte că cerea să fie foarte scurt și cu mult dialog.

— Așa e, cînd citește un roman în care abundă descripțiile, predicile sau relatările le sare, zicînd: „Mofturi ! mofturi ! mofturi !“ Pentru ea, numai dialogul nu-i moft. Știi că și o predică se poate ține foarte frumos în dialog...

— Cum asta ?

— Fiindcă lumii îi place conversația pentru conversație, deși de multe ori n-are nici un sens. Sînt unii care nu suportă un discurs de o jumătate de oră, dar care stau trei ceasuri și tăifăsuiesc într-o cafenea. Farmecul conversației este să vorbești ca să vorbești, să vorbești fără legătură și fără întrerupere.

— Și eu găsesc discursul un gen plictisitor...

— Da, omul se complace în a sta de vorbă, în vorba vioaie... Să pară mai ales că nu autorul spune ceea ce spune, să nu ne copleșească cu personalitatea lui, cu eul lui satanic. Totuși, ceea ce spun personajele mele, bineînțeles că eu o spun...

— Asta pînă la un punct...

— Cum pînă la un punct ?

— Da, începi prin a crede că tu ești acela care conduci personajele tale, cu propria ta mînă, și cînd colo te vei convinge foarte lesne că ele te conduc pe tine. Foarte adesea, un autor devine, la toată urma, jucăria ficțiunilor sale...

— Poate. Ceea ce știu eu e că în *novela* mea voi pune tot ce-mi va trăsni prin minte și exact așa cum îmi va trăsni.

— Atunci n-are să mai fie o *novelă*.

— Nu, va fi... va fi o *nivolă*.

— Dar ce-i aia *nivolă ?*

— Se povestește că poetul Manuel Machado [1], fra-

[1] *Manuel Machado*, unul din cei mai mari poeți ai generației numite de la 98 din care face parte și Unamuno. Fratele său, Antonio, poet și el, are în poezie o factură clasică, spre deosebire de cel dintîi care-i foarte modern. (N. tr.)

tele lui Antonio, se duse într-o zi împreună cu frate-său la don Eduardo Benot și-i citi un sonet în versuri alexandrine, sau mai știu eu în ce altă formă eterodoxă. Don Eduardo îi zise : „Dar ăsta nu-i sonet !“

„Nu, domnul meu, îi răspunse Machado, nu-i un sonet, e un *‚sonit.*“ Tot așa și cu novela mea, n-o să fie o novelă, ci... cum să-i spun ? *Novilă, nebulă...?* Nu, nu, *nivolă,* așa, *nivolă.* Nimeni n-o să aibă dreptul să spună că mă abat de la legile genului... Născocesc genul, și a născoci un gen nu-i altceva decît să-i dai un nume nou. Și îi stabilesc legile pe care le poftesc. Și mult dialog !

— Dar cînd un personaj e singur în scenă ?

— Atunci, un monolog. Și ca să aducă niţeluș a dialog, născocesc un cîine cu care personajul meu să stea de vorbă.

— Știi, dragă Victor, am impresia că mă născocești...

— Tot ce se poate !

După ce Victor și amicul lui se despărțiră, Augusto se gîndi : „Dar biata mea viață ? E-o novelă, o nivolă ? Ce e ? Tot ce mi se întîmplă și tot ce se întîmplă celor ce mă-nconjoară e-o realitate sau o ficțiune ? Nu-i oare un vis al lui Dumnezeu sau al cui o fi ? Un vis ce se va risipi de îndată ce El se va deștepta ? Oare nu pentru a-L adormi, pentru a-I desmierda visul, Îl rugăm și-I cîntăm cîntece de slavă și imnuri ? Toate liturghiile tuturor religiilor sînt altceva oare decît o manieră de-a legăna visul lui Dumnezeu, ca El să nu se deștepte și să nu înceteze de-a ne visa ? Ah, Eugenia mea ! Eugenia mea ! Și tu, Rosarito !...“

— Ei ! Orfeu !

Orfeu îi ieșise în întîmpinare și, dintr-un salt, îi sări pe picioare. Augusto îl prinse și animalul începu să-i lingă mîna.

— Domnișorule, zise Liduvina, Rosario vă așteaptă cu rufele spălate.

— Și de ce nu le-ai luat tu singură în primire ?

— Habar n-am... I-am spus că domnul n-o să întîrzie, că dacă vrea să vă aștepte...

— Ai fi putut foarte bine s-o expediezi ca de obicei...

— Da, dar... în sfîrșit... mă-nțelegeți dumneavoastră...

— Liduvina ! Liduvina !

— Mai bine s-o primiți dumneavoastră.

— Bine. Mă duc.

XVIII

— EI ! ROSARITO ! STRIGĂ AUGUSTO DE ÎNdată ce o zări.

— Bună-seara, don Augusto și glasul fetei era senin și limpede, cum limpede și senină îi era privirea.

— De ce n-ai aranjat cu Liduvina ca alte dăți, cînd nu mă găseai acasă ?

— Nu știu de ce ! Mi-a spus să aștept, credeam că vreți să-mi spuneți ceva...

„Ce înseamnă asta : ingenuitate sau altceva ?" gîndi Augusto și rămase o clipă nedumerit. Fu un moment de jenă, încărcat de o tăcere tulburătoare.

— Ceea ce vreau, Rosario, e să uiți tot ce s-a petrecut zilele trecute, să nu-ți mai amintești niciodată, ai înțeles ?

— Bine, cum vreți dumneavoastră...

— Da, a fost o nebunie... o nebunie... n-am știut ce spun și ce fac... așa cum știu acum... și se apropie de fată.

Fata îl aștepta liniștită, ca resemnată. Augusto se așează pe un divan, o chemă : „vino colea !...", și-i spuse să ia loc ca atunci, pe genunchii lui și cîtva timp o privi lung în ochi. Ea îi suportă în liniște privirea, deși tremura toată, ca o frunză de anin.

— Tremuri, mititico ?

— Eu ? Eu nu ! Mi se pare că dumneavoastră...

— Nu tremura. Liniștește-te.

— Nu mă mai face să plîng...

— Haide, văd bine că tocmai ţii să te fac din nou să plîngi. Spune-mi, ai un iubit ?

— Dar ce întrebare...

— Spune-mi, ai vreunul ?

— Un iubit... aşa, un iubit... nu !

— Dar nici un băiat de vîrsta ta nu s-a apropiat de tine ?

— Ştii bine şi singur, don Augusto...

— Şi tu ce i-ai spus ?

— Sînt lucruri care nu se spun...

— Adevărat. Dar, spune, vă iubiţi ?

— Pentru numele lui Dumnezeu, don Augusto !...

— Dacă începi să plîngi, te las.

Micuţa sprijini fruntea de pieptul lui Augusto şi, pitulată acolo, izbucni în plîns, dar încercînd să-şi înăbuşe hohotele. „Fata asta o să leşine !" gîndea el, în timp ce-i mîngîia părul.

— Linişteşte-te ! Linişteşte-te !

— Dar cu femeia ceea... ? întrebă Rosarito fără să-şi ridice capul, înghiţindu-şi lacrimile.

— A ! Îţi mai aduci aminte ! Ei bine, femeia ceea, pînă la urmă, m-a respins cu totul. Nici măcar o clipă n-am izbutit s-o cuceresc, şi astăzi am pierdut-o cu totul, o, cu totul !

Fata ridică fruntea şi-l privi drept în faţă, ca şi cînd voia să vadă dacă spune adevărul.

— Vrei să mă înşeli... murmură ea.

— Cum aş putea să te înşel ? Ei, asta-i bună ! Va să zică asta îţi trece prin minte, ai ?... Dar... parcă mi-ai spus că ai un iubit nu ?

— Eu n-am spus nimic...

— Linişteşte-te, linişteşte-te ! şi, aşezînd-o alături pe divan, el se ridică şi începu să forfotească prin odaie.

Dar întorcîndu-şi ochii spre ea, văzu că biata fată era schimbată la faţă şi tremura. Înţelese că se afla fără apărare, că, stînd astfel, singură, în faţa lui, pe sofaua aceea, la o distanţă mică, ca un acuzat înaintea procurorului, se simţea sfîrşită.

— Așa e ! exclamă el, sîntem cu atît mai apărați unul de altul cu cît sîntem mai apropiați.

Veni să se așeze din nou, din nou o puse pe genunchi, o cuprinse cu brațele și o strînse la piept. Biata fată își puse mîna pe umărul lui ca și cum s-ar fi sprijinit, și din nou își ascunse fața la pieptul lui Augusto. Și aici, ascultînd bătăile inimii lui, ea se sperie.

— Ești bolnav, don Augusto ?

— Cine poate spune că e sănătos ?

— Vrei să chem pe cineva să-ți aducă...

— Nu, nu, lasă. Îmi cunosc boala. Ceea ce îmi trebuie e o călătorie. Și, după o tăcere : Mă vei întovărăși tu oare ?

— Don Augusto !

— Lasă dracului „don"-ul ! Ai să mă întovărășești ?

— Cum vrei dumneata...

O negură învălui mintea lui Augusto, sîngele de la tîmple începu să-i zvîcnească, simți o apăsare în piept. Ca să se izbăvească, începu s-o îmbrățișeze pe Rosarito, să-i sărute ochii pe care ea trebui să-i închidă. Deodată se ridică și-i zise depărtîndu-se de ea :

— Lasă-mă, lasă-mă ! Mi-e frică !

— Frică de ce ?

Seninătatea neașteptată a fetei îl înfricoșă și mai mult.

— Mi-e frică, nu știu de cine, de mine, de tine. Nu contează de cine. De Liduvina. Ascultă, du-te, du-te, dar ai să mai vii, nu ? Ai să mai vii ?

— Cînd vrei dumneata.

— Și mă vei întovărăși în călătoria mea, nu ?

— Cum poruncești...

— Acum du-te, du-te !

— Dar femeia ceea ?...

Augusto alergă spre micuța care se ridicase, o luă în brațe, o strînse la piept, lipi buzele-i uscate de buzele ei și astfel, fără s-o sărute, rămase o clipă, cu gura ei apăsată pe a lui, pe cînd el clătina din cap. Și apoi, depărtîndu-se de ea, zise :

— Du-te, du-te !

Rosario ieși. Imediat după plecarea ei, Augusto, obosit de parcă bătuse kilometri întregi pe munți, se aruncă în pat, stinse lumina, și rămase monologînd astfel :

„Am mințit-o și m-a mințit. Așa se întîmplă totdeauna ! Totul e fantezie, nimic altceva decît fantezie. De cîte ori deschide gura, omul minte și de cîte ori își vorbește lui însuși, adică de cîte ori gîndește știind că gîndește, omul se minte pe sine. Nu există alt adevăr decît viața fiziologică. Cuvîntul, acest produs social, a fost născocit pentru a minți. Am auzit pe filosoful nostru zicînd că adevărul, ca și cuvîntul, e un produs social, ceea ce cred cu toții, și, crezînd, se înțeleg."

Simți că mîna îi e linsă ușor : „A, ești aici, Orfeu ? Tu, pentru că nu vorbești, tu nu minți și cred chiar că nu te înșeli, că nu te minți pe tine însuți. Și totuși, fiindcă ești un animal domestic, a trebuit să iei ceva de la om... Nu facem altceva decît să mințim și să ne dăm importanță. Cuvîntul a fost creat ca să exagereze toate senzațiile și impresiunile noastre... poate ca să și credem în ele. Cuvîntul, și orice soi de exprimare convențională, ca sărutul și strîngerea în brațe... Nu facem decît să ne jucăm rolul fiecare... Cu toții sîntem niște personaje... niște măști... niște măscărici ! Nimeni nu suferă și nu se bucură cum o mărturisește, o exprimă și poate chiar crede că se bucură și suferă ; altfel, nici n-am putea trăi. În fond, sîntem foarte calmi. Așa ca mine, actor, îmi joc comedia singur, actor și spectator în același timp. Numai durerea fizică ucide. Unicul adevăr e omul fiziologic, acela care nu vorbește, care nu minte..."

Se auzi o bătaie scurtă în ușă.

— Cine-i ?

— Astă-seară nu mîncați ? întrebă Liduvina.

— Așa e, stai că vin.

„Și astăzi, ca în fiecare zi, voi dormi eu și va dormi și ea. Rosarito va dormi ? Oare nu i-am tulburat liniș-

tea spiritului ? Şi acel firesc al ei, e oare inocenţă sau viclenie ? Poate că nu există nimic mai viclean ca inocenţa şi mai inocent ca viclenia. Da, da, ştiu bine, în fond nimic nu-i mai... mai... cum să spun, mai cinic decît inocenţa. Dar uşurinţa cu care mi se lăsa în voie, ceea ce m-a făcut să-mi fie frică, frică nici nu ştiu bine de ce, era altceva decît inocenţă ? Întrebarea ei : «Şi femeia ceea ?« Gelozie ! Nu zău ? Gelozie ?... Probabil că dragostea se naşte odată cu gelozia, numai gelozia ne dezvăluie dragostea. Cît de puternic ar fi îndrăgostită o femeie de un bărbat, sau cît de puternic ar fi îndrăgostit un bărbat de o femeie, ei nu-şi dau bine seama de dragostea lor, nu-şi mărturisesc dragostea, nu sînt în realitate destul de îndrăgostiţi unul de celălalt, pînă ce el nu vede că ea se uită la alt bărbat sau pînă ce ea nu vede că el se uită la altă femeie. Dacă n-ar fi pe lume decît o singură femeie şi un singur bărbat, fără altă societate, ar fi imposibil să se îndrăgostească unul de celălalt. În definitiv, lipseşte veşnic cel de-al treilea, Celestina, şi Celestina e societatea. Marele Galeoto ! E bine zis, da, marele Galeoto !... Şi dacă minciună n-ar fi decît limbajul ! La fel, tot ce e dragoste e o minciună mai mult. Dar fiziologia ? Ei ! Fiziologia nu-i dragoste şi nu merită atenţie ! De aceea şi este adevăr curat ! Dar... hai ! Orfeu, hai să mîncăm. Asta da, e ceva adevărat !"

XIX

DUPĂ DOUĂ ZILE, AUGUSTO FU ÎNŞTIINţat că o doamnă doreşte să-l vadă şi să-i vorbească. Se duse în întîmpinarea ei şi se află în faţa doñei Ermelinda, care la întrebarea : „Dumneavoastră aici ?" a lui Augusto, răspunse : „Dacă dumneavoastră nu voiţi să mai veniţi pe la noi !..."

— Înțelegeți, doamnă, replică Augusto, că după cele ce mi s-au întîmplat în casa dumneavoastră în ultimele două vizite, întîi cu Eugenia singură, apoi cînd n-a voit să mă primească, nu mai puteam să vă calc pragul. Mă țin de tot ce-am făcut și tot ce-am făgăduit, dar nu mai pot veni pe-acolo...

— Dar am o însărcinare din partea Eugeniei...

— Din partea ei ?

— Da, chiar a ei. Nu știu ce s-a petrecut între dînsa și logodnic, dar nu mai vrea să audă de el, e furioasă pe el, iar zilele trecute, venind acasă, s-a încuiat în odaia ei și a refuzat mîncarea. Avea ochii roșii de plîns, lacrimi care ard, cred că știți, lacrimi de mînie...

— A ! Va să zică există mai multe feluri de lacrimi ?

— Firește ! Sînt lacrimi care răcoresc și ușurează, altele care ard și apasă. Plîngea și nu voia să mănînce. Îmi repeta mereu același cîntec, că bărbații sînt cu toții niște brute și nimic altceva decît brute. Și în toate aceste zile, a trîntit și bufnit, parcă avea mii de draci. Ieri, în sfîrșit, m-a chemat, mi-a spus că regretă tot ce v-a spus, că s-a înflăcărat și s-a purtat nedrept cu dumneavoastră. Recunoaște sinceritatea și noblețea intențiilor dumneavoastră și ține nu numai să-i acordați iertarea pentru faptul de-a fi spus că vreți s-o cumpărați, ci să și aflați că nici ea singură nu crede așa ceva. Mai ales asupra acestora a insistat. Mai întîi dorește s-o credeți ; dacă a vorbit, precum știți, a făcut-o din exasperare, din ciudă, dar n-a crezut așa ceva nici o clipă...

— Cred că n-a crezut.

— Apoi... apoi m-a însărcinat să mă dau binișor pe lîngă dumneavoastră, cu diplomație.

— Cea mai bună diplomație, doamnă, este să n-o ai, și mai ales cu mine !

— Apoi, cum zic, m-a rugat să aflu de la dumneavoastră dacă nu v-ar supăra faptul că ar primi, fără nici un fel de angajament, cadoul pe care i l-ați făcut cu propria ei casă.

— Cum fără angajament ?

— Sigur, să primească darul ca pe-un dar.

— De vreme ce așa i l-am făcut, cum poate să-l primească altfel ?

— Mi-a spus că e gata, spre a vă dovedi bunăvoința ei și părerea de rău pentru cele ce v-a spus, să primească această donație generoasă, dar fără ca asta să implice...

— Ajunge, doamnă, ajunge ! Pare-se că și acum, fără să-și dea seama, mă jignește din nou.

— Fără intenție, vă asigur.

— Sînt ocazii cînd cele mai grave ofense sînt cele ce se strecoară fără intenție, cum ziceți.

— Nu înțeleg...

— Și totuși e foarte simplu. Am fost într-o zi la o reuniune, unde unul din cei care se aflau acolo, deși mă cunoștea, nici nu m-a salutat măcar. La ieșire, m-am plîns unui amic care-mi zise : „Nu fi uimit de asta, n-a făcut-o cu intenție, nici măcar nu și-a dat seama că ești acolo". Eu i-am răspuns : „Păi asta e cea mai mare grosolănie : nu că nu m-a salutat, ci că n-a băgat de seamă prezența mea". „E fără voia lui, e un mare distrat..." îmi replică amicul. Iar eu la rîndul meu : „Cele mai grave grosolănii sînt acelea pe care le săvîrșești fără voie și grosolănia grosolăniilor e să fii distrat în prezența cuiva". Asta-i totuna, doamnă, cu ceea ce numim prostește uitări involuntare, ca și cum ar fi cu putință să uiți voit. De obicei, cînd uiți voit comiți o grosolănie.

— Unde vreți să ajungeți ?

— Vreau s-ajung aici, doña Ermelinda : după ce-mi cere iertare pentru că m-a insultat crezînd că, prin cadoul meu, încerc s-o cumpăr, silindu-i recunoștința, nu știu de ce ține să stabilească acum că primește fără nici un angajament din parte-i. Despre ce angajament, mă rog, poate fi vorba, despre ce angajament ?

— Nu vă înflăcărați așa, don Augusto !

— Dar cum să nu mă înflăcărez, doamnă, cum să nu mă înflăcărez ? Oare fetița asta vrea să-și rîdă de

mine și să se joace cu mine ? Și, zicînd acestea, își aminti de Rosarito.

— Vă rog, don Augusto, pentru numele lui Dumnezeu !...

— V-am și spus că ipoteca e ridicată, am anulat-o și dacă nu se îngrijește de casă, eu n-am nimic de-a face cu ea. Că-mi este sau nu recunoscătoare, nu mă privește !

— Dar, don Augusto, nu vă lăsați așa, în starea asta ! Ceea ce vrea ea e să facă pace cu dumneavoastră, să redeveniți buni prieteni...

— Da, acum, cînd a declarat război celuilalt, nu-i așa ? Înainte, eu eram celălalt, acum sînt chiar acela, nu ? Acum e vorba să fiu pescuit, ai ?

— Dar eu n-am spus așa ceva !

— Nu, dar am ghicit singur.

— Ei bine ! Vă înșelați amarnic. După ce nepoata mea mi-a spus tot ceea ce v-am repetat adineauri, am încercat să insinuez și s-o sfătuiesc, întrucît s-a supărat pe haimanaua aia de logodnic, să-ncerce să vă recîștige pe dumneavoastră, nu-i așa, dumneavoastră mă-nțelegeți prea bine...

— Da, să mă cucerească din nou...

— Exact. Ei bine ! Acestui sfat al meu ea a răspuns de o mie și una de ori că asta nu, și nu, și nu ! Mi-a răspuns că vă stimează și vă apreciază ca prieten, dar că nu i-ați plăcea ca soț, că vrea să se mărite cu bărbatul pe care l-ar iubi...

— Și că pe mine nu va izbuti să mă iubească niciodată, nu ?

— Asta n-a spus-o...

— Poftim, iar diplomație.

— Cum ?

— Ei da ! Veniți nu numai să-mi cereți să iert acestei... fete, ci să și cercetați dacă nu consimt s-o cer de nevastă. Nu-i așa ? Lucru de la sine înțeles că dumneaei, ehe ! se va resemna...

— Vă jur, don Augusto, pe sfînta amintire a sfintei mele mame, Dumnezeu s-o ierte, vă jur...

— Porunca a doua : să nu juri !

— Ei bine, jur că dumneavoastră sînteţi acela care uitaţi acum, fără voie bineînţeles, cine sînt eu, cine e Ermelinda Ruiz y Ruiz.

— Dacă ar fi aşa...

— Da, aşa e, vă asigur, şi rosti aceste cuvinte pe un ton care nu lăsa loc nici unei îndoieli.

— Ei bine... atunci... atunci spuneţi nepoatei dumneavoastră că accept explicaţiile ei, că-i sînt profund recunoscător, că voi continua să-i fiu prieten, un prieten leal şi nobil, dar numai prieten, nimic alta decît prieten, un prieten... Nu-i spuneţi că nu sînt un pian la care poţi cînta după pofta inimii, că nu sînt bărbatul pe care azi îl laşi şi mîine îl iei, că nu sînt, pe rînd, un substitut, un vicelogodnic, o porţie de mîncare de la masa a doua...

— Nu vă supăraţi aşa !

— Dar nu mă supăr deloc. Deci, continui să-i fiu prieten.

— Veţi veni curînd pe la noi ?

— Asta...

— Dacă nu, biata fată n-are să mă creadă, o să-i pară tare rău...

— Nu pot. Mi-am pus în gînd să întreprind o lungă şi depărtată călătorie...

— Dar înainte de plecare, ca să vă luaţi rămas-bun...

— Bine, voi vedea...

Se despărţiră. Cînd doña Ermelinda ajunse acasă şi istorisi nepoatei convorbirea ei cu Augusto, Eugenia îşi zise : „Aici e vorba de altă femeie, nu încape îndoială ; acum chiar vreau să-l recuceresc !"

La rîndul său, Augusto, rămas singur, începu să se plimbe prin odaie, zicîndu-şi : „Vrea să se joace cu mine, ca şi cum ar cînta la pian... mă lasă, mă ia, mă va lăsa din nou. Mă ţinea de rezervă... să spună ea ce vrea ; urmăreşte să-i cad din nou la picioare, poate ca să mă ducă cu vorba... Parcă eu sînt muţunachele ei, un caraghios, un instrument al răzbunării dumneaei, prin care să-l facă gelos pe celălalt şi să-l supună iar

ca pe un terchea-berchea... Haida de ! Am şi eu personalitatea mea ! Eu sînt eu... da, sînt eu ! Ei i-o datorez asta, Eugeniei. Cum să tăgăduiesc că ea mi-a deşteptat facultatea de-a iubi ? Dar acum, că mi-a deşteptat-o şi aţiţat-o, nu mai am nevoie de ea. Femei sînt cu duiumul..."

La gîndul acesta, nu-şi putu reţine un zîmbet. Îşi aminti de acea frază a lui Victor pe care a spus-o atunci cînd Gervasio, de curînd însurat, i-a adus la cunoştinţă că se va duce cu soţia lui să stea cîtva timp la Paris : „Să te duci la Paris cu o femeie ? Asta înseamnă să te duci la vie cu struguri în basma." Cuvinte care l-au amuzat mult.

Îşi repeta : „Femei sînt cu duiumul... şi ce farmec are inocenţa vicleană, viclenia inocentă a Rosaritei, această nouă ediţie a Evei eterne ! Ce farmec pe puştoaica asta !... Ea, Eugenia, m-a făcut să cobor din abstract la concret, dar Rosarito mi-a dezvăluit iubirea primitivă şi sînt atîtea femei ispititoare, femei... Atîtea Eugenii ! Atîtea Rosarite ! Nu, nu, nimeni nu se va juca cu mine, şi cu atît mai puţin o femeie ! Eu sînt eu. Sufletul îmi poate fi mic, dar e al meu !" Exaltîndu-şi astfel eul, simţea că eul i se umflă, i se umflă, iar odaia se făcea mai mică, aşa că ieşi afară ca să-i dea spaţiu şi libertate.

Odată ajuns în stradă, simţi cerul deasupra creştetului şi oamenii ce umblau încolo şi încoace după treburi sau după plac ; nimeni nu-i dădea atenţie, desigur involuntar, nici nu se făcea caz de prezenţa lui în stradă, pentru că, firesţe, nimeni nu-l cunoştea. Simţi atunci că eul său, acel eu din afirmaţia lui „Eu sînt eu !", descreştea, descreştea văzînd cu ochii, şi i se ghemuia în trup, şi chiar aici, înlăuntrul lui, îşi căuta un colţişor ascuns unde să se pitulească, să nu fie văzut. Strada era un cinematograf, iar el se simţea cinematografic, o umbră, o fantomă. Veşnic cufundat în marea mulţimii omeneşti, un pierdut în gloata oamenilor ce umblă încolo şi-ncoace fără să-l cunoască sau să-l ia în seamă, el încerca aceeaşi senzaţie pe care o

ai cînd te cufunzi în natura liberă, sub cerul liber, în toate cele patru puncte cardinale.

Numai în singurătate se simțea pe sine ; în singurătate își putea spune, poate ca să se convingă : „Eu sînt eu" ; în fața celorlalți, pierdut în mulțimea aferată și distrată, nu se simțea el însuși.

Ajunse astfel într-o grădiniță liniștită, în piața solitară a cartierului retras în care locuia. Piața era un colțișor de pace, unde veșnic se jucau cîțiva copii, căci tramvaiele nu treceau pe acolo, numai cîteva trăsuri, și unde veneau bătrînii să se-ncălzească la soare, în după-amiezele dulci de toamnă, cînd frunzele a vreo doisprezece castani de India, ce trăiau în acest loc retras, tremurau la bătaia vîntului de miazănoapte și se rostogoleau pe pavaj sau se așterneau pe băncile de lemn, toate date cu verde, nuanța frunzei proaspete. Acești copaci domestici, urbanizați, tunși corect, stropiți la ore fixe, cînd nu ploua, de o stropitoare comunală, și care-și întindeau rădăcinile sub caldarîmul pieței ; acești copaci prizonieri ce vedeau în fiece zi cum soarele răsare și apune pe după acoperișurile caselor ; acești copaci captivi care poate visează la codrul depărtat, aveau în ochii lui o tainică atracție. În frunzișul lor ciripeau cîteva păsărele, civilizate și ele, fiindcă au învățat să se ferească de copii, și să se apropie de bătrîni, care le dădeau firimituri de pîine.

De cîte ori, stînd singur și solitar pe una dintre băncile verzi din acea piațetă, nu asista el la incendiul amurgului deasupra unui acoperiș, iar uneori, desprinzîndu-se pe fondul aurului de foc al acestei splendide purpure, nu vedea el silueta unei pisici negre pe hornul unei case !

Toamna, ploua cu frunze galbene, mari cît foile de viță, asemenea unor mîini mumificate, subțiate, ploua peste grădinițele din centru cu răzoarele și cu vazele lor de flori. Copiii se jucau printre frunzele uscate, se jucau poate ca să le adune, fără să-și dea seama de amurgul incendiat.

În seara aceea, cînd ajunse în piața liniștită, Augusto se așeză pe o bancă, după ce dădu la o parte pă-

tura de frunze uscate ce-o acoperea — căci era toamnă. Lîngă banca lui, ca de obicei, cîțiva copii se jucau. Unul dintr-înșii, așezîndu-l pe altul lîngă trunchiul unui castan de India, lipit de el, îi spunea : „Tu erai prizonier și hoții te păzeau". „Dar eu..." începu celălalt bosumflat ; iar cel dintîi îi replică : „Nu, ziceam că tu nu ești tu..." Augusto nu voi să asculte mai mult, se ridică și se duse să se așeze pe o altă bancă. Se gîndea : „Tot așa ne jucăm și noi, cei mari. Tu nu ești tu. Eu nu sînt eu ! Dar acești sărmani copaci, sînt ei oare ceea ce sînt, adică ei înșiși ? Frunzele lor cad înainte, cu mult înainte de a cădea frunzele fraților lor de pe munți. Au rămas niște schelete și aceste schelete își proiectează umbra scurtată pe caldarîm, sub strălucirea puternică a luminii lampadarelor electrice. Un copac iluminat electric ! Ce straniu, ce fantastic aspect are frunzișul lui în primăvară, cînd arcul voltaic îi dă o aparență metalică ! Zefirul nici nu-i leagănă ! Sărmani copaci ce nu pot nici să se bucure de nopțile negre ale cîmpiei, de nopțile fără lună cu mantaua stelelor palpitante ! S-ar părea că, plantînd fiecare din acești arbori în locul acesta, omul i-a spus : «Tu nu ești tu !» și, ca să nu uite asta, ca să nu adoarmă, li s-a dăruit această electrică iluminație nocturnă... Sărmani copaci noctambuli ! Nu, nu, cu mine n-au să se joace cum se joacă cu voi !"

Se ridică și începu să bată străzile ca un somnambul.

XX

VA ÎNTREPRINDE OARE O CĂLĂTORIE, DA sau nu ? A spus-o la toată lumea, mai întîi Rosaritei, fără să știe ce spune, ca să spună ceva, sau mai mult ca un pretext, să vadă dacă îl va întovărăși ; apoi doñei Er-

melinda ca să-i dovedească... ce ? ce pretindea el să-i dovedească făcîndu-i cunoscut proiectul de călătorie ? N-are importanță ! Totul e că în două rînduri și-a dat cuvîntul, a declarat că va întreprinde o lungă și depărtată călătorie. Or, el era un om de caracter, el era el ; trebuia să fie și un om de cuvînt ?

Oamenii de cuvînt spun mai întîi ceva, apoi o gîndesc și pînă la urmă o fac, fie că rezultatul e bun sau rău ; oamenii de cuvînt nu-și iau cuvîntul înapoi, nici nu se răzgîndesc odată ce și-au dat cuvîntul, iar el a declarat că va face o lungă și depărtată călătorie ! O lungă și îndepărtată călătorie ? Pe ce motiv ? În ce scop? Cum ? Unde ?

I se anunță vizita unei domnișoare.

— O domnișoară ?

— Da, zise Liduvina, mi se pare că e... pianista !

— Eugenia !

— Chiar dînsa.

Rămase descumpănit. Cuprins de o silă subită, îi veni ideea să n-o primească, să i se spună că nu-i acasă. „Vine să mă recîștige, să se joace cu mine ca și cum aș fi un mutunache, își zise, să-i fac jocul, să-l înlocuiesc pe celălalt."

În cele din urmă avu idei mai bune : „Nu, trebuie să mă arăt tare !"

— Spune-i că vin îndată !

Îndrăzneala acestei femei îl înmărmurea. „Trebuie să recunoaștem că e o femeie adevărată, un adevărat caracter. Ce curaj ! Ce hotărîre ! Ce ochi !... Dar nu ! Nu și nu ! N-are să mă clintească ! N-are să mă recîștige !"

Cînd Augusto intră în odaie, Eugenia îl aștepta în picioare. El îi făcu semn să ia loc, dar, înainte de a se așeza, ea exclamă :

— Ai fost înșelat, don Augusto, ai fost înșelat, cum am fost și eu înșelată !

La auzul acestora, bietul om se simți dezarmat și nu mai știu ce să spună. Amîndoi se așezară și o foarte scurtă tăcere urmă.

— Ei da ! Așa e, don Augusto, ai fost înșelat cu privire la mine și eu am fost înșelată cu privire la dumneata. Asta e !

— Totuși, Eugenia, am vorbit unul cu altul, față-n față !

— Nu ține seama de ceea ce ți-am spus. Ce-a fost a trecut !

— Evident, trecutul e totdeauna trecut, nu poate fi altfel.

— Mă vei înțelege. Nu vreau să dai faptului că primesc darul dumitale generos alt sens decît cel pe care-l are.

— Precum și eu, domnișoară, doresc să nu dai donației mele alt sens decît cel pe care-l are.

— Bine, loialitate pentru loialitate. Acum trebuie să vorbim limpede : trebuie să-ți spun că după cele ce s-au petrecut, și după cele ce ți-am spus, n-aș mai putea, chiar dacă aș voi, să-ți plătesc generoasa danie altfel decît prin cea mai pură recunoștință. Așa cum nici dumneata, la rîndul dumitale, cred că...

— Fii sigură, domnișoară, că și eu, la rîndul meu, după cele întîmplate, după cîte mi-ai spus la ultima noastră întrevedere, după ceea ce mi-a povestit mătușa dumitale, după ceea ce îmi închipui și eu, n-aș putea, chiar dacă aș voi, să pretind plată pentru generozitatea mea...

— Atunci sîntem de acord ?

— Perfect de acord, domnișoară !

— Vom putea prin urmare redeveni prieteni, buni prieteni, prieteni adevărați, nu ?

— Vom putea !

Eugenia îi întinse lui Augusto mîna-i albă și rece ca zăpada, cu degetele-i subțiri, obișnuite să alerge pe clape ; el o strînse într-a lui, care în acel moment tremura.

— Vom fi deci prieteni, don Augusto, buni prieteni, deși pentru mine această prietenie...

— Mă rog ?

— Poate în ochii lumii...

— Cum ? Vorbește, vorbește !

— În sfîrșit, n-are importanță, de vreme ce, după recente experiențe dureroase, am renunțat la unele lucruri...

— Explică-te, domnișoară. Mai clar. Nu e bine să spui lucrurile pe jumătate.

— Ei bine, don Augusto, am să-ți vorbesc limpede, cum nu se poate mai limpede. Crezi că e cu putință, după cele ce s-au întîmplat, cînd toate cunoștințele noastre știu că dumneata ai anulat ipoteca imobilului meu, făcîndu-mi-l astfel cadou, crezi că mai e cu putință ca cineva să se gîndească la mine și să vină cu anume cerere... ?

„Femeia asta e diabolică !“ gîndi Augusto ; coborî privirea, țintuind-o în pămînt, fără să știe ce să răspundă. Apoi, ridicîndu-și ochii, văzu că Eugenia își șterge pe furiș o lacrimă.

— Eugenia ! strigă el cu glas tremurător.

— Augusto ! murmură ea smerită.

— Dar ce vrei să facem ?

— O ! Nimic, asta-i fatalitatea, nimic altceva decît fatalitatea ! Sîntem jucăria ei ! Ce nenorocire !

Augusto se ridică din fotoliu și se duse să șadă pe divan lîngă Eugenia.

— Ascultă, Eugenia, pentru numele lui Dumnezeu, nu te juca așa cu mine. Fatalitatea ești tu, nu există altă fatalitate decît tine, tu mă atragi, și mă tîrăști, și mă faci să mă-nvîrtesc ca o sfîrlează ; tu mă înnebunești, tu mă faci să calc în picioare cele mai ferme hotărîri pe care le iau, tu faci ca eu să nu mai fiu eu...

Îi încercui grumazul cu brațul, o atrase spre el, o strînse la piept. Ea, cu seninătate, își scoase pălăria.

— Da, Augusto, fatalitatea ne-a adus aici. Nici... nici tu, nici eu, nu putem fi necredincioși, nesinceri față de noi înșine. Tu nu poți să pari a voi să mă cumperi pe mine, cum am spus-o într-o clipă de indignare, și nici eu nu pot să am aerul de a face din tine un substitut, un om în loc, o porție de mîncare la masa a doua, cum ai spus-o mătușii. Și nevrînd altceva decît să recompensez generozitatea ta...

— Dar, ce importanță are, Eugenia mea, o aparență sau alta ? Și în ochii cui ?

— În ochii noștri.

— Cum, Eugenia...

Din nou el o strînse la piept, și începu să-i acopere cu sărutări fruntea și ochii ; se auzea răsuflarea amîndurora.

— Lasă-mă ! Lasă-mă ! zise ea îndreptîndu-și și aranjîndu-și coafura.

— Tu, numai tu... Eugenia, numai pe tine...

— Nu, eu nu, nu se poate...

— Atunci, nu mă iubești ?

— Să iubești, să iubești... Cine știe ce înseamnă a iubi ?... Eu nu știu... Nu știu... Nu sînt sigură.

— Dar toate acestea ce sînt ?

— Astea toate... sînt... sînt o fatalitate de moment, un rod al căinței... Știu și eu... aceste lucruri trebuie puse la încercare. Și-apoi, nu ne-am înțeles, Augusto, că vom fi prieteni, buni prieteni, numai și numai prieteni ?

— Da, dar... Dar sacrificiul tău ? Din cauza căruia pe viitor nu vei mai avea pretendenți... fiindcă ai acceptat dania mea și ai rămas prietena mea, nimic altceva decît prietenă... ?

— Ah ! nu face nimic. Am luat o hotărîre !...

— Poate că după ruptura cu... ?

— Poate...

— Eugenia ! Eugenia !

În clipa aceea, Augusto se auzi chemat dincolo de ușă și, tremurînd, cu fața învăpăiată, cu glasul uscat strigă :

— Cine e ?

— Rosario vă așteaptă ! rosti glasul Liduvinei.

Augusto schimbă fețe-fețe și păli.

— Ah ! exclamă Eugenia. Văd că deranjez. E... Rosario care te așteaptă. Prin urmare, vezi și dumneata că nu putem fi decît prieteni, buni prieteni, foarte buni chiar ?

— Dar, Eugenia...

— Rosario așteaptă...

— Dar dacă m-ai respins, Eugenia, așa cum m-ai respins, zicîndu-mi că vreau să te cumpăr și dacă am fost constrîns, fiindcă aveai pe altul, ce puteam să fac eu, eu, care prin tine am învățat să iubesc ? Nu știi ce e disperarea, afecțiunea respinsă ?

— Hai, Augusto, dă mîna. Ne vom vedea oricînd, dar fii sigur că trecutul e trecut !

— Nu, nu, trecutul nu-i trecut, nu, nu, nu !

— Haide, haide ! Rosario te așteaptă...

— Te rog, Eugenia !...

— Dar nu-i deloc uimitor ! Și pe mine mă aștepta altădată el... Mauricio. Ne vom revedea. Să fim serioși și sinceri cu noi înșine.

Își puse pălăria, întinse mîna lui Augusto care i-o luă, o duse la buze și o acoperi cu sărutări. Ieși. El o întovărăși pînă la ușă. O privi o clipă cum coboară scările, elegantă, cu pas hotărît. Ajunsă în capul scării, ea ridică ochii, îl salută cu privirea și cu mîna. Augusto se întoarse, intră în cabinetul lui și, zărind-o pe Rosario în picioare, cu coșul de rufe, îi zise brusc :

— Ce vrei ?

— Don Augusto, mi se pare că femeia asta te înșală...

— Ce te privește ?

— Tot ce e în legătură cu dumneata mă privește.

— Vrei să spui că eu te înșel pe tine...

— Asta e ce nu mă privește.

— Vrei să mă faci să cred că, după speranțele pe care ți le-am dat, nu ești geloasă ?

— Dacă ai ști, don Augusto, cum am fost crescută eu și în ce familie, ai înțelege ușor că sînt departe de farafastîcurile geloziei, deși sînt tînără. Noi știa, în situația noastră...

— Taci !

— Cum vrei dumneata. Dar îți repet că femeia asta te înșală. Dacă n-ar fi așa, dacă ai iubi-o și ți-ar face plăcere, ce-aș putea să doresc altceva decît să te însori cu ea ?

— Dar vorbești sincer ?

— Sigur că sincer !

— Cîți ani ai ?

— Nouăsprezece.

— Vino colea ! Și, apucînd-o cu amîndouă mîinile de umeri, o trase aproape, drept în fața lui, și o privi țintă în ochi.

Augusto își schimbă culoarea feței, nu dînsa.

— Adevărul, micuțo, e că nu te înțeleg.

— Cred.

— Nu știu ce-o fi, inocență, viclenie, batjocură, perversitate precoce...

— Nu-i altceva decît dragoste.

— Dragoste ? Și pentru ce ?

— Vrei să știi pentru ce ? Dar n-ai să te superi dacă o să ți-o spun ? Îmi făgăduiești să nu te superi ?

— Hai, spune.

— Ei bine, pentru... pentru că ești nenorocit, pentru că ești un biet bărbat...

— Și tu... la fel ?

— Cum vrei dumneata. Încrede-te în puștoaica asta, încrede-te în Rosario. Nimeni nu-i mai sincer cu dumneata ! Nici chiar Orfeu !

— Totdeauna ?

— Totdeauna !

— Orice s-ar întîmpla ?

— Orice s-ar întîmpla !

— Tu, tu ești adevărata...

Încercă s-o cuprindă.

— Nu, nu acum, cînd vei fi mai liniștit. Și cînd n-o să mai...

— Destul, te înțeleg.

Se despărțiră.

Cînd fu singur, Augusto își spuse : „Amîndouă vor să mă facă nebun de legat... Eu nu mai sînt eu..."

— Mi se pare că domnul ar trebui să facă politică sau așa ceva, îi zise Liduvina servindu-i masa. Asta v-ar mai schimba gîndurile.

— Cum ți-a venit ideea asta, femeia lui Dumnezeu ?

— Fiindcă e mai bine să-ți muți singur gîndurile decît să ți le mute... știți dumneavoastră !

— Bine ! Cheamă-l pe bărbatu-tău, Domingo, să vină cum o isprăvi mîncarea. Vreau să facem o partidă de bezig... ca să-mi mai schimb gîndurile.

Pe cînd jucau, Augusto aruncă brusc cărțile pe masă și întrebă :

— Spune-mi, Domingo, cînd un bărbat e îndrăgostit de două sau mai multe femei deodată, ce trebuie să facă ?

— Depinde...

— Cum „depinde" ?

— Da, dacă are bani mulți și un curaj grozav, să se-nsoare cu toate, dacă nu, cu nici una.

— Dar, amice, primul lucru e cu neputință.

— Cînd ai multe parale, totul e cu putință.

— Și dacă ele află ?

— Ce le pasă lor ?

— Cum, dragul meu, nu-i pasă unei femei că alta fură o parte din dragostea bărbatului ?

— Fiecare se mulțumește cu partea ei, domnișorule, dacă nu i se ține socoteală de banii pe care-i cheltuiește. Ceea ce supără o femeie, e cînd bărbatul ține socoteala la mîncare, la îmbrăcăminte, la toate cele și la lux, dar dacă o lasă să cheltuiască oricît vrea... Și apoi, dacă are copii cu el...

— Dacă are copii, ce ?

— Adevărata gelozie de-aici vine, domnișorule, de la copii. Mama nu poate suferi altă femeie care e mamă sau care poate să fie, mama nu suferă să lovești în copiii ei, spre profitul altor copii sau al altei femei. Dar dacă n-are copii și dacă nu-i ții în frîu nici coșnița, nici croitoreasa, nici ifosele... ehei ! atunci nu-ți aduce nici un neajuns... Dacă un bărbat are o femeie care-l costă scump și alta care nu-l costă nimic, aceea care cheltuiește cu ghiotura nu-i deloc geloasă pe cealaltă ; și dacă, departe de a-l costa ceva, îi mai și aduce... îi aduce pentru cealaltă... ei, atunci...

— Atunci, ce ?

— Toate merg strună. Crede-mă, domnișorule, nu există nici o Othellă...

— Nici Desdemoni...

— Se prea poate...

— Dar ești tare-n de-alde astea.

— Păi dacă înainte de a mă însura cu Liduvina și de-a veni aici să slujesc pe domnișorul, am făcut servici la niște bogătași... Acolo mi-am făcut educația...

— Dar în clasa voastră ?

— În clasa noastră ? Mde ! Sînt luxuri pe care noi ăștia nu ni le îngăduim.

— Și ce anume numiți voi lux ?

— Alea de se văd pe la teatru și se citesc prin romane...

— Totuși, dragul meu, crimele zise pasionale, cele din gelozie, nu-s rare în clasa voastră !

— Ba bine că nu ! Asta, fiindcă ăia... tercheaberchea ăia se duc la teatru și citesc romane, altfel...

— Altfel, ce ?

— Cu toți dorim, domnișorule, să jucăm un rol și nimeni nu-i ce e, ci numai ceea ce alții îl fac.

— Ești filosof...

— Așa-mi spunea ultimul stăpîn pe care l-am avut înaintea dumneavoastră. Dar cred că-i bine ce spunea Liduvina mea, că dumneavoastră ar trebui să faceți politică.

XXI

— DA, AI DREPTATE, ÎI SPUNEA DON ANtonio lui Augusto în acea după-amiază la Cazino, vorbindu-i deoparte, într-un colț, ai dreptate. Asupra vieții mele planează un mister dureros, foarte dureros. Ceva ai și ghicit. N-ai venit prea des în casa mea... casă ? Dar ai fi băgat de seamă fără îndoială...

— Da, ceva straniu, nu știu ce tristețe învăluitoare mă atrage spre ea...

— Cu toate că erau de față copiii mei, sărmanii mei copii, ți-o fi făcut desigur impresia că te afli într-un cămin fără copii, fără bărbat chiar.

— Nu știu... nu știu...

— Sîntem veniți de departe, de foarte departe, ca fugari, dar sînt lucruri ce te întovărășesc veșnic, te împrejmuie, te învăluie ca un cerc misterios. Biata mea soție...

— Da, pe chipul soției dumitale se citește o viață de...

— ...de martiră, poți s-o spui. Ei bine, amice don Augusto, dumneata ai fost totdeauna, nu știu de ce, printr-o oarecare simpatie tainică, singura persoană care ne-a arătat mai multă afecțiune, mai multă compătimire și iată că eu, ca să-mi închipui pentru a nu știu cîta oară că mă descarc de-o greutate, am să-ți împărtășesc nenorocirile mele. Femeia aceasta, mama copiilor mei, nu-i soția mea.

— Presupuneam eu. Dar de vreme ce este mama copiilor dumitale, dacă trăiește cu dumneata ca o soție, este de fapt soția dumitale.

— Nu, am o alta... legitimă, cum se zice. M-am însurat, dar nu cu aceea pe care o cunoști dumneata. Iar ea, mama copiilor mei, e și ea măritată, dar nu cu mine.

— A ! un dublu...

— Nu, un împătrit, precum ai să vezi îndată. M-am însurat nebun, cu desăvîrșire nebun din dragoste, cu o femeiușcă ascunsă și discretă, care vorbea puțin și părea că vrea să spună mult mai mult decît spunea. Ochii ei albaștri, blînzi, blînzi, blînzi, atît de blînzi că păreau adormiți, se deșteptau numai din cînd în cînd, dar atunci zvîrleau scîntei. Toată era așa. Inima, sufletul ei întreg, întregu-i trup ce păreau de obicei adormite, brusc se deșteptau cu o tresărire și apoi ea adormea din nou brusc după această sclipire de viață, și ce viață ! Și totul, parcă nimic nu s-a întîmplat, parcă ea uita tot ce se petrecuse. Părea că vom reîncepe veșnic viața, ca și cînd ar fi trebuit veșnic s-o cuceresc. Mă

acceptă ca logodnic într-un fel de criză de epilepsie și cred că, într-un nou atac, a glăsuit *da* în fața altarului. Niciodată n-am izbutit s-o aud spunîndu-mi că mă iubește sau nu. De cîte ori n-am întrebat-o, înainte și după căsătorie ! Îmi răspundea mereu : „Așa ceva nu se întreabă, e o neghiobie !“ Alteori, spunea că verbul a iubi nu se mai întrebuințează astăzi decît la teatru și în cărți și că de i-aș fi scris : „te iubesc !...“ m-ar fi concediat pe dată. Am vieţuit împreună doi ani într-un chip ciudat ; trebuia în fiece zi să reîncep cucerirea acelui sfinx. N-am avut copii. Într-o noapte, n-a venit acasă ; eram ca nebun ; am căutat-o pretutindeni, și, a doua zi, am primit o scrisoare scurtă și rece prin care-mi spunea că plecase departe, foarte departe, cu alt bărbat...

— Și n-ai bănuit nimic înainte... nimic n-ai presimțit ?

— Nimic. Soția mea ieșea singură destul de des, ca să se ducă la maică-sa, la prietenele ei, iar strania-i răceală o apăra în ochii mei împotriva oricărei bănuieli. Nimic n-am ghicit din taina acelui sfinx ! Bărbatul cu care fugise era un bărbat însurat, care nu numai că și-a părăsit soția și fetița ca să plece cu nevastă-mea, dar a luat cu el toată averea soției sale, avere destul de importantă, după ce o administrase cum poftise. Cu alte cuvinte, nu numai își părăsise soția, dar o și ruinase, furîndu-i toată averea. În scrisoarea seacă și scurtă și rece, pe care am primit-o, se făcea aluzie la starea în care se găsea biata femeie a răpitorului nevestei mele. Răpitor sau răpit ? Nu știu ! Mai multe zile n-am putut nici să dorm, nici să mănînc, nici să mă odihnesc... nu făceam toată ziulica altceva decît să umblu lela prin mahalalele cele mai depărtate și singuratice ale orașului.. Eram gata să cad pradă viciilor cele mai josnice, mai mîrșave. Cînd am început să mă obișnuiesc cu durerea, să mi-o preschimb în gîndire, mi-am amintit de cealaltă victimă sărmană, de femeia ce rămăsese fără sprijin, jefuită de dragostea și de averea ei. Îmi făcui un caz de conștiință — deoarece soția mea era pricina nefericirii acelei femei — din faptul de a mă duce să-i

ofer sprijinul meu bănesc, întrucît Dumnezeu mă hărăzise cu avere.

— Restul îl ghicesc, don Antonio.

— Ce-are-a-face. M-am dus s-o văd. Închipuiește-ți ce-a însemnat prima noastră întrevedere. Ne-am plîns nenorocirea care ne era comună. Îmi spuneam : „Pentru soția mea a lăsat-o omul acela pe această femeie ?“ Și simțeam — de ce n-aș mărturisi adevărul ? — oarecare satisfacție intimă, ceva inexplicabil, ca și cum aș fi știut să aleg mai bine decît el, iar el nu recunoștea asta. Ea, soția lui, făcea o reflecție asemănătoare, deși inversă, precum mi-a mărturisit-o în urmă. I-am oferit ajutorul meu bănesc, de care avea atîta nevoie. La început m-a refuzat : „Am să muncesc ca să trăiesc și să-mi cresc copila“, zicea ea. Dar insistai, insistai atîta, încît acceptă. I-am propus să fie conducătoarea casei mele, să vină să locuiască la mine în casă, desigur, după ce vom pleca, departe de orașul nostru, și, după ce reflectă îndelung, primi.

— Și firește, începînd să locuiți împreună...

— Nu, asta a fost ceva mai tîrziu. Și a fost efectul vieții în comun, al unui oarecare sentiment de răzbunare, de disperare, de mai știu eu ce... Mă simțeam legat, nu atît de dînsa, cît de copila ei, nefericita copilă a amantului soției mele. Simții curînd pentru fetița asta o dragoste de tată, o violentă dragoste de tată, și astăzi încă o mai simt, căci o îndrăgesc atît de mult, atît de mult, dacă nu mai mult decît pe propriii mei copii. O luam în brațe, o strîngeam la piept, o acopeream cu sărutări și plîngeam, plîngeam în părul ei. Mititica mă întreba : „De ce plîngi, tăticule ?“ căci așa voiam să mă cheme și să mă considere. Sărmana-i mamă, văzîndu-mă plîngînd astfel, plîngea și ea și uneori ne amestecam lacrimile în părul blond al fiicei amantului soției mele, fiica hoțului fericirii mele. Într-o zi, continuă el, am aflat că soția mea avea un copil cu amantul ei și în ziua aceea măruntaiele mele au fost răscolite, sufeream cum n-am suferit niciodată și credeam că înnebunesc și că mă voi sinucide. Gelozia, cea

mai îngrozitoare gelozie, n-am simțit-o decît atunci. Rana sufletului meu, ce părea cicatrizată, se deschise și sîngeră... sîngeră flăcări de foc !... Am trăit mai bine de doi ani cu soția mea, cu propria mea soție și, nimic ! Iar acum, tîlharul ăsta !... Îmi închipuiam că soția mea se deșteptase cu desăvîrșire și că trăia cu toată ardoarea. Cealaltă, aceea cu care locuiam, băgă ceva de seamă și mă întrebă : „Ce ți s-a întîmplat ?“ Ne-am înțeles să ne tutuim din pricina copilei. „Lasă-mă“, i-am răspuns. Dar, în cele din urmă, i-am mărturisit totul. Și ea, ascultîndu-mă, tremura. Cred că i-am insuflat cumplita mea gelozie...

— Și firește, după aceea...

— Nu, a fost ceva mai tîrziu și în alt chip. Într-o zi ne aflam amîndoi cu micuța noastră copilă. Eu o luai pe genunchi, începui să-i depăn povești, o sărutam spunîndu-i tot felul de copilării, cînd maică-sa se apropie și începu s-o mîngîie și ea. Și atunci, biata micuță puse una din mînuțele ei pe umărul meu, cealaltă pe umărul mamei și ne spuse : „Tăticule... mămicuțo... de ce nu-mi aduceți un frățior ca să se joace cu mine, cum au celelalte fetițe, și să nu mai fiu singură... ?“ Am îngălbenit amîndoi, ne-am privit în ochi cu acea privire ce dezgolește sufletele, ne-am văzut goi, și apoi, ca să nu ne rușinăm, am început să sărutăm copila. Unul dintre săruturi schimbă direcția. Chiar în noaptea aceea, printre lacrimile și furia geloziei, zămislirăm pe cel dintîi dintre frățiorii fiicei hoțului fericirii mele.

— Stranie poveste !

— Și dragostea noastră, dacă vrei s-o numești astfel, a fost o dragoste rece și mută, plămădită din patimă și mînie, fără căldura cuvintelor dulci. Soția mea, vreau să spun mama copiilor mei, căci ea e soția mea, iar nu cealaltă, soția mea este, cum ai putut singur s-o constați, o femeie plăcută, frumoasă chiar, dar niciodată nu mi-a aprins văpaia dorințelor, și asta, în ciuda traiului împreună. Și chiar după cele săvîrșite, despre care ți-am vorbit, nu mi-am închipuit să fiu îndrăgostit de dînsa, pînă ce am putut fi convins de contrariul.

Astfel, o dată, după o nouă lehuzie, la naşterea celui de-al patrulea copil al nostru, ea a fost atît de bolnavă, atît de bolnavă, de credeam că moare. Pierduse aproape tot sîngele din vine, avea faţa albă ca ceara, pleoapele închise... Credeam c-o pierd... Eram nebun, şi eram şi eu alb ca ceara, sîngele îmi îngheţa. Mă retrăsesem într-un colţ al odăii, ca să nu fiu zărit de nimeni şi, în genunchi, ceream lui Dumnezeu să-mi ia mai degrabă mie viaţa decît acestei femei sfinte. Plîngeam, mă sfîşiam, îmi zgîriam pieptul pînă la sînge. Şi am înţeles atunci cu ce puternică legătură îmi era inima legată de inima mamei copiilor mei. Cînd se întremă puţin şi îşi veni în fire, şi fu în afara oricărui pericol, îmi apropiai gura de urechea ei, în vreme ce dînsa, culcată, zîmbea la gîndul vieţii ce renaşte, şi-i spusei ceea ce nu i-am spus niciodată şi ceea ce niciodată, cu aceeaşi căldură, nu i-am mai spus-o. Şi ea îmi zîmbi, zîmbi, zîmbi, privind în tavan. Îmi apăsai gura pe gura ei, îi dusei braţele goale în jurul grumazului meu şi ochii mei plînseră într-ai săi. Ea îmi grăi : „Mulţumesc, Antonio, îţi mulţumesc, pentru mine, pentru copiii noştri... pentru toţi copiii noştri... toţi... toţi... şi pentru ea, Rita..." Rita e fata noastră mai mare, fiica tîlharului... nu, nu, fiica noastră, fiica mea. Fata tîlharului e cealaltă, aceea a femeii care cîndva s-a numit nevasta mea. Acum ai înţeles totul, nu ?

— Da, şi mult mai mult, don Antonio.

— Mult mai mult ?

— Da, mai mult ! Va să zică ai două soţii, don Antonio ?

— Nu, nu, n-am decît una, una singură, mama copiilor mei. Cealaltă nu-i soţia mea, nu ştiu dacă este a tatălui fiicei ei.

— Şi tristeţea asta...

— Legea e totdeauna lege, don Augusto. O iubire ce se naşte şi creşte pe leşul altei iubiri, aşa precum o plantă ce se nutreşte ca din bălegar din putregaiul altei plante, este totdeauna tristă. Crimele, da, crimele altora ne-au unit. Dar unirea noastră e oare şi ea o

crimă ? Ei au rupt ceea ce nu trebuie rupt ; de ce n-am avea noi dreptul să înnodăm capetele legăturilor desfăcute ?

— Altceva n-aţi mai aflat ?

— Nici n-am voit să aflăm mai mult. În curînd Rita noastră va fi o femeiuşcă şi se va mărita... Cu numele meu, bineînţeles, cu numele meu. Şi facă apoi legea ce poftește ! E fiica mea şi nu a tîlharului. Eu am crescut-o.

XXII

— EI BINE ! ŞI CU INTRUSUL ? CUM L-AŢI primit ? întrebă Augusto pe Victor.

— Ah ! Asta nu mi-aş fi închipuit-o niciodată ! În ajunul naşterii încă eram teribil de furioşi. Nici nu-ţi închipui ce insulte îmi arunca Elena în chiar clipa cînd se lupta să nască. „A ta e vina, numai a ta !“ Sau : „Piei din faţa mea ! Să nu te mai văd ! Nu ţi-e ruşine să stai aici ? Dacă mor, tu eşti de vină !“ Dar copilul s-a născut şi totul s-a schimbat. Ni se pare că ne-am deşteptat dintr-un vis şi că abia acum ne-am căsătorit. Am rămas locului orb, şi ce fel de orb ! Ţîncul ăsta m-a orbit. Judecă singur : toată lumea spune că sarcina, naşterea, lehuzia au desfigurat-o pe Elena, că n-a mai rămas dintr-însa decît un schelet şi că a îmbătrînit cu cel puţin zece ani, iar eu o găsesc mai tînără, mai fragedă, mai viguroasă, ba mai cărnoasă ca niciodată.

— Asta îmi aduce aminte de povestea jonglerului cu artificii (i se spune *fogueteiro)*, pe care am auzit-o istorisită în Portugalia.

— Spune-o.

— Ştii că în Portugalia această jonglare cu artificiile, această pirotehnie, e considerată ca oricare din

artele frumoase. Cine n-a văzut jocuri de artificii în Portugalia, habar n-are cîte se pot face cu un astfel de joc. Şi ce nomenclatură, Dumnezeule !

— Treci la legendă !

— Ţi-o spun îndată. Trăia aşadar într-un orăşel portughez un pirotehnician dintr-aceştia, un *fogueteiro*. Avea o femeie nespus de frumoasă, bucuria, mîngîierea şi orgoliul lui. Era amorezat nebun de ea, dar mai tare ca toate îi era orgoliul. Îi plăcea să-i excite, ca să spun aşa, pe ceilalţi muritori, şi părea că le spune, plimbîndu-se cu ea : „Vedeţi femeia asta ? Vă place, hai ? Ei bine, e a mea, numai a mea ! Puneţi-vă pofta în cui !“ Nu înceta să laude desăvîrşita frumuseţe a soţiei sale şi pretindea că ea era inspiratoarea celor mai minunate producţii pirotehnice, muza focurilor sale de artificii. Şi iată că într-o bună zi, pe cînd pregătea un nou joc de focuri, şi avînd ca de obicei pe soţia lui alături ca să-l inspire, deodată praful de puşcă luă foc, provocă o explozie, şi soţul şi soţia fură duşi la spital, amîndoi leşinaţi, cu arsuri foarte grave. Femeia avu o parte din faţă şi din bust arse, ceea ce o desfigura în chip groaznic, dar acel *fogueteiro* avu norocul să rămînă orb şi să nu vadă cumplita desfigurare a femeii sale. El continua să rămînă orgolios de frumuseţea ei, lăudînd-o tuturor şi, mergînd alături de aceea care-i era acum călăuză, cu acelaşi aer arogant sfida ca mai-nainte : „Aţi mai văzut, mă rog, o frumuseţe ca asta ?“ întreba el şi tuturor, care îi cunoşteau povestea, le era milă de bietul *fogueteiro* şi lăudau frumuseţea nevestei sale.

— Dar pentru el, nu continua să fie frumoasă ?

— Poate mai mult ca altădată, aşa cum Elena ta este pentru tine, de cînd ţi-a dăruit intrusul.

— Nu-i mai spune aşa !

— Tu i-ai spus aşa !...

— Da, dar nu vreau să aud că o spune şi altul.

— Aşa e, porecla pe care o dăm cuiva ne sună cu totul altfel cînd o auzim din gura altuia.

— Da, nimeni nu-şi recunoaşte glasul, zice-se...

— Nici faţa. Pentru mine, aş putea spune că ceea ce mă îngrozeşte mai mult este să mă privesc în oglindă,

singur, cînd nu mă vede nimeni. Încep să mă îndoiesc de propria-mi existență, să-mi închipui că sînt un vis, o făptură-ficțiune...

— Atunci nu te mai privi în oglindă...

— Mi-e imposibil să mă lecuiesc. Am mania introspecției.

— Ai să sfîrșești ca fakirii care, pare-se, își contemplă buricul.

— Și cred că cine nu-și cunoaște glasul, nici fața, cu atît mai puțin cunoaște ceea ce e al său, chiar dacă-i vorba de ceva foarte intim, ca o parte din el...

— Cum ar fi nevasta, de exemplu.

— Într-adevăr, îmi pare cu totul imposibil să cunoști chiar femeia cu care convietuiești și care-i o parte din tine însuți. Nu știi ce spunea unul din marii noștri poeți, Campoamor ?

— Nu, ce spunea ?

— Spunea că atunci cînd un bărbat se însoară, dacă e într-adevăr îndrăgostit, la început nu poate atinge trupul soției fără să nu fie puternic emoționat și fără să nu ardă de dorinți carnale, dar cu vremea se obișnuiește, și vine o zi cînd poate să mîngîie coapsa goală a soției, ca și cum ar fi coapsa lui proprie, numai că atunci, dacă va trebui să-i taie nevestei un picior, el o să sufere ca și cum i-ar tăia lui unul. Și chiar așa și este, zău. N-ai idee ce mult am suferit, cînd ea era în durerile facerii.

— Ea a suferit mai mult.

— Cine știe ?... Și acum, că e ceva din mine, o parte a ființei mele, nu-mi dau seama că s-a urîțit, precum nu mi-aș da seama că eu însumi sînt desfigurat, că am îmbătrînit, că m-am urîțit.

— Dar crezi că în adevăr nu-ți dai seama cînd îmbătrînești și cînd te urîțești ?

— Nu, chiar dacă ți se spune. Fiindcă faptul e continuu și lent. Poate după un accident brusc... Dar să simți că îmbătrînești, niciodată ! Ceea ce simțim, e că lucrurile din preajma noastră îmbătrînesc sau întineresc.

Și singurul lucru pentru care sînt trist acum e că am un copil. Știi ce spun părinții de obicei cînd își arată copiii : „Uite cine ne îmbătrînește !“ Să-ți vezi crescînd copilul, iată cel mai dulce, dar și cel mai tragic lucru, cred eu. Prin urmare, nu te însura, Augusto, nu te însura, dacă vrei să te bucuri de iluzia unei eterne tinereți !

— Și ce să fac dacă nu mă însor ? Cum o să-mi trec vremea ?

— Dedică-te filosofiei !

— Căsătoria nu-i oare cea mai bună, poate unica școală de filosofie ?

— Nu, amice, nu ! Nu știi că mai toți filosofii au fost burlaci ? Amintește-ți, fără să-i mai pui la socoteală pe cei care au fost pustnici, amintește-ți de Descartes, Pascal, Spinoza, Kant...

— Nu-mi vorbi de filosofi burlaci !

— Și Socrate, nu-ți aduci aminte cum își alunga de lîngă el nevasta, Xantipa, în ceasul morții, ca să nu-l tulbure ?

— Nu-mi vorbi te rog nici de asta. Nu-mi iese din cap că ceea ce ne-a tot spus Platon nu-i altceva decît un subiect de novelă...

— Sau de *nivolă*...

— Cum poftești !

Și, rupînd brusc plăcerile convorbirii, ieși.

În stradă, un cerșetor se apropie de el și-i grăi :

— Aveți milă și pomană, conașule, am șapte copii !...

— Nu trebuia să-i faci ! răspunse Augusto prost dispus.

— Aș fi vrut să vă văd în locul meu, răspunse cerșetorul și adăugă : Ce vreți să facem noi, săracii, dacă n-am face copii... pentru cei bogați ?

— Ai dreptate, replică Augusto, și, fiindcă ești înțelept ca un filosof, ține colea ! și-i dădu o *peseta*, pe care omul nostru se duse degrabă s-o cheltuiască în cea mai apropiată cîrciumă.

XXIII

BIETUL AUGUSTO STĂTEA ÎNCREMENIT. NU numai că se afla între Rosario și Eugenia, ca măgarul lui Buridan, ci, mai mult, se îndrăgostea de toate femeile pe care le întîlnea, și starea asta, în loc să scadă, lua proporții. Ajunse să descopere lucruri nefaste.

— Pleacă, pleacă, Liduvina, pentru numele lui Dumnezeu !... Pleacă ! Lasă-mă singur. Hai, pleacă ! îi zise într-o zi servitoarei.

Cum plecă, el își sprijini coatele de masă și, luîndu-și capul între mîini, își zise : „E ceva grozav... într-adevăr grozav !... Pare-se că, fără să-mi dau seama, încep s-o iubesc... pînă și pe Liduvina. Bietul Domingo !... Nu încape nici o îndoială. Liduvina, cu toți cei cincizeci de ani ai ei, e destul de plăcută la vedere și mai ales se ține bine. Cînd iese cîteodată din bucătărie cu mînecile suflecate, cu brațele ei atît de rotunjoare... Ah ! e o nebunie... și gușa ei... și cutele grumazului !... E grozav, grozav, grozav !..."

Urmă chemîndu-și cîinele : „Vin-aici, Orfeu, vin-aici... Ce crezi tu că trebuie să fac ? Cum aș putea să mă apăr, pînă ce mă voi hotărî și mă voi însura în sfîrșit... ? Ah, stai ! Mi-a venit o idee, o idee luminoasă, Orfeu ! Să facem din femeia care mă obsedează astfel, să facem un obiect de studiu. Ce-ai zice să mă dedic psihologiei feminine ? Da, da. Am să scriu două monografii, gen foarte la modă în zilele noastre... Una va avea ca titlu «Eugenia», cealaltă «Rosario», cu subtitlu «Studii de femei». Ce zici de ideea asta, Orfeu ?"

Se hotărî să ceară părerea lui Antolín S. (adică Sánchez) Paparrigópulos care pe vremea aceea se dedicase studiului femeii, mai mult în cărți, ce-i drept, decît în viața de toate zilele.

Antolín S. Paparrigópulos era ceea ce se numește un erudit. Un tînăr care trebuia să dăruiască zile de glorie

patriei, punînd în lumină celebrităţile ei cele mai ignorate. Şi dacă numele lui Paparrigópulos nu răsuna încă printre numele gălăgioasei generaţii tinere care, prin puterea scandalului, ţinea să atragă asupra ei atenţia publicului, e fiindcă el stăpînea adevărata calitate intimă a puterii : răbdarea, şi fiindcă avea un atît de mare respect faţă de public, şi faţă de el însuşi, încît întîrzia ceasul cînd se va face cunoscut, cînd, destul de pregătit, se va simţi sigur pe terenul pe care va călca.

Departe de-a căuta să dobîndească prin giumbuşlucurile inovaţiei un renume gălăgios şi efemer, întemeiat pe ignoranţa celorlalţi, el aspira în toate lucrările literare proiectate la perfecţiunea pe care o poate atinge omul, şi mai ales fără să sară hotarele bunului-gust şi bunului-simţ. Ca să se facă ascultat cu orice preţ, el nu voia să cînte fals, ci, cu glasu-i îndelung exercitat, ţinea să consolideze frumoasa simfonie esenţial naţională şi pură.

Inteligenţa lui S. Paparrigópulos era clară, mai ales clară, de-o transparenţă minunată, fără nebulozităţi ori încîlceli de nici un fel. Gîndea într-o castiliană curată, fără umbră de groaznice pîcle septentrionale, lipsită cu totul de vocabularul decadent al bulevardelor pariziene. Gîndea într-o castiliană pură, şi numai aşa se explica soliditatea şi profunzimea gîndirii sale ; fiindcă gîndea cu sufletul poporului care-l sprijinea şi căruia el îi datora întregul său spirit.

Negurile hiperboreene îi păreau potrivite băutorilor de bere amestecată cu spirt, şi nu acestei prea-limpede Spanii cu cer strălucitor, cu acele vinuri sănătoase de Valdepeñas, bine limpezite. Filosofia lui era filosofia nefericitului Becerro de Bengoa, care, după ce îl numise pe Schopenhauer „un unchiaş extravagant", afirma că acestuia nu i s-ar fi întîmplat cîte i s-au întîmplat şi n-ar mai fi ajuns să fie pesimist, dacă ar fi băut Valdepeñas, în loc să fi băut bere ; mai spunea că devii neurastenic cînd te vîri unde nu-ţi fierbe oala şi te îmbeţi cu apă chioară.

Paparrigópulos, convins că, în ultimă instanță, totu-i formă, formă mai mult sau mai puțin interioară, că universul chiar nu-i decît un caleidoscop de forme îmbinate una într-alta, convins că numai și numai prin formă dăinuiesc toate faptele mari ce scot veacurile din uitare, Paparrigópulos își cizela limbajul care avea să îmbrace viitoarele lui lucrări cu rafinamentul celor mai strălucițI meșteri ai Renașterii.

Avea supremul curaj să reziste tuturor curentelor de sentimentalism neo-romantic și acestei mode nenorocite a problemelor ce se zic sociale. Pentru el, problema socială e peste putință de rezolvat în lumea asta, fiindcă în vecii vecilor vor exista săraci și bogați, și fiindcă nu te poți aștepta la altă îmbunătățire decît la mila celor din urmă și la resemnarea celor dintîi. Astfel, își ținea departe spiritul de disputele care nu duc la ceva util și se refugia în ținuturile pure ale artei imaculate, unde nu poate să ajungă noroiul pasiunilor și unde omul poate găsi un refugiu consolator pentru deziluziile vieții. Afară de asta, ura cosmopolitismul steril care încurcă spiritele în visuri neputincioase și enervante utopii. Iubea Spania, idolul lui, pe atît de calomniată pe cît e de necunoscută de către atîția dintre fiii ei ; iubea Spania ce trebuia să-i dăruiască materia primă a lucrărilor pe care se va întemeia faima lui viitoare.

Paparrigópulos își dedica puternica energie a spiritului său investigării vieții intime a trecutului poporului nostru și munca lui era deopotrivă solidă și plină de abnegație. Năzuința lui nu era alta decît să reînvie în ochii compatrioților săi trecutul nostru — cu alte cuvinte, prezentul strămbunilor — și, știind în ce rătăcire cad toți cei ce încearcă s-o facă din pură fantezie, el cerceta și iar cerceta tot soiul de memorii vechi, ca să ridice pe temelii de nezdruncinat edificiul eruditei sale științe istorice. Nu exista întîmplare din trecut, oricît de neînsemnată ar fi fost, ca să nu aibă în ochii lui o valoare inestimabilă.

Știa că trebuie să înveți a vedea universul întreg într-o picătură de apă, că paleontologul reconstituie cu un

singur os animalul în întregime, iar cu o toartă de ulcică arheologul reînvie o întreagă civilizație antică. Mai știa că la stele nu trebuie să te uiți cu microscopul, nici cu telescopul la un infuzor, așa cum au obiceiul să facă umoriștii, ca să vadă lucrurile de-a-ndoaselea. Mai mult, deși știa că o singură toartă îi ajunge arheologului genial ca să reconstituie o artă îngropată în sălașurile uitării, cum el, în modestia sa, nu se socotea un geniu, prefera două toarte uneia singure — cu cît mai multe toarte, cu atît mai bine — ba prefera unei singure toarte ulcica întreagă.

„Tot ceea ce pare că se cîștigă în întindere, se pierde în intensitate" — iată deviza lui. Știa Paparrigópulos că în lucrarea cea mai specializată, în cea mai concretă monografie se poate turna o întreagă filosofie, și credea mai ales în minunile diviziunii muncii și în uriașul progres adus științelor de către legiunea devotată a ciugulitorilor de mărunțișuri, a vînătorilor de cuvinte, a adulmecătorilor de date și a numărătorilor de picături, de toată mîna.

Cu deosebire îi absorbeau atenția cele mai dificile și mai încîlcite probleme ale istoriei noastre literare, cum ar fi aceea a locului nașterii lui Prudencio, chiar dacă în ultima vreme, ca urmare, zice-se, a faptului că mai multe femei i-au dat papucii, el s-a dedicat studiului femeii spaniole din veacurile trecute.

Tocmai în lucrările de natură să pară cu totul neînsemnate, puteai să constați și să admiri subtilitatea, înțelepciunea, puterea de pătrundere, minunata intuiție istorică și acuitatea critică ale lui S. Paparrigópulos. Calitățile lui trebuiesc prețuite ca aplicate pe concret, pe viu, și nu ca teorie pură și abstractă. Trebuia să-l vezi lucrînd astfel. Fiecare dizertație era un adevărat curs de logică inductivă, un monument minunat ca opera lui Lionnet asupra omidei de salcie, și, mai ales, un model de dragoste austeră pentru sfîntul Adevăr. Fugea de ingeniozitate ca de ciumă, și era convins că numai obișnuindu-ne să respectăm divinul Adevăr în cele mărunte de tot, vom putea să-i închinăm, în mare, cultul pe care i-l datorăm.

Pregătea o ediție populară a apologurilor Calila și Dimna, cu o introducere despre influența literaturii indiene asupra evului mediu spaniol, dar n-a dat Dumnezeu să apuce s-o publice ; altfel, ocupat cu cititul ei, poporul s-ar fi depărtat, fără doar și poate, de cîrciumă și de doctrinele dăunătoare ale imposibilelor dezrobiri economice. Dar cele mai însemnate opere pe care le pregătea Paparrigópulos erau : întîi, o istorie a scriitorilor obscuri spanioli, adică a acelora care nu figurează în istoriile literare curente sau figurează numai într-o mențiune rapidă, din cauza pretinsei neînsemnătăți a operelor lor, înlăturînd astfel o nedreptate a timpului, nedreptate pe care o deplîngea și de care se temea chiar ; apoi, cealaltă operă a sa urma să fie închinată scriitorilor ale căror lucrări s-au pierdut, fără să ne fi rămas de pe urma lor altceva decît numele și cel mult titlurile lucrărilor pe care le-au scris. Și era gata-gata să întreprindă și istoria celorlalți scriitori care, avînd de gînd să scrie, nu ajunseseră s-o facă.

Pentru și mai buna reușită a proiectelor sale, odată hrănit cu măduva substanțială a literaturii noastre naționale, el se cufundă în literaturile străine, dar cum așa ceva îi venea tare anevoie, căci în ce privește limbile străine era greu de cap și învățarea lor cerea timp mult, atît de necesar altor studii, mult mai înalte, el recurse la un expedient remarcabil, însușit de la ilustrul său dascăl. Anume : citea principalele cărți de critică și de istorie literară care se publicau în străinătate, cu condiția să fie în franțuzește, și odată ce a pus mîna pe media părerilor emise de criticii cei mai reputați cu privire la cutare sau cutare autor, el le răsfoia cît ai zice pește, întru liniștirea conștiinței și ca să-și păstreze libertatea de-a rosti din nou judecățile străine, fără să atingă nici cu-atît scrupuloasa-i integritate de critic literar.

Se vede așadar că S. Paparrigópulos nu era unul dintre acele tinere spirite vagabonde și rătăcite care se plimbă, fără o direcție precisă, pe tărîmurile gîndirii și ale fanteziei, lansînd, poate, ici și colo, cîte o scînteie. Nu ! Năzuințele sale erau riguroase și solid îndrumate. Era dintre cei ce știu încotro merg. Dacă în studiile sale

nu remarcai nimic remarcabil, pricina era că într-însele totul se afla pe culme, fiind un fel de podișuri înalte, copie fidelă a întinselor și însoritelor șesuri castiliane, pe care se leagănă recoltele aurite și bogate.

Fie ca Pronia cerească să dăruie Spaniei cît mai mulți Antolíni Sánchezi Paparrigópuloși ! Printr-înșii, făcîndu-ne deplin stăpîni pe bunurile noastre tradiționale, vom putea scoate cîștiguri grase. Paparrigópulos aspira — și aspiră încă, fiindcă mai e în viață și continuă a-și pregăti lucrările — să înfigă brăzdarul plugului său critic, măcar de-ar fi numai cu un centimetru mai adînc decît au făcut-o plugarii ce l-au precedat pe ogorul său literar, pentru ca recolta să crească, mulțumită unor îngrășăminte noi, și mai îmbelșugată, și spicele să aibă boabe mai multe, și făina să fie mai albă, și spaniolii să mănînce o mai gustoasă pîine spirituală și mai ieftină.

Am spus că Paparrigópulos continuă să lucreze și să-și pregătească lucrările ca să le dea la lumină. Și așa este. Prin niște amici comuni, Augusto prinsese de veste despre studiile asupra femeilor cărora li se dedica savantul, însă acesta nu publicase nimic pînă acum, și nici acum n-a apucat să publice ceva.

S-au găsit destui eruditi care, cu milosîrdia caracteristică tagmei, pîndindu-l pe Paparrigópulos și invidioși cu anticipație de faima care prevedeau ei că-l așteaptă, caută să-l sape. Cutare pretinde că Paparrigópulos își șterge urmele cu coada, ca o vulpe, luînd-o pe drumuri din ce în ce mai întortocheate, ca să înșele pe vînător și să nu se descopere din ce parte a șterpelit găina, cînd, de fapt — dacă-i vorba de vreun păcat — păcatul lui este că lasă toată schelăria în picioare, după ce a terminat de zidit turnul, împiedicîndu-ne astfel să-l vedem bine și să-l admirăm. Altul îl numește cu dispreț cizelator de fraze, ca și cînd cizelarea n-ar fi arta supremă a scrisului. Pe deasupra îl acuză că ba traduce, ba mitocosește idei luate de la străini, uitînd că Paparrigópulos le învesmîntează într-o castiliană clară, pură și transparentă, cum e castiliana lui, că astfel le face spaniole și deci proprii ale sale, nu în alt mod decît și-a făcut

propriu Părintele Isla romanul *Gil Blas* al lui Lesage. Altcareva îl ia în băşcălie fiindcă sprijinul lui cel mai de seamă este credinţa nezdruncinată în ignoranţa celor din jur, recunoscînd astfel, fără să vrea, că credinţa mută munţii din loc. Dar suprema nedreptate a tuturor acestor sentinţe pizmaşe date de indivizi cărora Paparrigópulos nu le-a făcut nici un rău, nedreptatea strigătoare la cer se vădeşte foarte clar, dacă ţinem socoteală numai de faptul că Paparrigópulos n-a dat încă nimic la lumină şi că cei ce-l muşcă de turul nădragilor se pronunţă din auzite şi ca să nu tacă.

Nu-i îngăduit, la urma urmelor, să scrii despre acest uimitor erudit altfel decît cu potolită seninătate şi fără nici un soi de efect *nivolesc*.

Augusto se gîndi la acest om, vreau să zic la acest erudit, fiindcă avea reputaţia că studiază femeile — în cărţi, bineînţeles, căci e mijlocul cel mai puţin primejdios de-a le face cunoştinţa, şi numai pe femeile veacurilor trecute le studia, căci sînt mai puţin primejdioase pentru acela care le studiază, decît femeile din zilele noastre.

Pe acest Antolín, pe acest solitar erudit, care din sfiala de-a se adresa direct femeilor în carne şi oase şi voind să-şi răzbune propria timiditate, le studia foarte simplu în cărţi — pe el se duse Augusto să-l vadă ca să-i ceară sfat.

Nici n-apucă bine să-i expună proiectele sale, că eruditul îl întrerupse :

— Ah ! sărmanul meu domn Pérez, cum te deplîng... Vrei să studiezi femeia ? Misiunea asta îţi porunceşte să...

— Cum dumneavoastră o şi studiaţi...

— Trebuie să ştii să te jertfeşti. Studiul, mă refer la studiul obscur, răbdător şi tăcut, e raţiunea mea de-a fi pe lume : eu, ştii, sînt un umil, un foarte umil muncitor al gîndirii. Culeg şi pun în ordine documente, pentru ca toţi cîţi vor veni după mine să ştie să se folosească de ele. Opera umană e colectivă... Nimic care nu-i colectiv nu-i solid şi durabil.

— Dar operele marilor genii ? *Divina Comedie*, *Eneida*, o tragedie de Shakespeare, un tablou de Velásquez ?

— Totul e colectiv, mai colectiv decît se crede. *Divina Comedie*, de exemplu, a fost pregătită de o serie întreagă...

— Da... da... știu...

— Iar cît privește pe Velásquez... apropo... cunoști cartea lui Justi asupra lui ?

Pentru Antolín, cea mai de seamă și aproape singura valoare a marilor capodopere ale geniului omenesc consta în faptul că ele dau prilejul să se scrie o carte de critică și de comentarii. Marii artiști, marii poeți, pictori, muzicieni, istorici și filosofi s-au născut numai pentru ca un erudit să le facă biografia și un critic să le comenteze operele. O frază oarecare a unui mare scriitor n-are nici o valoare dacă într-o bună zi un erudit nu o citează și nu precizează lucrarea, pagina, ediția în care a fost scrisă. Și toată povestea despre solidaritatea muncii colective nu era decît invidie și impotență. El făcea parte din acea categorie de comentatori ai lui Homer care, dacă Homer, în persoană, reînviat, ar intra cîntînd în odaia lor de lucru, l-ar da afară în brînci, fiindcă i-ar sustrage de la lucrările lor asupra textelor moarte ale operei sale, împiedicîndu-i să descopere un „apex“ oarecare.

— Totuși, ce credeți dumneavoastră despre psihologia feminină ? îl întrebă Augusto.

— O astfel de întrebare, atît de vagă, atît de generală, atît de abstractă, n-are un sens precis pentru un modest cercetător ca mine, dragul meu Pérez, pentru un om care nu-i geniu și nici nu dorește să fie...

— Nici nu dorește ?

— Nu, nici ! E o meserie ingrată. Ei bine ! Întrebarea asta e lipsită pentru mine de un sens precis... Ca să-ți pot răspunde ar trebui să...

— Da... înțeleg... ar trebui să faci ca acel coleg al dumitale care, alcătuind o carte despre psihologia poporului spaniol, fiind pare-se el însuși spaniol, și

trăind în mijlocul spaniolilor, nu i-a trecut prin minte decît să spună că acela a zis asta și altul a zis ailaltă... pe scurt : a făcut o bibliografie...

— A ! bibliografia ! Da, știu...

— Pardon, dragă Paparrigópulos, lasă asta și spune-mi cît mai concret știi și poți, ce crezi despre psihologia feminină...

— Mai întîi, ar trebui să începem prin a ne pune prima întrebare : are femeia suflet ?

— Haida de !...

— A, nu !... A, nu !... Nu ajungem nicăieri, dacă o aruncăm așa... în absolut...

Augusto gîndi : „El o fi avînd oare suflet ?“ și adresîndu-se amicului :

— Ei bine ! Spune-mi atunci, ce crezi despre ceea ce înlocuiește sufletul femeii ?

— Îmi făgăduiești, dragă Pérez, să păstrezi o taină absolută asupra celor ce ți-oi spune... ? A, da... da, dumneata nu ești un erudit...

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Că nu ești dintr-aceia care așteaptă să fure de la alții cea mai neînsemnată vorbuliță, ca s-o dai pe urmă drept a dumitale...

— Cum, așa sînteți voi, eruditii ?

— A ! dragul meu Pérez, eruditul e din fire borfaș... ți-o spun eu, care și eu sînt dintre ei. Noi ăștia, eruditii, umblăm să șterpelim unii de la alții cele mai mărunte lucrușoare descoperite și să împiedicăm pe celălalt să ne-o ia înainte...

— Se-nțelege ! Cine are în grijă un depozit își păzește marfa cu mai mult zel decît cel ce are fabrica. Trebuie să păzești apa din puț și nu cea de la izvor...

— Poate !... Ei bine ! Dacă tu, care nu ești un erudit, îmi dai cuvîntul că ai să păstrezi secretul pînă ce îl voi da singur pe față, îți voi mărturisi că am găsit într-un autor olandez, obscur și aproape necunoscut, din veacul al XVII-lea, o teorie extrem de interesantă asupra sufletului femeii...

— S-auzim.

— Scriitorul olandez zice, și o zice pe latinește, că așa precum bărbații au cîte un suflet fiecare, femeile n-au decît unul și același suflet toate, un suflet colectiv, ceva în genul rațiunii active universale a lui Averroes [1], răspîndită în toate femeile. Și adaugă că deosebirile ce se remarcă în felul de simțire, de gîndire și de iubire al fiecărei femei, nu provin decît din deosebirile corpului lor, datorite climei, alimentației etc.... De aceea, ele n-au nici o însemnătate. Femeile, zice același autor, se aseamănă între ele mult mai mult decît bărbații și asta fiindcă toate sînt una și aceeași femeie...

— Dar atunci, dragul meu Paparrigópulos, de aceea, cînd mă îndrăgostesc de o femeie, mor imediat după toate celelalte ?...

— Exact !... Acest ginecolog, atît de interesant și aproape necunoscut, mai adaugă că femeia are mai multă individualitate, dar mult mai puțină personalitate decît bărbatul. Fiecare femeie se simte mai deplin ea însăși, mai individuală decît oricare bărbat, dar cu mai puțină substanță.

— Da... da... Cred că am înțeles...

— Astfel că e același lucru, amice Pérez, dacă studiezi una sau mai multe femei. Totul e să aprofundezi pe-aceea pe care ți-ai pus în gînd s-o studiezi.

— Dar n-ar fi mai bine să iei două sau chiar mai multe, ca să poți face un studiu comparativ ? Știi cît de mult se poartă astăzi studiile comparate...

— În adevăr, știința e comparativă ; dar, în ce privește femeia, nu e necesar să compari. Acela care cunoaște bine una singură, le cunoaște pe toate... cunoaște *Femeia*. Mai mult, trebuie să știi că ceea ce cîștigi în extensiune, pierzi în intensitate.

— Perfect !... De aceea și vreau să mă consacru culturii intensive și nu extensive a femeii. Totuși, cel puțin două... două barem...

[1] Abul Walid Mohammed Ibn-Roșd (1126—1198) cunoscut sub numele de Averroes, medic și filosof arab.

— Nu, nu două... În nici un chip două !... Dacă nu-ți ajunge una, ceea ce eu cred că e cel mai bine și că e destulă treabă, atunci să iei cel puțin trei.... Dualitatea nu închide nimic...

— Cum adică, dualitatea nu închide nimic ?

— Desigur... Cu două linii nu poți închide spațiul... Cel mai simplu poligon e triunghiul. Va să zică, cel puțin trei...

— Dar triunghiul n-are adîncime. Cel mai simplu poliedru e tetraedrul ; prin urmare, cel puțin patru...

— Dar nu două, două niciodată ! Dacă trebuie să treci de una, atunci să fie cel puțin trei. Totuși, aprofundează dumneata numai una.

— Ceea ce am să și fac.

XXIV

După întrevederea cu Paparrigópulos, Augusto își zicea pe drum : „În definitiv, trebuie să renunț la una din două, sau să caut o a treia. Deși pentru studiul psihologic pot foarte bine s-o iau pe Liduvina ca al treilea termen, termenul cel mai ideal al comparației. Prin urmare, am trei : Eugenia, care vorbește imaginației mele, capului meu ; Rosario, care-mi vorbește inimii, și Liduvina, bucătăreasa, stomacului meu. Or, capul, inima și stomacul sînt cele trei facultăți ale sufletului, pe care alții le numesc inteligență, sentiment și voință. Gîndești cu capul, simți cu inima și vrei cu stomacul. E evident ! Și acum...

...Acum, urmă el în gînd, o idee luminoasă, nespus de luminoasă ! Am să mă prefac că vreau din nou mîna Eugeniei, am să i-o cer din nou, să văd dacă mă acceptă ca logodnic, ca viitor soț. Numai ca să încerc, se-nțelege, cu titlu de experiență psihologică și sînt sigur înlăuntrul meu că mă va respinge... Altfel, asta ar mai lipsi !

Trebuie să mă respingă. După cele ce s-au întîmplat, după ceea ce mi-a spus la ultima noastră întrevedere, e imposibil să mă accepte. Cred că e o femeie de cuvînt... Dar... dar femeile au oare cuvînt ? Oare femeia, Femeia cu majusculă, unica, aceea care se împarte în mii şi mii de trupuri feminine mai mult sau mai puţin frumoase — ba mai degrabă mai puţin decît mai mult — oare Femeia e obligată să-şi ţină cuvîntul dat ? !

Nu cumva a se ţine de cuvînt e treaba bărbatului... Ba nu, nu ! Eugenia nu mă poate accepta ; nu mă iubeşte. Nu mă iubeşte, dar dania mea a primit-o. Iar dacă mi-a primit dania şi se foloseşte de ea, de ce să mă mai şi iubească ?

Dar dacă îşi întoarce vorba înapoi — continuă el să gîndească — şi-mi zice da, şi mă acceptă ca logodnic, ca viitor soţ ? Trebuie să prevăd toate situaţiile posibile. Şi dacă mă acceptă ? Aici e aici ! Aşa îmi trebuie ! Cad în propria mea plasă. Cum s-ar zice : pescarul pescuit !... Dar nu, nu, nu se poate !... Şi dacă se poate ?... Ce să-i faci ! nu-mi mai rămîne decît să mă resemnez !... Să mă resemnez ? Da, să mă resemnez. Trebuie să ştii să te resemnezi a primi norocul. Şi poate că această resemnare la fericire e ştiinţa cea mai grea. Pindar nu ne spune că toate chinurile lui Tantal i s-au tras din faptul că n-a putut să-şi îndure fericirea ! Trebuie să ştii să suporţi fericirea ! Şi dacă Eugenia zice da, dacă mă acceptă, atunci... atunci învinge psihologia ! Ba nu, nu, nu ! Nu mă va accepta, nu poate să mă accepte măcar din ambiţia de-a rămîne tot pe-a ei.

O femeie ca Eugenia nu dă niciodată un pas înapoi. Cînd Femeia dă faţă-n faţă cu Bărbatul, ca să se vadă cine-i mai dîrz şi mai statornic în intenţiile sale, ea e în stare de orice.

Nu, nu mă va accepta !...“

— Rosario vă aşteaptă...

Cu aceste trei cuvinte, grele de sentimente, Liduvina întrerupse şirul reflecţiilor stăpînului său.

— Spune-mi, Liduvina, crezi tu că voi, femeile, rămîneţi neclintite la ceea ce aţi apucat odată să spuneţi ? Ştiţi voi să vă ţineţi de cuvînt ?

— Depinde.

— Da, veșnicul refren al lui bărbatu-tău ! Ci răspunde clar, și nu cum răspund femeile de obicei. Rar răspund la ce le întrebi ; mai degrabă la ceea ce își închipuie c-ai să le întrebi.

— Și ce ați vrut să mă întrebați ?

— Dacă voi, femeile, vă țineți cuvîntul dat ?

— Depinde de cuvînt.

— Cum, depinde de cuvînt ?

— Foarte simplu : un cuvînt ți-l dai ca să-l ții, și altul ca să-l calci. Totuși, nimeni nu se lasă înșelat, fiindcă e ceva la mintea cocoșului...

— Bine, bine ! Spune-i Rosariei să intre.

Și cînd Rosario intră, Augusto îi puse întrebarea :

— Spune-mi, Rosario, ce crezi, o femeie trebuie sau nu să-și țină cuvîntul dat ?

— Nu-mi amintesc să-ți fi dat vreodată cuvîntul meu...

— Nu-i vorba de asta, ci numai dacă o femeie trebuie sau nu să se țină de cuvînt ?

— A ! da... o spui pentru cealaltă... pentru femeia ceea...

— Pentru oricine ar fi, ce crezi ?

— Păi, eu nu mă pricep la de-alde astea...

— N-are importanță !

— Bine, dacă stărui, îți spun că mai bine ar fi să nu-ți dai cuvîntul niciodată.

— Dar dacă l-ai dat ?

— Mai bine să n-o fi făcut.

„E clar, își zise Augusto, că pe fetița asta n-am s-o scot dintr-ale ei. Dar de vreme ce se află aci, am să pun în joc psihologia, o să-mi duc pînă la capăt experiența."

— Vino colea, așază-te ici ! și-i oferi genunchii.

Fata ascultă supusă, fără să se tulbure, ca și cînd ar face un lucru firesc și prevăzut. Augusto, dimpotrivă, rămase năuc, fără să mai știe de unde să-și înceapă experiența psihologică. Și cum nu știa ce să spună, acționa. O strîngea pe Rosario la pieptul lui gîfîitor și-i acoperea obrazul cu sărutări, zicîndu-și între timp : „Mi se

pare că-mi pierd sîngele rece necesar oricărei investigații psihologice".

Astfel, se opri brusc, păru că s-a liniștit, o îndepărtă ușor pe Rosario, și-i zise pe neașteptate :

— Dar tu nu știi că iubesc altă femeie ?

Rosario tăcu și, privindu-l țintă în ochi, dădu din umeri.

— Nu știi ? repetă el.

— Ei ! Și ce crezi că mă poate supăra asta, tocmai acum ?

— Cum, nu te supără ? !

— Tocmai acum, nu. Acum mă iubești pe mine, mi se pare.

— Și mie mi se pare, dar...

Și atunci se întîmplă ceva neobișnuit, ceva care nu intrase în prevederile lui Augusto, în programul experienței sale psihologice asupra Femeii : de data asta, Rosario îi înlănțui brusc grumazul cu brațele și începu să-l sărute de zor.

Abia avu bietul de el răgazul să gîndească : „Acum, sînt eu cel supus experienței. Fata asta face studii de psihologie masculină."

Și fără să-și dea seama de ceea ce face, se trezi că mîngîie cu mîini tremurătoare pulpele Rosariei.

Deodată, Augusto se ridică, apoi o luă de subsuori pe Rosario și o aruncă pe divan. Ea se lăsa în voia lui, cu obrazul învăpăiat. Iar el, strîngîndu-i brațele cu mîinile, stătu s-o privească drept în ochi :

— Nu-i închide, Rosario, nu-i închide, pentru numele lui Dumnezeu ! Deschide-i, așa, așa, mai tare ! Lasă-mă să mă văd într-înșii mic de tot...

Și, văzîndu-se pe sine în ochii ei ca într-o oglindă vie, simți cum înflăcărarea de la început se domolește.

— Lasă-mă să mă văd în ochii tăi, ca într-o oglindă, să mă văd mic, mic de tot. Numai astfel voi ajunge să mă cunosc, oglindindu-mă în ochi de femeie.

Oglinda se uita la el cu priviri stranii.

Rosario gîndea : „Omul ăsta nu-i ca ceilalți, trebuie să fie nebun".

Brusc, Augusto îi dete drumul, se privi pe sine, se pipăi, apoi exclamă :

— Şi acum, Rosario, iartă-mă.

— Să te iert ? De ce ?

Şi era în glasul sărmanei Rosario mai mult teamă decît vreun alt sentiment. Ar fi voit să fugă, fiindcă îşi spunea : „Cînd începi să spui şi să faci lucruri aiurite, nu te mai poţi opri. Omul ăsta e în stare să mă ucidă într-un acces de nebunie.“ Şi din ochii ei izvorîră cîteva lacrimi.

— Vezi ? îi zise Augusto, vezi ? Da, iartă-mă, Rosario, iartă-mă, nu ştiam ce fac !

Ea gîndi : „Ceea ce nu ştii nu faci“.

— Acum, du-te, du-te.

— Mă alungi ?

— Nu, mă apăr. Nu, nu te alung, nu, ferească Dumnezeu. Dacă vrei plec eu, şi rămîi tu aici, ca să vezi că nu te alung.

Ea gîndi : „Cu siguranţă, e nebun“, şi i se făcu milă de el.

— Du-te, du-te, şi să nu mă uiţi.

O luă de bărbie, drăgăstos :

— Nu mă uita. Nu uita pe bietul Augusto.

O cuprinse în braţe şi-i dădu un sărut lung şi apăsat pe buze.

La plecare, fata îi aruncă o privire plină de-o misterioasă frică. Şi abia ieşi, că Augusto căzu pe gînduri : „Mă disprețuieşte ! Cu siguranţă mă disprețuieşte ; am fost caraghios, caraghios, caraghios... Dar ce ştie ea, biata mititică, din toate acestea ? Ce pricepe ea din psihologie ?“

Dacă bietul Augusto ar fi putut să citească atunci în mintea Rosariei, ar fi fost şi mai deznădăjduit, căci fetiţa cea naivă gîndea pe drum : „Zilele astea mă întorc să-mi fac plăcerea în necazul celeilalte...“

Exaltarea puse din nou stăpînire pe Augusto. Simţea că timpul pierdut nu se mai întoarce, trăgînd după el şi ocaziile pierdute. Îl cuprinse un fel de mînie împotriva lui însuşi. Fără să ştie ce face şi numai ca să-şi

treacă vremea, o chemă pe Liduvina şi avînd-o în faţă, atît de senină, atît de curată, zîmbindu-i maliţios, fu pătruns de-un sentiment atît de neobişnuit încît îi strigă : „Fugi, fugi". Şi ieşi în stradă. Un moment îi fusese teamă că nu se va putea stăpîni şi că se va năpusti asupra Liduvinei ! Ajuns în stradă, se linişti ; mulţimea e ca o pădure, te pune la locul tău, în apele tale.

„Oare sînt în toate minţile ? gîndi Augusto pe drum. Poate că mergînd acum pe stradă, încredinţat că merg corect, ca persoanele normale — dar ce înseamnă oare persoană normală ? — eu, dimpotrivă, gesticulez, mă răsucesc, îmi strîmb faţa, iar cei care trec fără să mă privească sau despre care cred că mă privesc cu indiferenţă, au oare toţi ochii ţintiţi asupra mea, batjocoritori şi îndoioşaţi ?... Nu-s nebun ? Nu-s cu adevărat nebun ? Şi, la urma urmelor, dac-aş fi ? Ce ? Un om de inimă, simţitor şi bun, dacă nu înnebuneşte, e un perfect imbecil ! Cine nu ajunge nebun e sau dobitoc sau ticălos. Asta nu înseamnă, bineînţeles, că ticăloşii şi dobitocii nu pot înnebuni !

Ceea ce am făcut cu Rosarito, continuă el să gîndească, a fost caraghios, pur şi simplu caraghios. Ce-o fi gîndit despre mine ? Dar ce mă priveşte ce gîndeşte despre mine o fată ca ea ?... Sărăcuţa ! Cu cîtă ingenuitate se lăsa în voia mea. E o făptură fiziologică, perfect fiziologică şi numai fiziologică, fără nici un fel de psihologie. Prin urmare, e inutil să te slujeşti de ea ca de un cobai sau ca de-o broască, pentru experienţe psihologice. La urma urmelor, cele fiziologice... Dar psihologia, şi mai ales aceea a femeii, e ea oare altceva decît fiziologie sau, dacă vreţi, psihologie fiziologică ? Are femeia suflet ? Dar eu, ca să fac experienţe psihofiziologice, sînt lipsit de o pregătire tehnică. N-am lucrat în nici un laborator... îmi lipsesc aparatele şi psihofiziologia cere aparate. Nu-s cumva nebun ?"

Uşurat de aceste gînduri, depănate în stradă, în mijlocul unei mulţimi pestriţe şi indiferente faţă de chinurile sale, el se simţi mai liniştit şi se întoarse acasă.

XXV

AUGUSTO SE DUSE SĂ-L VADĂ PE VICTOR ȘI să-i dezmierde copilul pe care amicul lui l-a căpătat cam tîrziu. Se duse să se recreeze în contemplarea noii fericiri a acelui cămin, și cu aceeași ocazie să vorbească despre starea-i de spirit. Și, aflîndu-se la un moment dat singur cu prietenul lui, Augusto îi spuse :

— Ei ! Ce mai e cu novela ta sau... cum îi ziceai ?... A, da ! *nivola* !... Tocmai spuneai c-o scrii. Acum, că ai un copil, presupun că ai abandonat-o.

— Presupui prost. Tocmai fiindcă sînt tată, am reluat-o : aici am să-mi descarc toată buna dispoziție de care sînt cuprins.

— Ai putea să-mi citești cîteva pagini ?

Victor își scoase hîrtiile și începu să citească prietenului său, ici și colo.

— Amice dragă, exclamă Augusto, te-ai schimbat !

— Cum asta ?

— Ai pus în novela ta lucruri care țin de pornografie și uneori o întrec.

— Pornografie ? Ba deloc ! Ceea ce găsești aici sînt în cel mai rău caz lucruri slobode, dar nicidecum pornografice. Uneori cîte un personaj gol, dar nimeni dezbrăcat. Ceea ce vezi aici, e realism.

— Realism, da, dar și...

— ...cinism, nu ?

— Da, cinism.

— Dar cinismul nu-i pornografie. Aceste lucruri slobode sînt un mod de-a ațîța imaginația, ca s-o împingă la o cercetare mai profundă a realității lucrurilor. Aceste cruditați sînt cruditați... pedagogice. Auzi, pedagogice !

— Și cam grotești...

— Asta da, n-o tăgăduiesc. Îmi e dragă bufoneria.

— Care-i totdeauna tristă, în fond.

— Tocmai pentru asta. Nu gust decît bufoneriile lugubre, glumele funerare. Rîsul, ca rîs, mă face melancolic, îmi insuflă aproape frică. Rîsul nu-i decît pregătirea pentru tragedie.

— Ei bine ! Aceste bufonerii prea crude mie îmi produc o stare jalnică.

— Fiindcă eşti un singuratic, Augusto, un singuratic, să ne-nţelegem bine, un singuratic... Dar eu, eu scriu ca să vindec... Nu, nu, nu le scriu pentru nimic ; doar că, scriindu-le, mă amuz şi dacă se vor amuza şi cei ce le vor citi, atunci mă socotesc răsplătit. Şi dacă se mai întîmplă, mulţumită celor scrise, să vindec un singuratic de soiul tău, ce suferă de-o îndoită solitudine...

— Îndoită ?

— Da, solitudinea trupului şi solitudinea sufletului.

— Fiindcă ai atins subiectul ăsta, Victor...

— Da, ştiu ce vrei să-mi spui. Ai venit să mă consulţi despre starea ta care, de la o vreme, e alarmantă, cu adevărat alarmantă, nu-i aşa ?

— Exact.

— Am ghicit eu. Ei bine ! Augusto, însoară-te şi însoară-te cît mai curînd !

— Dar cu care ?

— A ! poftim, sînt mai multe ?

— Cum de-ai ghicit ?

— Asta-i nostim ! Dacă m-ai fi întrebat : „cu cine ?“ n-aş fi presupus că e vorba de mai mult decît de una, nici că această „una“ ar exista neapărat. Dar întrebînd : „cu care ?“ se înţelege : cu care din cele două, sau trei, sau zece, sau N femei ?

— Aşa e !

— Însoară-te, prin urmare, însoară-te cu oricare dintre acele N de care eşti amorezat, cu aceea care-ţi este mai la îndemînă. Nu sta mult pe gînduri. Vezi, eu m-am însurat fără să mă gîndesc ; a trebuit să ne căsătorim.

— Dar, vezi, acum m-a pălit pofta să mă dedau experienţelor de psihologie feminină.

— Singura experienţă psihologică asupra Femeii este căsătoria. Cel ce nu se însoară nu va putea niciodată să experimenteze, din punct de vedere psihologic, sufletul Femeii. Singurul laborator de psihologie feminină sau de ginepsihologie este căsătoria.

— Dar căsătoria e fără leac !

— Nici o experienţă adevărată n-are. Cine şi-a pus în gînd să experimenteze ceva, dar stînd deoparte, la adăpost, fără să-şi asume vreun risc, acela nu va şti niciciînd ceva sigur. Nu te încrede niciodată acelui chirurg care nu şi-a amputat lui însuşi un picior sau un braţ, nici nu te da pe mîna unui alienist care nu-i nebun. Prin urmare, însoară-te, dacă vrei să cunoşti psihologia.

— Va să zică burlacii...

— Psihologia pe care o fac burlacii nu-i psihologie, e metafizică, adică ceva dincolo de fizică, deci dincolo de ceea ce e natural.

— Şi asta pe unde o mai fi ?

— Cam pe unde te afli tu.

— Eu, eu mă aflu în metafizică ? Dar eu, dragă Victor, eu nu stau dincolo de natural, ci mai degrabă dincoace.

— E acelaşi lucru.

— Cum acelaşi lucru ?

— Da, dincoace de natural e acelaşi lucru cu dincolo de natural, aşa cum dincolo de spaţiu e totuna cu dincoace de spaţiu. Ian te uită la linia asta — şi trase o dreaptă pe un petec de hîrtie. Prelungeşte ambele ei extremităţi pînă la infinit şi extremităţile se vor întîlni ; se vor închide în infinit ; acolo unde toate se-ntîlnesc şi se leagă toate. Orice linie dreaptă e curba unei circumferinţe cu rază infinită, şi ea se închide în infinit. Aşadar, tot una-i dacă te afli dincolo sau dincoace de natural. Limpede, nu ?

— Ba dimpotrivă, e foarte obscur, cum nu se poate mai obscur.

— Atunci, fiindcă-i așa de obscur, însoară-te.

— Dar, dar... atîtea îndoieli mă năpădesc !

— Cu atît mai bine, micul meu Hamlet, cu atît mai bine. Te îndoiești ? Deci gîndești. Gîndești ? Deci exiști.

— Da, a te îndoi înseamnă a gîndi.

— Și a gîndi înseamnă a te îndoi și nimic altceva decît a te îndoi. Crezi, știi, îți închipui, fără să te îndoiești ; nici credința, nici cunoașterea, nici imaginația nu presupun îndoiala și totuși chiar îndoiala le distruge pe toate, dar să te gîndești fără să te îndoiești nu-i cu putință. Și numai îndoiala este aceea care face din credință și cunoaștere — lucruri cam statice, domoale și moarte — face gîndirea dinamică, neliniștită și vie.

— Dar imaginația ?

— Da, și în imaginație există oarecare îndoială. Am obiceiul să mă îndoiesc de ceea ce trebuie să fac să spună sau să fac să facă personajele *nivolei* mele. După ce i-am pus să vorbească și să acționeze într-un fel, mă-ndoiesc dacă e bine așa, dacă așa li se potrivește lor într-adevăr. Dar... să renunțăm ! Oricum, îndoiala e cuprinsă în procesul imaginației care e gîndire...

. . . . . .

În vreme ce Augusto și Victor susțineau această convorbire nivolescă, *eu, autorul acestei* nivole, *pe care o ai sub ochi, cititorule, și o citești, zîmbeam enigmatic, văzînd că personajele mele* nivolești *pledează în favoarea mea și-mi justifică procedeele. Și spuneam în mine însumi : „Ce departe sînt nefericiții aceștia de a simți că nu fac altceva decît să încerc justificarea celor ce eu fac cu dînșii ! Astfel, cînd căutăm motive ca să ne justificăm, nu facem altceva decît să-l justificăm pe Dumnezeu.“*

Și eu sînt Dumnezeul acestor sărmane personaje nivolești.

. . . . . .

XXVI

AUGUSTO SE ÎNDREPTĂ SPRE CASA EUGENIEI, gata să încerce ultima experiență psihologică, experiența definitivă, deși se temea că-l va respinge.

Pe scară, o întîlni coborînd ca să iasă, pe cînd el suna să intre.

— Dumneata aici, don Augusto ?

— Da, dar fiindcă trebuie să pleci, am să las pe altădată ; mă duc.

— De ce ? Unchiul e sus.

— Nu cu unchiul tău, cu tine, Eugenia, vreau să vorbesc. Dar s-o lăsăm pe altădată.

— Ba nu, ba nu, să urcăm. Trebuie să batem fierul cît e cald.

— Dar... dacă unchiul e sus...

— Ei așa ! E anarhist ! N-o să-l chemăm.

Și-l sili pe Augusto să suie cu ea. Bietul de Augusto, care venise cu aere de experimentator, acum se simțea el broască pentru experiență.

Cînd se aflară singuri în salon, Eugenia, fără să-și scoată pălăria, în costum de stradă, îi zise :

— Ei ! s-auzim despre ce-i vorba.

— Ei bine ! Ei bine !... și bietul Augusto tot bolborosea : Ei bine !... Ei bine !...

— Ei bine ! Ce ?

— Nu mai am pace, Eugenia, am sucit și răsucit de mii de ori în mintea mea lucrurile pe care ni le-am spus ultima oară cînd am vorbit împreună, și, cu toate astea, nu mă pot resemna. Nu, nu, nu mă pot resemna, nu pot.

— Și la ce nu te poți resemna ?

— Dar la asta, Eugenia, tocmai la asta.

— La asta ? La care ?

— Să nu fim decît prieteni...

— Decît prieteni ?... Ți se pare că asta e un nimic, don Augusto, sau poate vrei să fim mai puțin decît prieteni ?

— Nu, Eugenia, nu așa.

— Ei ! Atunci cum ?

— Pentru Dumnezeu, nu mă face să sufăr...

— Dumneata singur te faci să suferi.

— Nu mă pot resemna ! Nu !

— Dar ce vrei ?

— Să fim... soț și soție !

— S-o lăsăm baltă !

— S-o lăsăm baltă trebuie să începem.

— Dar cuvîntul pe care mi l-ai dat ?

— Nu știam ce spun...

— Dar Rosario aceea ?...

— O ! pentru numele lui Dumnezeu, nu-mi mai aduce aminte, nu te mai gîndi la Rosario.

Atunci Eugenia își scoase pălăria, o puse pe o măsuță, se întoarse să ia loc și apoi, cu chibzuială și cu solemnitate, zise :

— Ei bine, Augusto, de vreme ce tu, care la urma urmelor ești bărbat, nu te simți dator să te ții de cuvînt, cu atît mai mult eu, care nu-s decît femeie, n-am pentru ce să-l țin. Afară de asta, vreau să te descotorosesc de Rosario și de atîtea alte Rosarite sau Conchite care te pot amăgi. Ceea ce n-a putut să facă recunoștința față de generozitatea ta, nici ciuda împotriva lui Mauricio — vezi cît îți sînt de sinceră — o face astăzi compătimirea. Da, Augusto, mă faci să sufăr, să sufăr mult de tot !

Și, zicînd acestea, de două ori îi atinse ușor genunchiul cu palma dreaptă.

— Eugenia !

Și el întinse brațele ca s-o cuprindă.

— Ei ! Stai binișor ! exclamă ea, depărtîndu-se și ferindu-se, stai binișor !

— Dar rîndul trecut, ultima oară...

— Da, dar atunci era altceva !

„S-a isprăvit, acum slujesc eu de broască!“ gîndi psihologul experimentator.

— Da, continua Eugenia, unui prieten, nimic altceva decît prieten, îi poţi permite unele mici libertăţi pe care nu le poţi acorda unui... în sfîrşit... unui logodnic!

— Dar nu înţeleg!...

— Cînd vom fi căsătoriţi, Augusto, îţi voi explica, dar acum stai la un loc, hai!

„S-a isprăvit!“ gîndi Augusto care se simţea acum în întregime şi cu desăvîrşire broasca.

— Şi acum, adăugă Eugenia ridicîndu-se, mă duc să-l chem pe unchiul.

— Pentru ce?

— Auzi vorbă! Ca să-l vestesc!

— Aşa e! exclamă Augusto înmărmurit.

Într-o clipă, ea sosi cu don Fermín.

— Unchiule, zise Eugenia, iată-l pe don Augusto Pérez, care a venit să-mi ceară mîna. I-am dat-o.

— Admirabil! Admirabil! strigă don Fermín, admirabil, vino încoa, fata mea, să te îmbrăţişez. Admirabil!

— Te surprinde faptul că ne căsătorim, unchiule?

— Nu, ceea ce mă uimeşte, ceea ce mă extaziază, ceea ce mă subjugă, e felul în care aţi aranjat treaba asta, voi doi şi singuri, fără intermediari... trăiască anarhia! Şi-i o jale, curată jale că trebuie, pentru realizarea proiectului vostru, să recurgeţi la autorităţi... fără să le respectaţi, presupun, în forul interior al conştiinţei voastre, hai? ci *pro formula*, numai *pro formula!* Căci ştiu că vă şi socotiţi ca bărbat şi nevastă! Dar, în orice caz, eu, eu însumi, în numele Dumnezeului anarhist, vă căsătoresc! Şi atît ajunge. Admirabil! Admirabil! Augusto, de azi înainte casa asta este casa dumitale.

— Numai de azi?

— Aşa e, ai dreptate, da, dintotdeauna a fost. Casa mea... a mea, casa în care locuiesc eu a fost totdeauna

a dumitale, a fost totdeauna a semenilor mei. Dar de azi înainte... mă-nțelegi ?...

— Da, te înțelege, unchiule.

În clipa aceea, cineva sună și Eugenia zise :

— Mătușa !

Mătușa, intrînd în salon și văzînd scena, exclamă :

— Aha ! Pricep ! Va să zică s-a făcut ? Știam eu !

Augusto gîndea : „Broască, adevărată broască ! Și dintre atîția, pe mine s-au găsit să mă pescuiască !"

— Astăzi, presupun, rămîi să prînzești cu noi ca să sărbătorim evenimentul... zise doña Ermelinda.

— Cum o să fac altfel ! lăsă să-i scape biata broască.

XXVII

ATUNCI, ÎNCEPU PENTRU AUGUSTO O VIAȚĂ nouă. Își petrecea aproape toată ziulica la logodnica lui, studiind nu psihologia, ci estetica.

Dar Rosario ? Rosario n-a mai dat pe la el. Cînd i se aduseră, data următoare, rufele spălate, era altă femeie, o femeie oarecare. Și el nu îndrăznea să întrebe de ce nu mai vine Rosario. La ce bun să întrebe, cînd ghicea de ce ? Și disprețul ăsta, căci nu era altceva decît dispreț, îl cunoștea el prea bine, dar departe de a se plînge, îi făcea aproape plăcere.

Cu atît mai bine, își va scoate pîrleala cu Eugenia. Totuși, Eugenia continua cu : „stai la un loc ! jos mîinile !" N-o putea scoate dintr-astea !

Eugenia nu-i îngăduia decît s-o privească, și numai s-o privească, aținîndu-i dorințele. Odată, el i-a spus :

— Vreau să închin frumoșilor tăi ochi cîteva versuri !

Ea i-a răspuns :

— Fă-o !

— Dar pentru asta, adăugă el, ar fi nimerit să cînți puțintel la pian. Și ascultîndu-te cum cînți la instrumentul tău profesional, voi fi inspirat.

— Dar știi bine, Augusto, că de cînd ai fost atît de generos cu mine, eu mi-am părăsit lecțiile, n-am mai cîntat la pian și mi-e silă de el. M-a chinuit atîta !

— Nu face nimic, cîntă, Eugenia, cîntă ca să-mi scriu versurile.

— Fie, dar numai de data asta !

Eugenia se așeză la pian și, pe cînd cînta, Augusto scria următoarele :

Ah, sufletu-mi, departe de trup, vagabonda
prin cețurile vagi ale ideii,
pierdut, acolo sus, în muzica cerească
ce — zice-se — o cîntă sfera-naltă.
Iar solitar, fără de suflet, trupu-mi
zăcea și, trist, pămîntu-l colinda.
Născuți să brăzduiască viața laolaltă —
nu mai trăiau. Căci unul nu a rămas decît
materie, iar celălalt doar spirit,
cercînd să se-mplinească, dulce Eugenie !
Dar ochii tăi țîșniră-n calea mea
izvoare de lumină vie,
luîndu-mi sufletul în stăpînire și purtîndu-l
din cerul vag pe-acest pămînt nesigur,
ca să-l așeze iar în trup — și de atunci,
o, numai de atunci simt, Eugenia, că-s viu !
Sînt ochii tăi ca ace-ncinse-n foc,
cari trupul mi l-au prins din nou de spirit,
care-mi stîrnesc în sînge vise-aprinse
și gîndurile-mi le prefac în carne.
Dacă lumina-aceasta-a vieții mele
va să se stingă — cu trup și spirit dezbinate,
eu mă voi pierde-n pîclele cerești
și în adîncul beznei nesătule !

— Ce zici ? întrebă Augusto, după ce i le citi.

— Sînt ca pianul meu, prea puțin sau chiar deloc muzicale. Acest „zice-se"...

— Da, ca să-i dau oarecare ton familiar...

— Acest : „Dulce Eugenie"... mi se pare umplutură.

— Cum ? Tu ești o umplutură ?

— În poezia asta, da ! În sfîrșit, toată poezia îmi pare foarte... foarte...

— Hai, spune, foarte *nivolescă.*

— Ce-nseamnă asta ?

— Nimic, o glumă între mine și Victor.

— Ascultă, Augusto, la mine în casă nu vreau glume. Cînd ne vom lua, auzi ? nu vreau să știu nici de glume, nici de cîini. Te și poți gîndi ce să faci cu Orfeu...

— Dar, Eugenia ! Pentru numele lui Dumnezeu ! Dacă ai ști unde l-am găsit, sărăcuțul ! Și apoi, Orfeu e confidentul meu ! Lui îi adresez monoloagele mele... !

— Cînd ne vom căsători, n-au ce să mai caute monoloage în casă. Cîinele va fi de prisos !

— Te implor, Eugenia, barem pînă om avea un copil...

— Dacă vom avea...

— Firește, dacă vom avea. Și dacă nu, de ce să n-avem un cîine ? De ce nu un cîine, despre care se spune pe bună dreptate că ar fi cel mai bun prieten al omului, dacă ar avea parale... ?

— Nu, dacă ar avea parale cîinele n-ar mai fi cel mai bun prieten al omului, sînt sigură. Numai fiindcă n-are îi e prieten.

Într-altă zi, Eugenia zise lui Augusto :

— Ascultă, Augusto, țin să-ți vorbesc de un lucru grav, foarte grav și te rog de la început să mă ierți, dacă ceea ce-ți voi spune...

— Pentru numele lui Dumnezeu, Eugenia, vorbește!

— Știi, logodnicul cela pe care l-am avut...

— Da, Mauricio...

— Dar nu știi de ce a trebuit să-i dau tălpășita acestui nerușinat...

— Nici nu vreau să știu.

— Asta îți face onoare. Totuși, află că a trebuit să mă descotorosesc de golanul ăsta, de nerușinatul ăsta, dar...

— Te mai urmărește încă ?

— Da !

— Ah ! Nu pun eu mîna pe el !

— Nu, nu e ce crezi. Mă urmărește într-adevăr, dar acum are cu totul alte intenții decît îți închipui tu.

— Auzi ! Auzi !

— Nu te frămînta așa, Augusto, nu te frămînta. Bietul Mauricio nu mușcă, latră.

— A ! Atunci fă ce zice proverbul arab : „Dacă te-ai opri la toți cîinii care te latră în drum, n-ai mai ajunge niciodată la capăt". Nu face nici să dai cu piatra în ei. Nu-i da nici o atenție.

— Eu cred că există un mijloc mai bun.

— Care ?

— Să porți din prevedere cîteva bucăți de pîine în buzunar, și să zvîrli cîinilor care latră, fiindcă latră de foame.

— Ce vrei să spui ?

— Ceea ce-mi cere astăzi Mauricio e să-i găsesc o slujbă oarecare sau orice mijloc de trai. Dacă-i fac asta, zice că mă lasă în pace, dacă nu...

— Dacă nu ?

— Mă amenință să mă urmărească mereu, ca să mă compromită.

— Nerușinatul ! Banditul !

— Nu te aprinde. Cred c-ar fi mai bine să-l dăm de-o parte din calea noastră, găsindu-i o slujbă oarecare care să-i asigure traiul, și cît mai departe cu putință. Afară de asta, mi-e milă de el, căci săracul e cum e, și...

— Ai dreptate, Eugenia. Și cred că voi putea aranja. Am să vorbesc chiar mîine cu un amic al meu și nu mă îndoiesc că-i vom găsi un post.

Într-adevăr, îi găsi postul, și obținu să fie trimis destul de departe.

XXVIII

AUGUSTO STRÎMBĂ DIN NAS CÎND, ÎNTR-O bună dimineață, Liduvina îl înștiință că un domn tînăr îl așteaptă și dădu cu ochii de alde Mauricio. Era gata-gata să-l dea afară fără să-l asculte, dar acest om îl atrăgea ; acest om care fusese logodnicul Eugeniei, pe care ea îl iubise și pe care, poate, într-un fel îl mai iubea încă ; acest om care știa, poate, despre aceea care-i va fi lui soție, lui Augusto, unele intimități pe care el nu le cunoștea ; acest om care... Ceva îi unea...

— Am venit, domnul meu, începu cu umilință Mauricio, să-ți mulțumesc pentru favoarea deosebită pe care, grație intervenției Eugeniei, ai binevoit să mi-o acorzi...

— N-ai ce să-mi mulțumești, domnule, și nădăjduiesc că de azi înainte vei da pace aceleia care-mi va fi soție.

— Dar n-am supărat-o niciodată cu nimic !

— Știi dumneata ce vreau să spun.

— De cînd mi-a făcut vînt, și a avut toată dreptatea s-o facă, întrucît nu eu sînt omul potrivit ei, am încercat să mă consolez de această nefericire cum am putut și eu, și, bineînțeles, i-am respectat hotărîrile. Și dacă ea ți-a spus altceva dumitale...

— Te rog să nu mai pomenești de aceea care-mi va fi soție și mai ales să nu insinuezi că n-a spus adevărul. Consolează-te cum crezi de cuviință și lasă-ne în pace.

— Așa e. Mă simt însă dator să vă mulțumesc din nou amîndurora pentru postul pe care mi l-ați procurat. Am să mă duc să-l iau în primire și mă voi consola cum voi putea. Numai că mă gîndesc să iau cu mine o fetiță...

— Și ce mă privește pe mine, domnule ?

— Am așa o impresie că dumneata trebuie s-o cunoști...

— Ce ? Ce ? Vrei să-ți bați joc de mine ?

— Ba deloc... E una, Rosarito, care lucrează la o spălătorie și mi se pare că ea îți aducea dumitale rufăria...

Augusto păli. „Oare omul ăsta știe tot ?“ își zise el, și asta îl tulbură mai mult decît prima bănuială despre ceea ce ar putea omul ăsta să cunoască în legătură cu Eugenia. Dar își reveni repede și exclamă :

— Și pentru ce-mi spui mie astea ?

— Îmi pare, continuă Mauricio, ca și cînd n-ar fi auzit nimic, că noi, disprețuiții, s-ar cuveni să fim lăsați a ne consola între noi.

— Dar ce vrei să spui ? Unde vrei să ajungi ? și Augusto se întrebă dacă se va putea stăpîni să nu-l sugrume pe acest om, chiar în locul unde se petrecuse ultima-i aventură cu Rosario.

— Nu te aprinde așa, don Augusto, nu te aprinde ! Nu vreau să spun decît ceea ce am spus. Ea... aceea pe care dumneata nu vrei s-o numesc, ea m-a respins, m-a trimis la plimbare și atunci am găsit pe această sărmană micuță, alungată de altul, și...

Augusto nu se mai putu stăpîni. Păli mai întîi, apoi se făcu roșu la față. Se ridică, îl apucă pe Mauricio cu amîndouă brațele, îl ridică în aer și-l aruncă pe divan, fără să-și dea seama de ce face, gata să-l sugrume. Și atunci, văzîndu-se pe divan, Mauricio îi zise cu cea mai mare nepăsare :

— Privește-te, rogu-te, în ochii mei, don Augusto, și vezi-te cît ești de mic...

Bietul Augusto simți că se topește. În orice caz, i se topi toată puterea din brațe, încăperea i se păru deodată năpădită de negură, și gîndi : „Visez oare ?“ Îl văzu pe Mauricio stînd drept în fața lui și privindu-l cu un zîmbet viclean.

— O, nu-i nimic, don Augusto, nu-i nimic ! Iartă-mă, o simplă pornire, nici nu știu ce s-a întîmplat... nu mi-am dat seama... Și-ți mulțumesc, îți mulțumesc,

iar și iar îți mulțumesc. Îți mulțumesc dumitale și... ei îi mulțumesc. Adio !

Imediat după plecarea lui Mauricio, Augusto o strigă pe Liduvina.

— Ia spune, Liduvina, cine a fost acum cu mine în odaie ?

— Un tînăr.

— Cum era ?

— Dar n-aveți nevoie să v-o spun eu.

— Într-adevăr a fost cineva cu mine ?

— Conașule !

— Nu... nu... jură-mi că a fost aici cu mine un tînăr, și să-mi spui ce semnalmente avea... înalt, blond, nu-i așa ? Avea mustață, mai mult groasă decît subțire, nasul acvilin... A fost aici, nu ?

— Doar nu sînteți bolnav, don Augusto ?

— N-a fost un vis ?

— Numai dacă l-am visat amîndoi...

— Nu, două persoane nu pot visa în același timp același lucru. Și tocmai de aceea îți dai seama că ceva nu e un vis, fiindcă n-a fost visat de unul singur...

— Ei, atunci, fii liniștit, tînărul cela a fost într-adevăr aici.

— Și ce-a spus cînd a ieșit ?

— Cînd a ieșit, n-a vorbit cu mine... nici nu l-am văzut...

— Dar tu, Liduvina, știi cine e ?

— Da, știu. A fost logodnicul dom...

— Bine, bine, lasă. Dar acum al cui logodnic e ?

— Ar fi prea mult s-o mai știu și pe asta.

— Voi, femeile, aflați atîtea lucruri pe care nu vi le spune nimeni...

— Da, și în schimb nu izbutim să știm ceea ce vor unii să ne spună...

— Bine, spune-mi adevărul, Liduvina : nu știi tu cu cine s-a înhăitat acum acest... acest individ ?

— Nu, dar îmi închipui.

— Cum asta ?
— După cele ce-mi spuneți.
— Bine, cheamă-l pe Domingo.
— De ce ?
— Ca să văd dacă tot mai visez sau nu, dacă tu ești într-adevăr Liduvina, nevasta lui, sau dacă...
— Sau dacă nu-i și Domingo pradă visului ? Dar cred că-i mai bine să facem altceva.
— Ce anume ?
— Să-l chemăm pe Orfeu.
— Ai dreptate. Orfeu nu visează.

După o clipă de la plecarea Liduvinei, cîinele își făcu intrarea.

„Vino-ncoa, Orfeu, îi zise stăpînul, vino-ncoa ! Sărmanule ! Ce puține zile ți-au mai rămas să trăiești pe lîngă mine ! Ea nu te vrea în casă. Și unde să te trimit? Ce să fac cu tine ? Ce te faci tu fără mine ? Ești în stare să mori, știu ! Numai un cîine poate muri văzîndu-se fără stăpîn. Și eu am fost pentru tine mai mult decît stăpîn ; ți-am fost părinte, Dumnezeu ! Nu te vrea în casă, te alungă de lîngă mine ! O incomodezi, fiindcă ești simbolul fidelității ? Cine știe ?... Poate că voi, cîinii, surprindeți cele mai tainice gînduri ale oamenilor cu care trăiți, și cu toate că păstrați tăcerea... Eu trebuie să mă însor, alt leac n-am decît să mă însor... dacă nu, niciodată nu voi ieși din vis ! Trebuie să mă trezesc.

Dar de ce te uiți așa la mine, Orfeu ? Pari să plîngi fără lacrimi... ! Vrei să-mi spui ceva ? Văd că suferi neputînd grăi. Adineauri, ce ușor am afirmat că tu nu visezi ; dar tu, tu visezi, Orfeu ! De ce sîntem oameni noi oamenii, dacă nu fiindcă există și cîini, și pisici, și cai, și boi, și berbeci, și animalele de toate soiurile, mai ales cele domestice ? Fără de sumedenia animalelor domestice asupra cărora omul își poate descărca greutatea animalității vieții, oare omul ar fi ajuns la starea-i omenească ? Dacă omul n-ar fi domesticit calul, oare jumătatea seminției noastre n-ar duce în spinare cealaltă jumătate ? Da, vouă vi se datorează civilizația. Vouă și

femeilor. Dar femeia nu-i din întîmplare şi ea un animal domestic ? Dacă n-ar exista femei, bărbaţii ar mai fi bărbaţi ? Vai ! De afară vine cine te alungă din casă !"

Îl strînse la piept, iar cîinele, ce părea într-adevăr că plînge, îi linse faţa.

XXIX

TOTUL ERA GATA PENTRU NUNTĂ. AUGUSTO voia să fie intimă şi modestă, dar ea, viitoarea lui soţie, prefera să-i dea mai multă strălucire şi mai mult răsunet.

Pe măsură ce se apropia sorocul, logodnicul ardea să-şi îngăduie unele mici libertăţi şi intimităţi, dar Eugenia se ţinea din ce în ce mai rezervată.

— Dar, în cîteva zile, vei fi a mea, Eugenia.

— Tocmai de aceea. Trebuie să începem prin a ne respecta.

— Respect... respect... Respectul exclude tandreţea.

— Asta o crezi tu ! Numai un bărbat poate să creadă aşa ceva.

Augusto observa la dînsa ceva straniu, ceva silit. Uneori îi părea că se fereşte de privirea lui. Îşi aducea aminte de mama, de biata lui mamă, care dorea fierbinte ca fiul ei să se însoare cu bine. Acum, aproape de căsătoria cu Eugenia, era mai tulburat de faptul că Mauricio i-a mărturisit intenţia de-a o lua cu el pe Rosario. Simţea gelozia, o gelozie feroce şi furia că lăsase să-i scape ocazia, că fusese caraghios în faţa acestei fetiţe.

„Trebuie să rîdă amîndoi de mine, îşi zicea el, şi Mauricio de două ori ; întîi fiindcă a părăsit-o pe Eugenia ca să mi-o treacă mie şi apoi fiindcă mi-o ia pe Rosario." În mai multe rînduri fu cuprins de pofta

furioasă de-a rupe logodna şi de a se duce s-o cucerească pe Rosario, s-o smulgă din mîinile lui Mauricio.

— Şi cu fetiţa aceea, cu Rosario, ce se mai aude ? îl întrebă Eugenia cu cîteva zile înainte de nuntă.

— De ce îmi aminteşti asta acum ?

— Ah ! Dacă nu-ţi place să-ţi aduc aminte, să lăsăm !

— Nu... nu... dar...

— Mă gîndeam că, deoarece odată ne-a întrerupt una din întrevederile noastre... Nu mai ştii nimic despre ea ? şi Eugenia îl privea cu ochi iscoditori.

— Nu, nu mai ştiu nimic.

— Cine-i face curte sau cine a cucerit-o în momentul de faţă ?... Şi, întorcîndu-şi privirea de la Augusto, ţintui un punct în gol, dincolo de ceea ce privea.

O droaie de stranii presimţiri trecură prin mintea logodnicului. „Pare-se că ştie ceva", îşi zise el, şi apoi cu glas tare :

— Ştii tu ceva ?

— Eu ? răspunse ea cu prefăcută indiferenţă, privindu-l din nou.

O umbră de mister plutea între ei.

— Cred că ai uitat-o cu totul...

— Dar de ce insistenţa asta de a-mi vorbi de această... fată ?

— Ştiu şi eu ! Dar, ca să vorbim de altceva, spune-mi ce gîndeşte un bărbat căruia un altul îi răpeşte femeia pe care o curta şi o duce cu el ?

La auzul acestor cuvinte sîngele năvăli în obrajii lui Augusto. Îi veni pofta nebună să iasă, să fugă în căutarea Rosariei, s-o recucerească şi să se întoarcă împreună cu ea în faţa Eugeniei, ca să-i spună : „Iată, e a mea, şi nu a lui... a lui Mauricio *al tău !*"

Mai erau trei zile pînă la nuntă, Augusto ieşea de la logodnica lui preocupat de gînduri. Nu dormise noaptea.

A doua zi de dimineaţă, abia deşteptat, o văzu pe Liduvina intrînd în odaie.

— O scrisoare pentru domnul ; acum a adus-o. Mi se pare că e de la domnişoara Eugenia...

— O scrisoare ? De la ea ? O scrisoare de la ea ? Las-o aici și du-te !

Liduvina ieși. Augusto începu să tremure. O tulburare stranie îi frămînta inima. Își aminti de Rosario, apoi de Mauricio. Dar nu voi să atingă scrisoarea.

Privea plicul cu groază. Se sculă, se spălă, se îmbrăcă, ceru cafeaua pe care o sorbi dintr-o înghițitură. „Nu, nu vreau s-o citesc aici", își zise. Ieși din casă, se duse la cea mai apropiată biserică și aici, în mijlocul dreptcredincioșilor care ascultau liturghia, deschise scrisoarea. „Aici voi fi silit să mă stăpînesc, își zise el, căci ce-mi spune inima e ceva îngrozitor."

Scrisoarea era concepută astfel :

„Stimate Augusto,

Cînd vei citi aceste rînduri, eu și Mauricio vom fi în drum spre orășelul în care își va avea slujba, grație bunăvoinței tale, căreia și eu îi datorez faptul că mă bucur de rente, ceea ce ne permite, împreună cu leafa lui, să trăim amîndoi destul de larg. Nu-ți cer să mă ierți, fiindcă după cele ce se petrec, trebuie să fii convins că nu te-aș fi făcut fericit, precum nici tu nu m-ai fi făcut pe mine fericită. Cînd prima impresie se va risipi, îți voi scrie din nou ca să-ți explic de ce fac acest pas și în felul acesta. Mauricio voia să fugim chiar în ziua nunții, la ieșirea din biserică ! Dar planul lui era prea complicat și-mi părea, dealtfel, o cruzime de prisos.

Cum ți-am mai spus-o, cred că vom rămîne prieteni.

Prietena ta,

EUGENIA DOMINGO DEL ARCO

P.S. Rosario nu merge cu noi. Rămîne aci și te poți consola cu ea."

Augusto căzu pe o bancă, anihilat. După o clipă, îngenunchie și se rugă.

Cînd ieși din biserică se simți mai liniștit, dar era groaznica liniște a rușinii. Se îndreptă spre casa Eu-

geniei, unde găsi pe biata mătușă și pe bietul unchi înmărmuriți. Nepoata le adusese la cunoștință, printr-o scrisoare, hotărîrea ei și lipsise toată noaptea. Perechea luase un tren de seară, imediat după ultima întrevedere a lui Augusto cu logodnica lui.

— Ce-i de făcut acum ? zise doña Ermelinda.

— Ce putem face, doamnă, răspunse Augusto, altceva decît să ne resemnăm ?

— E o nemernicie, strigă don Fermín, fapta asta merită o pedeapsă exemplară !

— Cum, dumneata, don Fermín, dumneata anarhistul... ?

— Ce-are-a-face ! Lucruri de astea nu se fac. Nu se înșală un om în felul acesta !

— În schimb, nu l-a înșelat pe celălalt ! zise cu răceală Augusto, și, după ce vorbi astfel, se îngrozi singur de răceala cu care a vorbit.

— Dar are să-l înșele... are să-l înșele... să fii sigur !

Augusto simțea o plăcere drăcească la gîndul că, în cele din urmă, Eugenia îl va înșela pe Mauricio. „Dar n-o va mai face cu mine", zise el încet de tot, atît de încet, că abia se auzi el însuși.

— Doamnă, domnule, deplîng ceea ce s-a întîmplat, mai ales pentru nepoata dumneavoastră deplîng, dar eu trebuie să mă retrag.

— Înțelegeți, don Augusto, că noi... începu doña Ermelinda.

— E limpede ! E limpede ! Dar...

Situația nu se mai putea prelungi. Augusto, după alte cîteva vorbe, ieși.

Era îngrozit de sine, de ceea ce i se întîmplase sau mai degrabă de ceea ce nu i se întîmplase. Acea răceală, cel puțin aparentă, cu care primise lovitura supremei înșelări, chiar și acest calm îl făcea să se îndoiască de existența lui. „Dacă aș fi fost un om ca ceilalți, își zicea el, cu o inimă în piept ; dacă aș fi fost într-adevăr un om, dacă aș fi existat în mod real, aș fi putut oare să primesc lovitura cu această

liniște relativă ?“ Fără să-și dea seama, începu să se pipăie și chiar să se ciupească, să vadă dacă simte.

Deodată se simți tras de picior. Era Orfeu care-i veni întru întîmpinare, ca să-l consoleze. Zărindu-l pe Orfeu, Augusto simți — straniu lucru — o mare bucurie. Îl luă în brațe și-i zise : „Bucură-te, Orfeu, bucură-te ! Să ne bucurăm împreună ! Acum nu te mai alungă nimeni din casă ; nimeni nu te va despărți de mine ; nu ne vom mai despărți niciodată ! Vom merge uniți în viață și în moarte. Nu există rău care să nu conțină și un bine, cît de mare ar fi răul, cît de mic ar fi binele sau invers. Tu, tu ești credincios, Orfeu, ești credincios. Presupun că și tu îți cauți uneori o cățea, dar pentru asta nu fugi din casă, nu mă părăsești ; tu, tu ești credincios. Și, uite, ca să nu pleci niciodată de lîngă mine, îți voi aduce eu una, da, voi aduce una. Acum ai venit să mă întîmpini și să-mi consolezi durerea sau m-ai întîlnit din întîmplare, întorcîndu-te de la vreo cățea ? Oricum, tu îmi ești credincios și nimeni nu te va mai alunga vreodată din casa mea, nimic nu ne va despărți.“

Intră în casă și, cînd se văzu singur, furtuna pe care o masca acea liniște înșelătoare se dezlănțui în inima lui. Îl cuprinse un sentiment în care se amestecau tristețea, amara tristeță, gelozia, furia, teama, ura, dragostea, mila, disprețul, și mai ales rușinea, o mare rușine, și teribila conștiință a ridicolului situației sale.

— M-a ucis ! zise el Liduvinei.

— Cine ?

— Ea !

Se închise în odaie. Și, odată cu imaginea Eugeniei și a lui Mauricio, îi apăru în minte și cea a Rosariei care, și ea, își bătea joc de dînsul. Își aduse aminte de mama lui. Se aruncă în pat și mușcă perna. Nu putea să-și spună nimic precis ; își curmă monologul ; simți inima că i se usucă și izbucni în plîns. Și plînse, plînse, plînse. Și în aceste lacrimi tăcute, gîndirea lui se topi.

XXX

VICTOR ÎL GĂSI PE AUGUSTO CUFUNDAT într-un colț al divanului, părînd că privește în adîncul pămîntului.

— Ce mai e nou ? îl întrebă Victor pe amicul său, punîndu-i mîna pe umăr.

— Mă întrebi ce mai e nou ? Nu știi ce mi s-a întîmplat ?

— Da, știu ce ți s-a întîmplat înafara ta, adică știu ce-a făcut ea. Ceea ce nu știu, e ceea ce ți s-a întîmplat lăuntric și pentru ce stai astfel...

— Pare ceva cu neputință !

— O dragoste a pierit, s-o numim dragostea A. Nu-ți rămîne oare dragostea B sau C sau X sau mai știu eu care dintre atîtea N ?

— N-am chef de glumă, crede-mă.

— Ba, dimpotrivă, tocmai acum ar trebui să ai.

— Nu dragostea mă face să sufăr, ci înșelăciunea, înșelăciunea, înșelăciunea ! Și-au bătut joc de mine, m-au făcut caraghios ; m-au disprețuit ; au voit să-mi dovedească... mai știu și eu ?... că nu exist...

— Ce fericire !

— Nu-ți mai bate și tu joc de mine, Victor.

— Și de ce nu mi-aș bate ? Ai vrut să faci experiență, s-o iei drept cobai, și cînd colo te-a luat ea pe tine drept o broască. Haide, țușt în baltă, și orăcăie, și trăiește !

— Încă o dată, te rog...

— Să nu mai glumesc, hai ? Ba vreau să glumesc. Batjocura nu-i născocită decît pentru asemenea ocazii.

— Dar batjocura asta mușcă din mine !

— Și trebuie să muște. Și trebuie să amestece toate lucrurile. Să amestece somnul cu trezia, ficțiunea cu realitatea, adevărul cu falsul ; să amestece toate în-

tr-aceeaşi negură. Gluma care nu-i muşcătoare şi nu le amestecă pe toate nu slujeşte la nimic. Copilul rîde la tragedie, omul bătrîn plînge la comedie. Ai voit s-o faci broască, şi te-a făcut ea broască pe tine ; acum, acceptă situaţia şi fi-ţi singur propria ta broască.

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Fă experienţe asupra ta însuţi.

— Da, să mă sinucid.

— Nu-ţi spun nici da, nici nu. Ar fi o soluţie ca oricare alta, dar nu cea mai bună.

— Atunci, să-i urmăresc şi să-i ucid pe ei ?

— Să ucizi ca să ucizi, e o extravaganţă. Ai putea s-o faci, la urma urmelor, numai ca să te descarci de ura ce-ţi corupe sufletul. Căci mulţi ranchiunoşi s-au tămăduit de ură şi au simţit milă, ba chiar şi dragoste pentru victima lor, odată ce printr-însa ura le-a fost satisfăcută. Fapta urîtă te dezleagă de sentimente urîte. Pentru că legea naşte păcatul.

— Acum, ce-i de făcut ?

— Vei fi auzit spunîndu-se că pe lumea asta trebuie să devorezi sau să fii devorat...

— Da, să păcăleşti pe alţii sau să fii păcălit.

— Nu, există o a treia alternativă care este să te devorezi pe tine însuţi. Devorează-te ! Cel ce devorează se bucură, dar nu încetează o clipă de-a gîndi că bucuria lui va lua sfîrşit şi devine pesimist ; cel care este devorat suferă şi nu osteneşte niciodată să-şi aştepte dezlegarea de dureri, devine aşadar optimist. Devorează-te pe tine însuţi şi cum plăcerea de-a te devora se va contopi şi neutraliza cu durerea de-a fi devorat, vei ajunge la cumpătarea sufletului, la ataraxie; nu vei fi pentru tine însuţi decît un spectacol.

— Tu, tu, Victor, îmi spui toate astea ?

— Da, eu, Augusto, eu !

— Parcă altădată n-aveai gînduri atît de... muşcătoare !

— Fiindcă atunci nu eram tată.

— Şi fiindcă eşti tată... !

— Faptul de a fi tată, pentru cine nu-i nici nebun, nici extravagant, trezeşte ceea ce-i mai teribil în om :

simțul răspunderii ! Eu predau fiului meu testamentul peren al umanității. Dacă stai să te gîndești asupra misterului paternității, poți foarte bine să înnebunești. Și dacă majoritatea taților nu înnebunesc, e fiindcă sînt cu toții niște dobitoci... sau nu sînt tați. Bucură-te, Augusto, că, fugindu-ți iubita, te-a scutit de-a deveni tată. Ți-am spus să te însori, dar nu să fii tată. Căsătoria e o experiență... psihologică ; paternitatea e o experiență... patologică.

— Ba m-a făcut tată, Victor.

— Cum, te-a făcut tată ?!

— Da, tată mie însumi ! Cred că abia acuma m-am născut cu-adevărat. M-am născut ca să sufăr, ca să mor.

— Da, cea de-a doua naștere, cea adevărată, înseamnă să te naști ca să ajungi prin durere la conștiința morții neîncetate, de care murim veșnic. Dar, dacă ți-ai devenit ție însuți părinte, ai devenit de asemenea propriul tău fiu.

— Pare cu neputință, dragă Victor, pare cu neputință că, după ce mi s-a întîmplat ceea ce mi s-a întîmplat, după cele pe care ea mi le-a făcut... ea ! mai pot încă să ascult liniștit aceste subtilități, aceste jocuri spirituale, aceste glume macabre, și chiar mai rău că toate aceste...

— Ei, ce ?

— Mă distrează ! Mi-e necaz pe mine însumi.

— Așa e comedia, Augusto, așa e comedia pe care o jucăm înaintea noastră înșine, în ceea ce se numește forul nostru interior, pe scena conștiinței, deținînd în același timp rolul de saltimbanc și de spectator. În scena durerii dăm reprezentația durerii și ne pare o disonanță dacă ne cuprinde pe nevisate pofta de-a rîde în acea clipă. Și tocmai atunci ne cuprinde mai vîrtos pofta de rîs. Comedie e durerea, nimic altceva, comedie !

— Și dacă această comedie a durerii împinge pe cineva la sinucidere ?

— Comedia sinuciderii !

— Şi dacă moare într-adevăr ?

— Tot comedie !

— Atunci, care-i realitatea, adevărul, lucrul simţit ?

— Dar cine-ţi spune că comedia nu-i reală, şi adevărată, şi simţită ?

— Atunci ?

— Toate sînt unul şi acelaşi lucru. Trebuie să le amesteci, Augusto, trebuie să le confunzi. Acela care nu confundă, se confundă.

— Dar şi acela care confundă, se confundă.

— Cine ştie ! Poate...

— Atunci ?

— Ei bine ! Să pălăvrăgim, să discutăm subtil, să ne jucăm cu vorbele... să ne treacă de urît !

— Ah, ei ştiu că-şi petrec vremea frumos !

— Şi tu la fel ! Te-ai simţit vreodată în propriii tăi ochi mai interesant decît acum ? Cum naiba să ştii că ai un picior, dacă nu te doare ?

— Bine. Dar acum ce-mi rămîne de făcut ?

— Să faci... să faci... să faci !... Brrr ! Ai început să te simţi personaj de dramă sau de novelă ! Să ne mulţumim a fi personaj de.... *nivolă* ! Să faci... să faci... să faci... ! Ţi se pare că facem puţin lucru pălăvrăgind astfel ? Asta-i curată manie a acţiunii, adică a pantomimei. Se zice că-ntr-o dramă se petrec multe lucruri cînd actorii pot să facă multe gesturi, să facă paşi mari, să provoace dueluri, să sară şi... Pantomimă ! Toate astea, curat pantomimă ! Vorbesc cam mult, se zice uneori. Ca şi cînd a vorbi nu înseamnă a face. La început a fost Cuvîntul şi prin Cuvînt făcutu-s-au toate. Dacă acum, în clipa aceasta, de pildă, un cutare... autor de *nivole,* ascuns colea, după dulap, ar stenografia ceea ce vorbim noi şi pe urmă ar reproduce totul, e foarte cu putinţă ca cititorii să spună că nu se petrece nimic, şi totuşi...

— O ! Victor, dacă ar putea să vadă în forul meu interior, te asigur că n-ar mai spune asta !

— Forul interior ! Forul interior al cui ? Al tău ? Al meu ? N-avem nici un for interior. Dacă n-ar spune că aici nu se petrece nimic, ar însemna că încep să se vadă lăuntric pe ei înșiși, ei, care citesc. Sufletul unui personaj de dramă, de novelă, de *nivolă* n-are alt interior decît acela pe care i-l dă...

— Da, autorul.

— Nu, cititorul.

— Dar te asigur, Victor...

— Lasă, nu mă mai asigura de nimic, și devorează-te ! Asta-i lucru sigur.

— Mă devorez, mă devorez. Am început, Victor, ca o umbră, ca o ficțiune ; ani de-a rîndul am rătăcit ca o fantasmă, ca o păpușă de negură, fără să cred în propria-mi existență, închipuindu-mă un personaj fantastic, născocit de un geniu ascuns, ca să se distreze, sau să-și descarce inima. Dar acum, după ceea ce mi-a făcut ea, după ceea ce mi-au făcut amîndoi, după această înșelătorie, după ferocitatea acestei înșelătorii, acum da, acum am început să mă simt pe mine însumi, acum mă pipăi, acum nu mă mai îndoiesc de existența mea reală.

— Comedie ! Comedie ! Comedie !

— Cum ?

— Da, în comedie se întîmplă celui ce reprezintă pe rege să creadă că este rege cu adevărat.

— Dar unde vrei să ajungi ?

— Să te distrez. Și apoi, cum ți-am mai spus-o adineauri, dacă un *nivolist* ascuns ne-ar asculta și ar lua note după cuvintele noastre, ca să le reproducă într-o bună zi, mai vreau ca cititorul *nivolei* să înceapă și el, măcar o clipă, să se îndoiască de realitatea propriului său corp și să creadă, la rîndul lui, că nu-i altceva decît un personaj *nivolesc*, ca noi doi.

— Și asta pentru ce ?

— Ca să-și găsească mîntuirea.

— Așa e, am mai auzit spunîndu-se că descătușarea pe care ți-o aduce arta constă în a uita că exiști.

Unii se cufundă în lectura romanelor, ca să-și abată atenția de la ei înșiși, ca să uite de necazuri.

— Nu, adevărata descătușare pe care o aduce arta este că-i face pe unii să uite că există.

— Dar, la urma urmelor, ce înseamnă să exiști ?

— Vezi ? Începi să te vindeci, începi să te devorezi. Întrebarea ta o dovedește. *A fi sau a nu fi !...* spunea Hamlet, unul dintre cei ce l-au născocit pe Shakespeare.

— Pentru mine, Victor, *a fi sau a nu fi* mi-a părut totdeauna o nerozie solemnă.

— Frazele, cu cît sînt mai profunde, cu atît sînt mai găunoase. Nu există adîncime mai mare ca adîncimea unui puț fără fund. Care axiomă ți se pare cea mai adevărată ?

— Păi... păi... aia a lui Descartes : *Cuget, deci exist.*

— Asta-i același lucru cu A e egal cu A.

— Atunci nu înseamnă nimic.

— Și tocmai de aceea această axiomă e cum nu se poate mai adevărată : fiindcă nu înseamnă nimic. Această prostie a lui Descartes o crezi chiar atît de incontestabilă ?

— Și încă cum !

— Și crezi că a spus-o chiar Descartes ?

— Păi cine ! ?

— Ba deloc ! Descartes n-a fost decît o făptură-ficțiune, o născocire a istoriei, prin urmare... nici n-a existat... nici n-a gîndit...

— Cine zice asta ?

— Nimeni n-o zice ; se zice de la sine.

— Atunci, cel care a existat și a gîndit, era însăși gîndirea... ?

— Firește. Și, vezi bine, asta e totuna cu a zice că a fi înseamnă a gîndi și că tot ce nu gîndește nu există.

— Așa e !

— Prin urmare, nu gîndi, Augusto, nu gîndi. Și dacă totuși stărui să gîndești...

— Atunci, ce ?
— Devorează-te !
— Cu alte cuvinte, să mă sinucid ?...
— Nu mă amestec. Adio !

Victor ieși, lăsîndu-l pe Augusto pierdut și fîstîcit în ale sale filosofări.

XXXI

ACEA FURTUNĂ A SUFLETULUI LUI AUgusto luă sfîrșit, ca într-un calm groaznic, cu hotărîrea de a se sinucide. Voia să isprăvească cu sine însuși, fiind chiar el izvorul tuturor nenorocirilor sale. Dar, înainte de a-și pune planul în aplicare, ca înecatul ce se agață de un pai, îi veni ideea să se consulte cu mine, cu mine, autorul acestei povești. Pe atunci, Augusto citise unul din eseurile mele care, deși în treacăt, vorbea despre sinucidere, și asta a produs asupra lui o atît de puternică impresie, asta ca și altele pe care le-a citit semnate de mine încît nu voi să părăsească astă lume pînă nu mă cunoaște și nu stă de vorbă o clipă cu mine. Așadar, ca să mă vadă, întreprinse o călătorie pînă aici, la Salamanca, unde locuiesc de mai bine de douăzeci de ani.

Cînd mi se anunță vizita lui, zîmbii enigmatic și-l poftii să intre în biroul meu care e și bibliotecă. Intră ca o fantomă, îmi privi portretul în ulei care prezidează cărțile bibliotecii mele și, la un semn pe care i-l făcui, luă loc în fața mea.

Începu să-mi vorbească de lucrările mele literare și mai mult sau mai puțin filosofice, părînd că le cunoaște destul de bine, ceea ce — evident lucru ! — mă măguli, și apoi dădu să-mi povestească viața și nefericirile sale. Îl oprii la timp, spunîndu-i că se poate

ascuti de această osteneală, întrucît cunoșteam ca și el vicisitudinile vieții sale, și-i dovedii asta citîndu-i amănuntele cele mai intime, pe care el le credea cele mai tainice. Mă privi cu adevărată groază, cum privești o făptură ireală ; mi se păru că îngălbenește, că fața i se strîmbă și că tremură chiar. Îl fascinasem.

— Pare de necrezut, repeta el, pare de necrezut ! Dacă nu vedeam, nu credeam... Nu știu dacă sînt treaz sau dacă dorm...

— Nu ești nici treaz, nici adormit, îi răspunsei.

— Nu înțeleg... nu înțeleg... adăugă el, dar de vreme ce pari a ști despre mine cît știu și eu, atunci îmi ghicești, desigur, intenția...

— Da, îi zisei, tu, și apăsai pe acest *tu* cu un ton autoritar, tu ai conceput, doborît de nenorociri, diabolica idee de-a te sinucide și, înainte de-a o face, mișcat de ceva aflat dintr-unul din eseurile mele, ai venit să mă consulți.

Bietul om tremura ca varga, privindu-mă cu ochi de posedat. Încercă să se ridice, poate ca să fugă ; nu putu. Nu mai era stăpîn pe puterile lui.

— Nu te mișca !... îi poruncii.

— Dar... dar..., bîigui el.

— Nu poți să te sinucizi, deși o dorești.

— Cum ? strigă el, văzîndu-se astfel contrariat și descoperit incapabil.

— Da. Ca cineva să se sinucidă, ce-i trebuie ? îl întrebai.

— Să aibă curajul s-o facă, îmi răspunse.

— Nu, zic, trebuie să fie viu !

— Se-nțelege !

— Ei ! și tu nu ești viu !

— Cum nu sînt viu ? Doar nu sînt mort ? și începu să se pipăie, fără să-și dea seama ce face.

— Nu, nu ! replicai. Mai adineauri ți-am spus că nu ești nici treaz, nici adormit ; acum îți spun că nu ești nici mort, nici viu.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, ai să te explici odată ? Explică-te ! mă rugă el înmărmurit.

Căci lucrurile pe care le văd și le aud în această după-amiază, mi-e teamă că mă vor înnebuni.

— Ei bine ! Adevărul, dragul meu Augusto, îi zisei cu cel mai dulce glas de care sînt în stare, e că tu nu te poți omorî, fiindcă nu ești viu, și nu ești viu, cum nici mort nu ești, fiindcă nu exiști...

— Cum nu exist ? strigă el.

— Nu, nu exiști decît ca ficțiune, nu ești, dragul meu Augusto, decît un fruct al imaginației mele și al imaginației cititorilor care urmăresc povestea pretinselor tale aventuri și nenorociri, pe care am scris-o eu. Tu nu ești decît un personaj de novelă sau de *nivolă*, cum vrei să-i zici. Acum, ai aflat taina existenței tale.

La auzul acestora, bietul om stătu o clipă să mă privească cu acele priviri sfredelitoare ce par a străpunge ținta și a trece dincolo de ea ; apoi, un moment, se uită la portretul meu în ulei care îmi prezida cărțile din bibliotecă ; recăpătă culorile și răsuflarea, se întremă, redeveni stăpîn pe sine, sprijini coatele de speteaza scaunului, de care sta rezemat, înfruntîndu-mă, și, cu fața în palme, privindu-mă cu ochi zîmbitori, îmi zise domol :

— Ascultă, don Miguel... nu ești oare dumneata acela care te înșeli și nu se întîmplă oare acum tocmai contrariul a ceea ce crezi și-mi spui ?

— Și care-i, rogu-te, contrariul ? îl întrebai alarmat, văzîndu-l că-și recapătă viața proprie.

— Nu ești tu, scumpe don Miguel, adăugă el, tu și nu eu, făptura fictivă, acela care în realitate nu există, care nu-i nici viu, nici mort... Nu ești oare pur și simplu un pretext ca povestea mea să vină pe lume ?

— Asta ar mai lipsi ! exclamai eu destul de sîcîit.

— Nu te aprinde așa, domnule de Unamuno, zise el, fii mai calm. Adineaori ai manifestat unele îndoieli asupra existenței mele...

— Unele îndoieli ! Niciodată ! îl întrerupsei eu. Nu exiști în afară de creația mea romanescă.

— Bine, atunci nu te supăra atîta, dacă eu, la rîndul meu, mă-ndoiesc de existența dumitale și nu de a

mea proprie. Să facem o mică socoteală : nu dumneata ai spus, și nu numai o dată, ci în atîtea rînduri, că don Quijote și Sancho nu-s numai tot atît de reali, ba chiar mai reali decît Cervantes ?

— Nu pot tăgădui, dar ideea mea, cînd am afirmat asta, era că...

— Bine, să lăsăm de-o parte ideile tale și să trecem la altceva. Cînd un om adormit și inert pe patul lui visează ceva, cine oare există mai mult, el, ca o conștiință care visează, sau visul lui ?

— Și dacă el însuși, acela care visează, visează că există ? replicai la rîndul meu.

— În cazul ăsta, amice don Miguel, te întreb și eu, la rîndul meu, în ce fel există ? Ca visător care visează sau ca visat de el însuși ? Și ia notă că, admițînd această discuție cu mine, înseamnă că-mi și recunoști o existență independentă de-a dumitale.

— Nu, asta nu ! zisei repede. Asta nu ! Eu simt nevoia să discut, nu trăiesc fără discuție și fără contradicție, și cînd nu se află nimeni în jurul meu, ca să discute și să mă contrazică, născocesc în mine însumi pe cineva care s-o facă. Monoloagele mele sînt dialoguri.

— Și, desigur, dialogurile pe care le fabrici nu-s decît monoloage ?

— Poate. Dar ți-o spun și ți-o repet că nu exiști înafara mea...

— Iar eu, din nou insinuez ideea că dumneata nu exiști înafara mea și înafara celorlalte personaje pe care ți se pare că le-ai născocit. Sînt sigur că sînt de partea mea și don Avito Carrascal și marele don Fulgencio...

— Nu-mi mai pomeni de ăsta...

— Bine, ajunge, nu-ți mai bate joc de el. Și acum, să vedem, ce crezi despre sinuciderea mea ?

— Cred că, de vreme ce nu exiști decît în imaginația mea, ți-o repet, că de vreme ce nu trebuie și nici nu poți să faci decît ceea ce am eu poftă, și cum eu

n-am deloc poftă să te sinucizi, n-ai să te sinucizi. Am zis !

— Acest fel de exprimare : „n-am deloc poftă", domnule de Unamuno, e foarte spaniol, dar și foarte netrebnic. Dealtfel, chiar presupunînd ca adevărată teoria dumitale extraordinară că în realitate eu nu exist, și că exiști dumneata ; că eu nu sînt decît o făptură fictivă, un produs al imaginației dumitale romanești sau *nivoleşti* chiar, în cazul ăsta nu trebuie să fiu supus poftei suverane, capriciului dumitale. Ființele fictive au și ele logica lor intimă...

— Da, cunosc povestea.

— Într-adevăr, un romancier, un dramaturg, nu pot să facă absolut cum le vine cu un personaj pe care l-au creat ; o făptură fictivă romanescă nu poate face, după legile artei, ceea ce nici un cititor nu se așteaptă să-l vadă făcînd...

— Un personaj de novelă, tot ce se poate...

— Atunci ?

— Dar un personaj de *nivolă*...

— Să lăsăm aceste glume care mă jignesc și mă rănesc în ceea ce-i mai viu în mine. Eu am, fie prin mine însumi, cum cred eu, fie pentru că mi l-ai dăruit dumneata, după cîte dumneata însuți presupui, am caracterul meu, felul meu de-a fi, logica mea intimă, și această logică îmi pretinde să mă sinucid...

— Așa crezi tu, dar te înșeli !

— Ah ! rogu-te, și de ce mă înșel ? Unde anume mă înșel ? Arată-mi în ce constă eroarea. Cum știința cea mai grea e știința cunoașterii de sine, se prea poate să mă înșel și sinuciderea mea să nu fie soluția cea mai logică a nenorocirilor mele, dar demonstrează-mi-o, să te vedem. Căci, dacă este atît de dificilă cunoașterea ta proprie, amice don Miguel, există o altă cunoaștere ce-mi pare nu mai puțin dificilă...

— Care anume ? îl întrebai.

Mă privi cu un zîmbet enigmatic și batjocoritor și-mi zise fără grabă :

— Ceea ce este și mai dificil decît ca cineva să se cunoască pe sine, este ca un romancier sau un autor dramatic să-și cunoască bine personajele pe care le imaginează sau i se pare că le imaginează...

Începui să mă neliniștesc de aceste ieșiri ale lui Augusto și să-mi pierd răbdarea.

— Și insist, adăugă el, presupunînd chiar că dumneata mi-ai dat viața, o viață fictivă, insist să afirm că tot nu vei putea, așa, oricum și oricînd, fiindcă ai sau n-ai poftă suverană, cum spui, nu vei putea să mă împiedici de la sinucidere.

— Ajunge ! strigai bătînd cu pumnul în speteaza scaunului. Ajunge ! Taci ! Nu mai vreau să mai ascult obrăznicii !... Și încă din gura unei creații de-ale mele ! Cum sînt sătul și, afară de asta, fiindcă nici nu știu ce să fac cu tine, hotărăsc chiar acum să nu te sinucizi, ci eu să te ucid. Ai să mori deci și repede, foarte repede !

— Cum ! exclamă Augusto sărind în sus. Vrei să mă lași să mor, să mă faci să mor, să mă ucizi !

— Da, voi face să mori.

— A ! Asta niciodată! Niciodată! Niciodată! strigă el.

— Aha ! făcui eu privindu-l și cu milă și cu mînie, ai fost dispus să te ucizi singur și nu vrei să te ucid eu ? Erai să-ți curmi singur viața și te opui să ți-o curm eu ?

— Da, nu-i același lucru...

— Într-adevăr, am auzit vorbindu-se despre cazuri asemănătoare. Mi s-a povestit că un om, ieșind noaptea cu un revolver în stradă, ca să se sinucidă, a fost atacat de niște hoți ; omul se apără, ucise pe unul din ei, pe ceilalți îi puse pe goană și, văzînd că-și răscumpărase viața cu prețul vieții altuia, renunță la intenția lui.

— Se-nțelege, observă Augusto, ceea ce se impunea era să curme o viață, și, de vreme ce a ucis pe un altul, la ce bun să se mai ucidă pe el ?

— A ! te înțeleg, Augusto, te înțeleg. Vrei să spui că, dacă ai avea curajul să ucizi pe Eugenia sau pe Mauricio sau pe amîndoi, nu te-ai mai gîndi să te ucizi pe tine, hai ?

— Vezi, nu mă gîndesc tocmai la ei... nu !

— Atunci la cine ?

— La tine ! și mă privi țintă în ochi.

— Cum ? strigai ridicîndu-mă, cum ? Îți trece prin cap să mă ucizi pe mine ? Tu ? Tu pe mine ?

— Ia loc și fii liniștit. Crezi că e prima oară, amice don Miguel, cînd un personaj fictiv, cum mă numești dumneata, ucide pe acela care crede că i-a dăruit viața... fictivă ?

— Asta e prea mult ! zisei plimbîndu-mă prin odaie, asta întrece orice margini ! Asta nu se întîmplă decît...

— Decît în *nivole,* conchise el flegmatic.

— Destul ! Destul ! Destul ! Este intolerabil ! Ai venit să mă consulți, și ai început prin a-mi contesta propria mea existență, apoi dreptul de a face din tine ceea ce am eu poftă, da, după pofta mea suverană, așa cum auzi... ceea ce îmi trăznește mie să...

— Nu fi atît de spaniol, don Miguel...

— Asta ar mai lipsi, nesocotitule ! Ba da, sînt spaniol, spaniol din naștere, prin educație, trupește, spiritualicește, prin limbă și chiar de profesiune, spaniol înainte de toate și peste toate ; cultul Spaniei e religia mea și cerul în care cred e cerul unei Spanii cerești și eterne, iar Dumnezeul meu, un Dumnezeu spaniol, e cel al Domnului nostru Quijote, un Dumnezeu care gîndește în spaniolește și poruncește în spaniolește : Să se facă lumină ! și al cărui Cuvînt dintru început a fost Cuvîntul spaniol.

— Bine, și pe urmă ? zise el întrerupîndu-mă și readucîndu-mă la realitate.

— Ai strecurat ideea că mă vei ucide. Să mă ucizi ? Pe mine ? Tu ? Să mor de mîna uneia din creațiunile mele ? Nu mai pot tolera ! Și ca să-ți pedepsesc îndrăz-

neala și doctrinele dizolvante, extravagante, anarhice cu care ai venit în fața mea, hotărăsc și decretez să mori. Cînd vei ajunge acasă vei muri. Vei muri, îți spun, vei muri.

— Dar pentru numele lui Dumnezeu ! exclamă Augusto, de data asta rugător, tremurînd și îngălbenind de frică.

— Lasă numele lui Dumnezeu pe altă dată ! Vei muri, asta e !

— Dar vreau să trăiesc, don Miguel, vreau să trăiesc...

— N-ai avut intenția să te sinucizi ?

— O ! dacă e așa, îți jur, domnule de Unamuno, că nu mă voi sinucide, nu-mi voi curma această viață pe care Dumnezeu sau dumneata mi-ați dăruit-o ; îți jur... Acum, cînd vrei să mă ucizi, vreau să trăiesc, să trăiesc, să trăiesc...

— Halal așa viață, exclamai eu.

— Da, cum o fi. Vreau să trăiesc. Chiar dacă va trebui să fiu din nou înșelat, chiar dacă altă Eugenie și alt Mauricio mi-ar sfîșia inima. Vreau să trăiesc, să trăiesc, să trăiesc...

— Nu se mai poate, nu se mai poate...

— Vreau să trăiesc, să trăiesc... și să fiu eu, eu, eu...

— Dar tu nu ești decît ce vreau eu...

— Vreau să fiu eu, să fiu eu ! Vreau să trăiesc — și avea lacrimi în glas.

— Nu se poate... nu se poate...

— Ascultă, don Miguel, în numele copiilor dumitale, al soției dumitale, a tot ce ai mai scump... Închipuiește-ți că dumneata nu mai ești dumneata... că ești gata să mori...

Se aruncă în genunchi la picioarele mele, rugînd și exclamînd :

— Don Miguel ! Pentru Dumnezeu, vreau să trăiesc, vreau să fiu eu !

— E imposibil, sărmane Augusto, îi zisei, luîndu-i mîna și ajutîndu-i să se ridice, e imposibil. Am scris-o și e irevocabil ; nu poți să trăiești mai mult. Nici nu

știu ce să fac cu tine. Dumnezeu, cînd nu știe ce să mai facă cu noi, ne ucide. Și apoi, nu pot uita că ți-a trecut prin minte ideea de-a mă omorî...

— Dar dacă-ți spun, don Miguel, că...

— N-are-a-face : eu știu ce vorbesc. Într-adevăr, mă tem că, dacă nu te-oi ucide eu cît mai repede, pînă la urmă ai să mă ucizi tu pe mine.

— Dar nu sîntem oare de acord că... ?

— Imposibil, Augusto, imposibil. Ți-a sunat ceasul. Am apucat să scriu și nu vreau să întorc vorba înapoi. Vei muri. Ce poate să mai prețuiască viața ta... ?

— Dar... pentru Dumnezeu !...

— Nici cu dar, nici cu Dumnezeu nu-ți merge. Du-te ! Pleacă !

— Așa, va să zică nu ? îmi zise. Va să zică, nu ? Nu vrei să mă lași să fiu eu, să ies din negură, să trăiesc, să trăiesc, să trăiesc, să mă văd, să mă aud, să mă pipăi, să mă simt, să mă doară, să fiu. Va să zică nu vrei ? Trebuie să mor ca un personaj fictiv ? Ei bine, domnule creator al meu, don Miguel, și dumneata vei muri, și dumneata, la fel ! Și dumneata te vei întoarce în neantul din care te-ai ivit... ! Dumnezeu va înceta de-a te mai visa ! Vei muri, da, vei muri, deși nu vrei să mori. Și toți aceia care vor citi povestea mea vor muri, toți, toți, toți, unul n-are să mai rămînă ! Sînt personaje fictive ca mine, absolut la fel ca mine. Toți vor muri, toți, toți. Eu ți-o afirm, eu, Augusto Pérez, personaj fictiv, ca și voi, personaj *nivolesc,* absolut ca și voi. Căci dumneata, creatorul meu, don Miguel al meu, nu ești altceva decît tot un personaj *nivolesc* și cititorii tot *nivolești* sînt ca și mine, Augusto Pérez, victima dumitale...

— Victimă ?...

— Da, victimă ! M-ai creat ca să mă lași să mor ! Dar vei muri și dumneata ! Acela care creează se creează și pe sine, și cine se creează moare. Vei muri, don Miguel, vei muri ! Și vor muri toți aceia care mă vor gîndi în mintea lor ! Hai să murim ! Dacă trebuie !

Acest suprem efort al pasiunii pentru viață, al setei de nemurire, îl istovi pe bietul Augusto.

Îl împinsei spre ușă. Cu capul plecat, ieși. Apoi, se pipăi ca și cum începuse deja să se îndoiască de propria-i existență. Îmi ștersei pe furiș o lacrimă.

XXXII

CHIAR ÎN NOAPTEA ACEEA, AUGUSTO părăsi orașul Salamanca, unde venise să mă vadă. Se duse cu sentința de moarte în inimă, convins că nu se mai putea sinucide, chiar dacă ar încerca s-o facă. Bietul băiat, amintindu-și de hotărîrea mea, își întîrzia cît putea mai mult întoarcerea acasă, dar o tainică atracție, o impulsiune intimă îl tîrau într-acolo fără voia lui. Călătoria fu lamentabilă. În tren număra minutele, dar le număra riguros : unu, doi, trei, patru... Toate nenorocirile sale, visul trist al dragostei cu Eugenia și cu Rosario, și povestea tragi-comică a căsătoriei sale neîmplinite se șterseră din mintea lui sau mai degrabă se cufundară într-o negură. Abia simțea locul pe care se odihnea și greutatea propriului său trup : „E adevărat că nu exist în realitate ? se întreba. Omul ăsta are dreptate cînd spune că nu sînt altceva decît un produs al fanteziei sale, un personaj pur fictiv ?“

Viața lui fusese, în ultimul timp, foarte tristă, foarte dureroasă, dar îi fu și mai trist, și mai dureros gîndul că toate acestea n-au fost decît un vis, și nu un vis al lui, ci vis al meu. Neantul îi părea și mai îngrozitor decît durerea : Să visezi că trăiești... mai merge, dar să viseze altul viața ta !...

„Și de ce n-aș exista ? își spunea. De ce ? Să presupunem că într-adevăr omul ăsta m-a născocit, m-a visat, m-a produs în imaginația lui ; dar oare eu nu încep

să trăiesc de-aci înainte în imaginaţia celorlalţi, a acelora care citesc povestea vieţii mele ? Şi dacă trăiesc astfel în imaginaţia mai multora, nu este realitate oare ceea ce trăiesc mai mulţi şi nu numai unul singur ? De ce, ţîşnind din paginile cărţii, pe care-i aşternută povestea vieţii mele fictive, sau ţîşnind mai degrabă din mintea celor ce o citesc, a voastră care o citiţi acum, de ce n-aş putea să exist ca un suflet etern şi etern în durere ? De ce ?"

Sărmanul nu se putea linişti ! Bărăganurile Castiliei treceau pe dinaintea ochilor săi, cînd cu păduri de stejar, cînd cu păduri de pini. Privea la creştetele înzăpezite ale munţilor, şi revăzînd îndărătul său, învăluite într-o pîclă, figurile tovarăşilor şi tovarăşelor lui de viaţă, el se simţi tîrît spre moarte.

Ajunse acasă şi sună. Liduvina, care-i deschise, îngălbeni cînd îl văzu.

— Ce-i, Liduvina, ce te-ai speriat ?

— Isuse Cristoase ! Domnişorul pare mai mult mort decît viu. Parcă veniţi de pe ceea lume...

— Da, viu de pe lumea cealaltă, Liduvina, şi mă întorc în lumea cealaltă. Şi nu sînt nici mort, nici viu.

— Dar... n-aţi înnebunit cumva ?... Domingo ! Domingo !

— Lasă-l pe Domingo, Liduvina. Nu-s nebun, nu ! Şi nu sînt mort, ţi-o repet, deşi trebuie să mor imediat ; dealtfel, nici viu nu sînt.

— Ce tot spuneţi ?

— Spun că nu exist, Liduvina, că nu exist, sînt o făptură fictivă, ca un personaj de roman.

— Brr ! Basme din cărţi ! Luaţi mai bine ceva întăritor, trîntiţi-vă-n pat, acoperiţi-vă bine şi nu vă mai gîndiţi la scornelile alea...

— Dar tu crezi că exist, Liduvina ?

— Haide, haide, domnişorule, lasă şmecheriile astea, treci să mănînci şi apoi în pat ! Ajunge pentru azi !

„Gîndesc, deci exist, îşi spunea Augusto şi adăuga : Tot ce gîndeşte, există, şi tot ce există, gîndeşte. Da, tot ce există, gîndeşte. Exist, deci gîndesc."

La început n-avea deloc poftă să mănînce, și, numai din obicei și ca să cedeze rugăminților credincioșilor lui servitori, ceru să i se aducă două ouă fierte și nimic mai mult, ceva foarte ușor. Dar pe măsură ce mînca ouăle, simțea că i se deschide o poftă grozavă, o furie de-a mînca din ce în ce mai mult. Și mai ceru două ouă, apoi un biftec.

— Așa, așa, îi spunea Liduvina, mîncați, toate astea vin din slăbiciune și nu din altceva. Cine nu mănîncă, moare.

— Și cine mănîncă, moare la fel, Liduvina, observă trist Augusto.

— Da, dar nu de foame.

— Ce-are-a-face dacă mori de foame sau de-o boală oarecare ?

Apoi se gîndi : „Ba nu, ba nu, eu nu pot să mor. Numai acela care trăiește, acela care există poate să moară, dar eu, cum nu exist, eu nu pot să mor... Sînt nemuritor !... Nici o nemurire nu se compară cu nemurirea aceluia care niciodată nu s-a născut și nu există. O făptură fictivă e o idee și o idee e totdeauna nemuritoare..."

— Sînt nemuritor, nemuritor ! exclamă Augusto.

— Ce tot spuneți ? întrebă repede Liduvina.

— Adă-mi... mai știu și eu ce... puțină șuncă, o friptură rece, foie-gras și ce se mai găsește. Am o poftă de mîncare nebună !

— Așa-mi place să vă văd, domnișorule, așa ! Mîncați, mîncați, căci cine are poftă înseamnă că-i sănătos și cine-i sănătos trăiește !

— Dar, Liduvina, eu nu trăiesc !

— Ce mai povești iară ?

— E limpede ! Eu nu trăiesc. Noi, nemuritorii, nu trăim. Eu nu trăiesc, supraviețuiesc. Sînt o idee ! O idee !

Începu să înfulece șunca. „Dar dacă mănînc, își zicea el, cum se face că nu trăiesc ? Mănînc, deci exist ! Cu siguranță așa e : *Edo, ergo sum !* Cui datorez pofta asta nebună ?" Și atunci își aminti că a citit în mai

multe rînduri cum osîndiții la moarte își consacră pentru mîncare ultimele ceasuri pe care le petrec în capelă. „Un lucru pe care niciodată nu l-am putut înțelege !... Ceea ce povestește Renan în a sa *Abbesse de Jouarre* se poate înțelege... Înțeleg ca o pereche de osîndiți la moarte, înainte de a muri, să simtă instinctul de-a supraviețui reproducîndu-se. Dar să mănînci ? !... De ce ?... A, da... da ; e trupul care se apără. Cînd sufletul își dă seama că va să moară, se întristează sau se exaltă ; dar trupul, dacă e un trup sănătos, e cuprins de-o poftă de mîncare furioasă. Căci și trupul își dă seama. Da, trupul, trupul meu se apără. Mănînc ca un nebun, deci voi muri !"

— Liduvina, adă-mi ceva brînză, niște macaroane... și fructe.

— O, e prea mult, domnule, e prea mult. O să vi se facă rău.

— Dar nu spuneai că cine mănîncă trăiește ?

— Da, dar nu așa, nu cum mîncați dumneavoastră acum. Și domnul știe bine că „mor mai mulți de pîntece decît poate Avicena să-i vindece" [1].

— Nu masa mă poate ucide pe mine.

— De ce ?

— Fiindcă nu trăiesc, nu exist, ți-am mai spus-o.

Liduvina se duse să-și caute bărbatul și-i spuse :

— Domingo, mi se pare că domnul a înnebunit ! Spune bazaconii... basme din cărți... că nu trăiește... mai știu eu ce !...

— Ce s-a întîmplat, domnule ? întrebă Domingo intrînd, ce aveți ?

— Ah, Domingo, răspunse Augusto, cu glasul de pe altă lume, nu pot să mă stăpînesc ; mi-e o frică nebună să mă culc !

— Atunci nu vă culcați !

— Nu, trebuie ! Nu mă mai pot ține pe picioare.

[1] Proverb spaniol. Avicena e forma latină a numelui lui Ibn-Sina (aprox. 980—1037), celebru filosof și medic tadjico-persan.

— Cred c-ar fi mai bine să vă plimbați ca să se așeze mîncarea. Domnul a mîncat cam prea mult.

Augusto încercă să se ridice.

— Vezi, Domingo, vezi, nu pot să mă țin pe picioare.

— Firește, după ce v-ați încărcat așa stomacul !...

— Ba nu, cînd mănînci bine te ții pe picioare. Alta-i pricina ; că eu nu exist. Ia privește nițeluș ! Cînd mîncam mi se părea că totul cade din gură într-un hîrdău fără fund. Cine mănîncă, trăiește. Liduvina are dreptate. Dar cine mănîncă așa cum am mîncat eu astă-seară, din disperare, acela nu există. Eu nu exist...

— Haide, haide, lăsați prostiile la o parte. Luați cafeaua și un păhăruț de vin, ca să meargă totul în jos și să se așeze. Pe urmă să ne plimbăm un pic. Am să vă întovărășesc.

— Nu, nu mă pot ține pe picioare, nu vezi ?

— Așa e.

— Vin' să mă sprijin de tine. Vreau să dormi astă-noapte în odaia mea pe o saltea pe care s-o așternem pentru tine special. Vreau să mă veghezi.

— Ar fi mai bine, domnule, să nu mă culc, ci să stau acolo, într-un jilț...

— Nu, nu. Vreau să te culci și să dormi. Vreau să te știu dormind și, mai mult, vreau să te-aud sforăind...

— Cum vreți.

— Și-acum, adă-mi un petec de hîrtie. Trebuie să scriu o telegramă pe care o vei trimite tu la destinație, după moartea mea...

— Dar, domnule !

— Fă ce-ți spun !

Domingo ascultă, îi aduse hîrtia și un toc, iar Augusto scrise :

„*SALAMANCA.*

Unamuno

Ți-ai atins scopul. Am murit.

Augusto Pérez"

— Ai s-o trimiți cînd voi fi mort. Este ?

— Cum vreți, răspunse servitorul, ca să nu mai discute cu stăpînul lui.

Se duseră amîndoi în odaie. Bietul Augusto tremura atît de tare pe cînd se dezbrăca, încît nu putea nici să-și apuce hainele ca să le scoată.

— Dezbracă-mă tu, zise el lui Domingo.

— Dar... ce aveți, domnule ? Parcă ați dat ochii cu Satana. Sînteți alb și rece ca zăpada. Vreți să chem doctorul ?

— Nu, nu, e de prisos.

— Să vă încălzim patul.

— La ce bun ? Lasă ! Și dezbracă-mă de tot, de tot ; lasă-mă așa cum m-a făcut mama, așa cum m-am născut... dacă m-oi mai fi născut cîndva !

— Nu vorbiți așa, conașule.

— Acum așază-mă, așază-mă tu în pat, că eu nu pot să mă mișc.

Bietul Domingo, îngrozit la rîndul lui, își culcă nefericitul stăpîn.

— Și acum, Domingo, spune-mi la ureche, încet, *Tatăl nostru* și *Ave Maria* și *Sfînta Născătoare*... Așa... așa... încet... încet... Și după ce le repetă singur în minte: Ascultă, ia-mi mîna dreaptă, scoate-mi-o, parcă nu-i a mea, parcă am pierdut-o... Ajută-mă să fac semnul crucii, așa... așa... Brațul ăsta parcă-i mort. Vezi dacă mai am puls... Acum, lasă-mă, lasă-mă să văd dacă pot dormi puțin, dar acoperă-mă, acoperă-mă bine...

— Mai bine e să dormiți, da, îi zise Domingo, pe cînd trăgea plapuma, o să vă treacă dacă dormiți.

— Da, dormind o să-mi treacă. Dar, spune-mi, toată viața mea am făcut altceva decît să dorm și să visez ? Toate au fost altceva decît o negură ?

— Bine, bine, lăsați. Astea-s basme din cărți, cum zice Liduvina mea.

— Basme din cărți... basme din cărți... Dar ce nu e basm din cărți, Domingo ? Înainte de-a exista cărți într-un format sau altul, înainte de-a exista povești, înaintea cuvîntului și a gîndirii, exista ceva ? Basme

din cărți ! Ce nu e basm din cărți ? Îl cunoști pe don Miguel Unamuno, Domingo ?

— Da, am citit ceva de el în gazete. Se zice că-i un domn cam ciudat ce spune adevăruri de care nu se sinchisește nimeni.

— Dar îl cunoști ?

— Eu ? De ce ?

— Ei bine, fiindcă și Unamuno e un basm din cărți... Cu toții sîntem !... Și va muri și el, da, va muri, va muri și el, deși nu vrea... va muri ! Va fi răzbunarea mea. Nu poate să mă lase să trăiesc ? Ei bine, va muri, va muri, va muri !

— Bine, lasă-l pe domnul acela în pace, să moară cînd o vrea Dumnezeu, și dumneavoastră dormiți acolo !

— A dormi... a dormi... a visa...

„Să mori... să dormi... să dormi... să visezi poate ! Gîndesc, deci exist ; exist, deci gîndesc... Nu exist, nu ! Nu exist... Mamă ! Eugenia, Rosario... Unamuno..." și adormi.

După cîteva clipe de somn, se ridică în capul oaselor, galben ca ceara, gîfîind, cu ochii întunecați și dilatați de spaimă și privind dincolo de întunericimi, apoi strigă : „Eugenia ! Eugenia !" Domingo veni în grabă. Augusto lăsă capul să-i cadă în piept și muri.

Cînd doctorul veni, la început crezu că Augusto mai trăia, propuse o transfuzie de sînge, zise să i se pună sinapisme, dar se convinse îndată de tristul adevăr.

— Inima e cu pricina, zise doctorul, un atac de asistolie.

— Nu, domnule, răspunse Domingo, a fost o constipație. A mîncat îngrozitor, cum n-a făcut niciodată, într-un chip cu totul neobișnuit pentru dînsul, ca și cînd ar fi voit să...

— Da, să se despăgubească de toate cîte n-o să mai mănînce de-aci înainte. Nu-i așa ? Poate că a avut presimțirea că va muri.

— Ei bine ! Eu, zise Liduvina, eu cred că din pricina capului a murit. E adevărat că a mîncat ca un

nesăbuit, dar mai degrabă nu-și dădea seama ce face. Și spunea la nerozii !

— Ce nerozii ? întrebă doctorul.

— Că el nu există și altele la fel.

— Nerozii ? adăugă medicul printre dinți, ca și cum ar fi vorbit cu sine. Cine poate ști dacă există sau nu, și el mai puțin decît oricare... fiecare ne cunoaștem prost propria noastră existență... Nu exiști decît în ochii celorlalți... Urmă apoi, cu glas tare : inima, stomacul și capul sînt toate trei unul și același lucru.

— Da, fac parte din corp, zise Domingo.

— Și corpul e unul și același lucru.

— Nici vorbă !

— Dar mai mult decît crezi dumneata.

— Dumneavoastră, domnule, va să zică știți cît cred eu de mult ?

— Desigur. Și văd că nu ești prost.

— Și eu gîndesc că nu-s, domnule doctor, și nu înțeleg acele persoane care, zor-nevoie, socotesc dobitoc pe cîte unul de care se izbesc în viață și care n-a prididit să arate că nu-i.

— Bine, bine, dar cum tocmai voiam să spun, urmă doctorul, stomacul prepară sucurile care fac sîngele ; cu ajutorul lui inima alimentează capul și stomacul, ca să funcționeze, pe cînd capul conduce mișcările stomacului și ale inimii. Așa că acest domn Augusto a murit din pricina acestor trei aparate, a corpului întreg, ca sinteză.

— Ba eu cred, interveni Liduvina, că domnișorul meu și-a pus în cap să moară și, clar lucru, cine se încăpățînează să moară, pînă la urmă moare.

— Clar ! zise medicul. Dacă cineva n-ar crede că moare, chiar cînd se află în agonie, poate că n-ar muri, nu ? Dar cum se strecoară cea mai mică îndoială că trebuie să moară, gata ! e pierdut.

— Boala stăpînului meu a fost sinuciderea și nimic altceva. Să se pună vîrtos pe mîncate, în halul în care era, înseamnă că a vrut să se sinucidă și numai să se sinucidă ! Și-a ajuns scopul !

— Unele necazuri, poate...

— Mari, foarte mari ! Muierile...

— Aha ! aha !... Dar, în sfîrșit, nu ne mai rămîne altceva de făcut decît să pregătim înmormîntarea.

Domingo începu să plîngă.

XXXIII

LA PRIMIREA TELEGRAMEI CARE-MI VESTEA moartea bietului Augusto și cînd aflai toate împrejurările morții, rămăsei pe gînduri, întrebîndu-mă dacă am făcut rău sau bine cînd i-am spus tot ce i-am spus, în ziua cînd a venit să mă consulte asupra dorinței sale de a se sinucide.

Eram gata să mă căiesc că l-am ucis. Ajunsei să gîndesc că avusese dreptate și că ar fi trebuit să-l las să facă după pofta inimii, sinucigîndu-se. Dacă l-aș învia ?

„S-a făcut ! îmi zisei, am să-l înviez. Facă pe urmă ce-o pofti, să se sinucidă dacă-i place."

Și cu acest gînd adormii.

În primele clipe de somn, Augusto îmi apăru în vis. Era alb, alb ca albul unui nor de vară, cu conturul luminat ca de un apus de soare. Mă privi țintă și-mi spuse :

— Iată-mă încă o dată !

— Ce poftești ?

— Să-mi iau rămas-bun de la tine, don Miguel, să mă despart de tine pînă în eternitate, și să-ți poruncesc, auzi, nu să te rog, să-ți poruncesc să scrii *nivola* aventurilor mele...

— E gata scrisă !

— Știu, totul e scris. Am mai venit să-ți spun că ideea de-a mă învia, ca apoi să-mi curm singur viața, e o absurditate, ba mai mult, o imposibilitate...

— Cum, o imposibilitate ? îi zisei. Ipotetic, totul se petrece în vis.

— Da, o imposibilitate ! În seara aceea cînd ne-am văzut și ne-am vorbit în biroul tău, îți mai amintești ? erai treaz și nu adormit și visînd ca acum. Ți-am spus că noi, făpturile fictive, cum zici tu, avem logica noastră proprie și cine ne născocește n-are dreptul să facă din noi ce poftește. Îți aduci aminte ?

— Nici vorbă că-mi amintesc.

— Și acum, cu siguranță că, oricît de spaniol ai fi, nu mai ai pofte suverane pentru nimic, nu-i așa, don Miguel ?

— Nu, n-am poftă de nimic.

— Cine doarme și visează n-are nici o dorință. Și tu, ca și compatrioții tăi, dormi și visezi. Visezi că ai dorințe, dar în realitate nu le ai.

— Ai noroc că dorm, îi zisei, altfel...

— Totuna ar fi. Iar în ce privește învierea mea, trebuie să-ți spun că-i cu neputință, că n-o poți face, chiar dacă vrei, sau chiar dacă visezi că vrei...

— Măi, să fie !

— Așa e cum îți spun. Poți zămisli și ucide o făptură fictivă, ca pe un om în carne și oase, ceea ce însuți numești un om în carne și oase și nu o ficțiune în carne și oase ! Dar, odată ucis, nu-l mai poți învia. Să faci un om muritor și trupesc, din carne și oase, care să respire aerul, e lucru ușor, foarte ușor, prea ușor din păcate... Să ucizi un om muritor și trupesc, în carne și oase, care respiră aerul, e de asemenea lucru ușor, foarte ușor, prea ușor din păcate... Dar să-l înviezi, să-l înviezi, e imposibil !

— Așa e, zisei, e imposibil !

— Ei bine ! Tot așa, îmi răspunse el, exact așa se întîmplă și cu făpturile pe care tu le numești fictive. E ușor să ne dai viață, poate prea ușor ! Și tot atît de ușor, ba mai ușor, să ne ucizi. Dar să ne înviezi ? ! Nimeni n-a înviat într-adevăr un personaj fictiv care într-adevăr să fi murit. Crezi cu putință să-l reînviezi pe Don Quijote ? mă întrebă el.

— Imposibil ! răspunsei.

— Deci, în aceeași situație ne aflăm toate celelalte personaje fictive.

— Dar dacă reîncep să te visez ?

— Nu visezi de două ori același vis. Personajul pe care vei reîncepe să-l visezi și despre care vei crede că sînt eu, va fi un altul. Și acum, acum cînd dormi și visezi și recunoști tu însuți acest lucru, iar eu recunosc că eu însumi nu-s decît un vis, acum îți voi spune din nou ceea ce te-a necăjit atîta rîndul trecut : Ia seama, scumpul meu don Miguel ! Dacă cumva tu însuți ești personajul fictiv, acela care nu există... care nu-i nici viu, nici mort... dacă cumva nu ești altceva decît un pretext ca povestea mea și altele asemănătoare să umble prin lume ? Și să-ți purtăm noi, personajele tale, sufletul tău, cînd vei muri de tot ?... Nu, nu, nu te tulbura ; dormind și visînd, tot trăiești. Adio !

Se risipi într-o negură adîncă.

Visai pe urmă că am murit și chiar în clipa cînd visam că-mi dau duhul, mă deșteptai, cu pieptul apăsat din greu.

Și aici se mîntuie povestea lui Augusto Pérez.

Discurs funebru

În loc de epilog

SE OBIȘNUIEȘTE, LA SFÎRȘITUL ROMANELOR, cînd eroul sau protagonistul a murit ori s-a însurat, să se dea veşti despre soarta celorlalte personaje. Noi nu ne vom conforma acestui obicei şi nu vom da, prin urmare, ştiri despre cîte li s-au mai întîmplat Eugeniei şi lui Mauricio, Rosaritei, Liduvinei şi lui Domingo, lui don Fermín şi donei Ermelinda, lui Victor şi soţiei sale şi tuturor celorlalţi ce s-au învîrtit în preajma lui Augusto. Nici nu vom spune nimic despre ceea ce au simţit şi gîndit ei la strania moarte a acestuia. Vom face o singură excepţie, în favoarea celui ce-a încercat, la moartea lui Augusto, cea mai adîncă şi mai sinceră durere, în favoarea cîinelui său, Orfeu.

Orfeu, în adevăr se trezi orfan. Cînd sări pe pat şi îşi mirosi stăpînul mort, cînd mirosi moartea stăpînului, un nor negru şi opac îi învălui sufletul de cîine. Avea experienţa altor morţi, mirosise şi văzuse cîini morţi şi pisici moarte, şi ucisese cîţiva şoareci, şi mirosise şi oameni morţi ; dar stăpînul său, în ochii lui, era nemuritor. Pentru el era un zeu. Văzîndu-l mort, simţi că se clatină în mintea lui toate temeliile încrederii sale în viaţă şi în lume, şi o tristeţe imensă îi umplu inima.

Ghemuit la picioarele stăpînului său mort, începu să gîndească astfel :

„Sărmanul meu stăpîn ! Sărmanul meu stăpîn ! Ai murit ! Mi-ai murit ! Totul, totul, totul moare ; totul îmi moare ! Şi-i mai rău pentru mine că toate îmi mor, decît să mor eu pentru toate ! Sărmanul meu stăpîn ! Sărmanul meu stăpîn ! Cel ce zace colo, alb, rece, miro-

sind a putreziciune apropiată, a carne gata de mîncat, ah, acela nu mai e stăpînul meu. Nu, nu e el! Unde s-a dus stăpînul meu? unde s-a dus cel ce mă mîngîia și-mi vorbea?

Ce animal straniu și omul! Niciodată nu se dăruie celui din fața lui! Ne mîngîie fără să știm de ce, și nu atunci cînd noi îl mîngîiem mai mult; și dacă noi ne predăm lui cu totul, atunci el ne respinge și ne pedepsește. Nu poți niciodată să ghicești ce vrea; poate că nici el nu știe! Pare că veșnic se gîndește la altceva decît la lucrurile prezente și niciodată nu privește în ochii celui ce-l privește. S-ar zice că există pentru el o altă lume. Și-i limpede: dacă există altă lume, lumea aceasta nu mai contează.

Și apoi, el vorbește sau latră într-un chip complicat. Cîndva, noi, cîinii, urlam, dar, ca să-l imităm, am învățat să lătrăm, însă și așa, tot nu ne înțelegem cu el. Nu-l înțelegem cu adevărat decît atunci cînd începe și el să urle. Atunci cînd țipă și amenință urlînd, noi, cîinii, îl înțelegem mult mai bine decît celelalte animale. Ca și cum atunci n-ar mai fi răpit de cealaltă lume!... Dar are și el felul lui de a lătra: vorbește, și asta i-a slujit să născocească ceea ce nu există și să nu se mulțumească cu ceea ce este. Cum a dat un nume unui lucru oarecare, încetează de-a mai vedea acel lucru; nu aude decît numele pe care i l-a dat sau pe care îl vede scris. Graiul îi slujește ca să mintă, să născocească ceea ce nu există și să le amestece toate. Și el, în orice găsește un pretext ca să vorbească cu ceilalți sau cu sine însuși. Pînă și pe noi, cîinii, ne-a molipsit cu acest năravi.

E un animal bolnav, nu încape îndoială! Veșnic e în suferință! Numai dormind pare să se bucure de sănătate, și nu totdeauna, fiindcă uneori pînă și în vis vorbește! Și de lucrul ăsta ne-am molipsit! Ne-a molipsit de atîtea obiceiuri!

Și la toată urma, ne și ocărăște! Numește cinism, adică apucături de cîine nerușinarea și nesocotința; el numește cinism, el, animalul ipocrit prin excelență. Cuvîntul l-a făcut ipocrit. Ar trebui ca ipocrizia să se nu-

mească antropism, de vreme ce nerușinarea e botezată cinism. Și tocmai din noi, cîinii, a voit omul să facă ipocriți, adică niște comedianți, niște farsori ! Din noi, cîinii, care sîntem legați de el nu prin forță, ca boul și calul, ci în chip liber, prin contract sinalagmatic, pentru exploatarea vînătorii. Noi dibuim vînatul, el îl vînează și ne dă partea noastră. Și astfel, prin acest contract social, a luat naștere asociația noastră.

Ne-a răsplătit însă batjocorindu-ne și prostituîndu-ne ! Voind să facă din noi niște farsori, niște maimuțoi și cîini savanți ! Astfel numesc dumnealor cîinii pe care i-au învățat unele tumbe pentru care îi îmbracă special, și pe care i-au obișnuit să meargă necuviincios pe labele dinapoi, în picioare ! Cîini savanți ! Pentru oameni asta înseamnă știință : să joci farse și să umbli în două labe !

Și nimic mai limpede : cîinele ce se ridică pe două labe își arată obscen, cinic, toată rușinea în fața tuturor ! Asta a făcut și omul cînd s-a ridicat în picioare, cînd s-a transformat în mamifer vertical. Și imediat l-a năpădit rușinea și a simțit nevoia morală să-și ascundă drăgănelele descoperite. Și de aceea zice *Biblia* lor, după cum i-am auzit, primul om, adică primul dintr-înșii care a început să umble în două picioare, fu cuprins de rușine să se-nfățișeze dinaintea Dumnezeului lor. Născoci veșmîntul ca să-și acopere sexul. Dar la început, bărbații și femeile se îmbrăcau la fel și nu se distingeau între dînșii, nu-și recunoșteau prea bine și totdeauna sexul, de unde mii de atrocități omenești, pe care au cutezat să le boteze canine, cinice. Ei, oamenii, ne-au pervertit pe noi, cîinii, ne-au făcut canini, cinici și ne-au creat și nouă ipocrizia noastră ! La neamul cîinilor, cinismul e o ipocrizie, așa cum pentru om ipocrizia e cinism. Ne-am molipsit unii de la alții !

La început, bărbații și femeile s-au îmbrăcat la fel, dar, ca să nu se mai confunde, au fost siliți să născocească deosebiri de costum și să-și afișeze sexul după haină. Pantalonul, la toată urma, e o consecință a ridicării în două picioare.

Ce animal bizar și omul ! Niciodată nu se află unde trebuie să fie, adică unde e prezent ; vorbește ca să mintă și se îmbracă !

Sărmane stăpîn ! Au să te înmagazineze curînd într-un loc anume sortit pentru așa ceva. Oamenii își păstrează morții ; îi înmagazinează, ca să nu mai poată corbii și cîinii să-i devoreze. Și curînd nu mai rămîne pe acest pămînt decît ceea ce lasă orice animal, începînd cu omul : cîteva oase. Își înmagazinează morții ! Omul e un animal care vorbește, se îmbracă și își înmagazinează morții ! Biet om !

Sărmane stăpîn al meu ! N-ai fost decît un om, da, numai un om, nimic mai mult decît un om. Dar ai fost stăpînul ! Și tare multe îmi datorai, fără să știi, fără s-o crezi ! Cîte învățăminte nu i-am dat cu tăcerile mele, cu mîngîierile mele, pe cînd el îmi vorbea, îmi vorbea, îmi vorbea.

«Mă înțelegi ?» îmi spunea el. Firește, îl înțelegem, și foarte bine, pe cînd, vorbindu-și, îmi vorbea, îmi vorbea, îmi vorbea. Astfel, vorbindu-mi, vorbindu-și, stătea de vorbă cu cîinele ce trăia în el. Eu i-am ținut treaz cinismul.

Tristă viață ! Viață de cîine și viața ta ! Și cea mai mare cîinoșie, sau mai degrabă cea mai mare faptă de om e felul cum s-au purtat cu tine cei doi ! Ce «bărbăție» i-a jucat Mauricio și ce «feminie» i-a jucat Eugenia ! Sărman stăpîn al meu !

Și acum, iată-l rece și alb, înțepenit, îmbrăcat, da, dar fără grai, nici pe dinafară, nici lăuntric ! Nu mai are nimic de spus lui Orfeu al său. Nici Orfeu nu mai are ce să-i spună cu tăcerea lui.

Sărmane stăpîn ! Ce-i cu tine acum ? Unde o fi sălășluind acela care, în tine, vorbea și visa ? Te afli oare colo sus, în lumea pură, pe platourile înalte, în țara pură, toată în pure culori, cum a întrevăzut-o Platon, pe care oamenii îl numesc divin ? Pe acea boltă a pămîntului de unde cad pietre nestemate, unde se află oamenii puri și oamenii purificați, unde se-mbată de aer și respiră eter ?

Tot acolo stau și cîinii cei puri, cel al Sfîntului Huberto, vînătorul, cel al Sfîntului Domingo de Guzmán cu torța în bot, cel al Sfîntului Roque, despre care un predicator spunea arătîndu-i icoana : «Iată pe Sfîntul Roque, cățelușul lui și toate celelalte !» Acolo sus, în lumea pură, platonicianā, lumea ideilor incarnate, întîlnești cîinele cel pur, cu adevărat cinic ! Și acolo se află stăpînul meu !

Simt că duhul meu se curățește în atingere cu această moarte, cu purificarea stăpînului meu, și simt că tinde spre negura în care s-a risipit în cele din urmă, spre negura din care s-a născut, ca să se întoarcă și să se topească în ea. Orfeu simte apropierea negurei întunecate... Aleargă spre stăpînu-i sărind și dînd din coadă. Stăpîne ! Stăpînul meu ! Sărman om !"

Domingo și Liduvina ridicară pe bietul cîine mort de la picioarele stăpînului său, purificat ca și el, ca și el învăluit în întunecata negură. Văzîndu-l astfel, bietul Domingo se înduioșă și plînse, nu se știe — pentru moartea stăpînului sau pentru moartea cînelui. Dar ceea ce-i mai aproape de adevăr e că plînse în fața unui exemplu atît de minunat, exemplu de sinceritate și credință. Domingo grăi :

— Și să se mai spună că durerile nu ucid !

Cuprins

Prolog (*Víctor Goti*) 5
Post-prolog *(Miguel de Unamuno)* 13
Negură 15

Miguel de Unamuno, NIEBLA (NIVOLA), ESPASA-CALPE, S.A., Madrid, 1971, decimotercera edicion

© Herederos de Miguel de Unamuno, 1914, ESPASA-CALPE, S.A., Madrid

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS

Lector : MIHAELA CIUNCAN
Tehnoredactor : VICTOR MAŞEK

Tiraj 21 830. Bun de tipar 15.11.1975.
Coli tipar 12,5.

Comanda nr. 50 458
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1 — București
Republica Socialistă România

Miguel de Unamuno (1864—1931), eseist, poet, romancier și dramaturg spaniol, cea mai de seamă personalitate a culturii spaniole de la începutul secolului XX.

Autor al unui număr impresionant de eseuri (de politică, filosofie, critică și istorie literară), dintre care amintim: *Viața lui Don Quijote și Sancho* și *Sentimentul tragic al vieții la oameni și la popoare*. Ca prozator, Unamuno s-a impus prin volumele: *Pace în război* (1897), *Dragoste și pedagogie* (1902), *Negura* (1915), *Abel Sánchez* (1917), *Trei nuvele exemplare și un prolog* (1921). Dintre volumele de poezie menționăm: *Poezii* (1907), *Rozariu de sonete lirice* (1911), *Cristul lui Velásquez* (1929).

Opera lui Miguel de Unamuno, atît de multiformă, contradictorie, bogată și vastă în ansamblul ei, definește, fără nici o îndoială, pe cel mai important dintre scriitorii spanioli, începînd cu secolul al XIX-lea, care umple viața intelectuală a Spaniei timp de peste treizeci de ani [...]

JUAN CHABÁS

Lei 6,50